

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AFGANİSTAN'IN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞINDA
PAKİSTAN'IN ETKİSİ**

Abdulbashir HABİBYAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç.Dr. Nezir AKYEŞİLMEN**

Konya - 2018

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

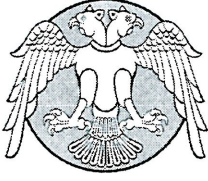

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdulbashir HABİBYAR		
	Numarası	144229001015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	AFGANİSTAN'IN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞIN'DA PAKİSTAN'IN ETKİSİ			

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LISANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdurbashir HABİBYAR		
	Numarası	144229001015		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ULUSLARARASI İLİŞKİLER		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Doç.Dr. Nezir AKYEŞİLMEN		
Tezin Adı	AFGANİSTAN'IN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞIN'DA PAKİSTAN'IN ETKİSİ			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Afganistan'ın Siyasi İstikrarsızlığında Pakista'nın etkisi" başlıklı bu çalışma .11..../10..../2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler İmza

Doç.Dr. Nezir AKYEŞİLMEN

Doç. Dr. Fatih MANGIR

Yrd.Dr. Segah TEKİN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Sorusu	4
Araştırmanın Amacı.....	4
Araştırmanın Önemi	4
Araştırmanın Kapsamı	6
Araştırmanın Yöntemi	6
Araştırmanın Yapısı.....	7
1. BÖLÜM	
AFGANİSTANIN SİYASİ TARİHİ	
1.1. Afganistan'ın Bağımsızlığını Kazanması	8
1.2. Sovyet İşgali	11
1.3. Soğuk Savaş.....	15
1.4. İç Savaş.....	18
1.5. Taliban	21
1.6. ABD İşgali	26
2. BÖLÜM	
AFGANİSTAN'IN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞINDA PAKİSTAN'IN ETKİSİ	
2.1. Afganistan Pakistan İlişkilerinin Gelişimi.....	34
2.2. Afganistan Pakistan Arasındaki Sorunlar	44
2.2.1. Sınır Sorunu	44
2.2.2. Peştunistan Sorunu.....	48
2.2.3. Narko-Ekonomi	50
2.2.4. Kimlik Sorunu.....	53

2.3. Afganistan Pakistan İlişkilerinde Küresel Ülkelerin Rolü.....	55
2.3.1. Rusya	55
2.3.2. ABD	58
2.3.3. Çin.....	62
2.4. Afganistan Pakistan İlişkilerinde Bölgesel Ülkelerin Rolü	67
2.4.1. İran	68
2.4.2. Hindistan.....	70
2.4.3. Suudi Arabistan.....	73
2.4.4. Türkiye.....	75
2.5. Afganistan'ın Siyasi İstikrarsızlığında Pakistan'ın Etkisi	80
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	99

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB:** EU-European Union (Avrupa Birliği)
- ABD:** USA: United States Of America (Amerika Birleşik Devletleri)
- BM:** UN: United Nations (Birleşmiş Milletler)
- CENTO:** Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
- CİA:** Central Intelligence Agency (ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
- FATA:** Federally Administered Tribal Areas (Federal Yönetimdeki Kabile Bölgesi)
- NATO:** North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
- NWFP:** The Northwest Frontier Province (Kuzeybatı Sınır Bölgesi)
- UNODC:** United Nations Office on Drugs and Crime (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi)
- RF:** Russian Federation (Rusya Federasyonu)
- SEATO:** (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı)
- SSCB:** SSSR: Soyuz Sovetskih Sotsialistiçeskih Respublik (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)
- İSİ:** (Inter Services Intelligence)

ÖZET

Afganistan ve Pakistan iki sınır ülkesi olmasının yanı sıra pek çok ortak özelliğe sahip iki ülkedir. Fakat iki ülkenin geçmişten gelen pek çok sorunu bulunmaktadır. Özellikle Pakistan'ın bağımsızlığından sonra Afganistan ile Pakistan arasında Taliban ve istikrarsızlık gibi bölge güvenliğini ve uluslararası güvenliği tehdit edecek önemli meseleler ortaya çıkmıştır. İki ülke ilişkileri esas itibarıyla Peştunistan ve Durand Hattı çevresinde şekillenmiş ve ilk günden beri hiç kopmamıştır. Fakat merak edilen konulardan birisi ise Afganistan'ın genel anlamda istikrarsızlığında Pakistan'ın ne derece etkiye sahip olduğudur.

Bu kapsamda araştırmanın amacı Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisinin incelenmesidir. Afganistan-Pakistan ilişkilerinin incelemesindeki amaç, Pakistan'ın kuruluşundan itibaren Afganistan ile olan ilişkilerde bu ülkenin iç politikasını şekillendirmek suretiyle üstünlük kurma politikasıdır. Bir başka ifadeyle Pakistan'ın kendi çıkarları doğrultusunda izlediği politika, Afganistan'ın istikrarsızlığa sürüklenmesine neden olmaktadır. İki ülke ilişkileri her ne kadar gerginliklere sahne olsa da diyalog kapıları sürekli açık tutulmuş ve karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Aynı kültürü ve ortak değerleri paylaşan iki taraf iyi komşuluk ve dostane ilişkilerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde mutabık kalmalarına rağmen dış güçlerin sürekli müdahalesi nedeniyle karşı karşıya getirilmişlerdir. İlişkilerde normalleşme ve istikrarın iki tarafa sağlayacağı fayda göz önünde bulundurulduğunda bütün sorunlara rağmen Afganistan ile Pakistan'ın işbirliğini geliştirmeleri tek çıkar yol olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Pakistan, İstikrarsızlık

ABSTRACT

Afghanistan and Pakistan are two countries that share the same border as well as these two countries share many common features. But there have been many problems between the two countries from the past. Especially after the independence of Pakistan, important issues have emerged and threatened the security of the region and international security, such as Taliban and instability between Afghanistan and Pakistan. The relations of the two countries are mainly shaped around Pashtunistan and Durand Line and have not been broken since the first day. However, one of the main concerns is the effect of Pakistan in the general destabilization of Afghanistan.

In this context, the aim of the study is to examine Pakistan's influence on the political instability of Afghanistan. The purpose of the investigation of the relations between Afghanistan and Pakistan is the policy of establishing superiority by shaping Pakistan's domestic policy in relations with Afghanistan since its foundation. In other words, Pakistan's policy towards its own interests has led to the instability of Afghanistan. Although the relations between the two countries are the subject of tension, the dialogue doors were kept open and mutual visits were made. The two sides who shared the same culture and common values were confronted with the continuous intervention of the foreign powers, although they agreed on the creation and development of good neighborly and friendly relations. Considering the benefits of normalization and stability in relations, the cooperation between Afghanistan and Pakistan is seen as the only way.

Keywords: Afghanistan, Pakistan, Instability

GİRİŞ

Afganistan Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Özbekler başta olmak üzere pek çok etnik grubun yaşadığı bir ülkedir, Afgan kelimesi diğer anlamıyla Peştunlar için kullanıldığından dolayı hep tartışma konusu olmuş ve Afganistan’da yaşayan farklı yerel topluluklarca milli kimlik olarak kabul edilmekte sorun oluşturmuştur. Fakat Afganistan’ın yeni bir siyasal hayata kavuşması ve milli sınırlarının belirtilmesiyle birlikte bu kavram, “Afganistan Milleti” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Afganistan’ın 1964’teki anayasasına göre bu kavram şöyle tanımlanmıştır: “Afganistan milleti kanunname maddelerine göre Afganistan vatandaşlığına haiz bütün bireylerden oluşmaktadır. Ülke içindeki bütün vatandaşlar için ‘Afgan’ kelimesi kullanılmaktadır” (Afghan Pedia, 2018).

Büyük şair İkbâl tarafından, Afganistan, Kıta Asya’sının kalbi olarak tanımlanmıştır. Meşhur ticaret yolu olan İpek Yolu’nun geçişi üzerinde bulunan Afganistan’da bu yolun kendisine kattığı jeopolitik ve stratejik önem nedeniyle uzun seneler boyunca büyük medeniyetlerin gövde gösterileri sahnelenmiş ve bu uygarlıkların karşı karşıya geldikleri bölgede devlet kurulamamıştır (Yılmaz, 2005: 12).

İlk yerleşimlerden itibaren 5000 yıllık bir geçmişe sahip olan Afganistan Orta Asya’nın ortasında yer almaktadır. Tarihi boyunca pek çok imparatorluğun dikkatini çektiğinden bir sürü zorluklarla karşılaşmıştır. İmparatorlukların gayesi başta, Afganistan’ın stratejik durumu itibarıyla, ülkeyi kontrol altına alarak Hindistan’ı ele geçirmeyi hedeflemek olmuştur. Bununla birlikte, diğer bir hedef Asya ülkelerini de kontrol altında tutarak Afganistan’ın yer altı zenginliklerini ele geçirmektir (Akbaş, 2008: 6).

İlk olarak Persler tarafından işgale uğrayan Afganistan takribi iki yüz yıl onların himayesinde kalmıştır. Afganistan stratejik konumu sebebiyle daha sonra Batı’dan gelen Büyük İskender’in himayesine girmiştir. Makedonyalı Büyük İskender’in ülkesine geri dönmesiyle yüz yıla yakın Yunanlılar Afganistan’da hâkimiyet sağlamıştır (Kamalluddin, 2005: 3). Orta ve Güney Asya, Hindistan, İran

ve Arap Denizi arasında bir geçiş noktası oluşturan Afganistan tarihinde Yunanlardan sonra Sakalar, Gazneliler, Suriler, Harzemşahlar, Araplar, Guriler, Moğollar ve Hotekilerin işgali altında kalmıştır.

Yine 19. Asırda Afganistan'da Rusya ve İngiltere'nin mücadele ve gövde gösterisi sahnelenmiştir (Muhtat, 2011: 4). Tarih boyunca siyasi geçmişine dayanarak tarihçiler Afganistan'a farklı isimler vermiştir, zira farklı milletler ve devletlerin işgali altında kalmıştır. Aryana ve Horasan gibi isimlerden sonra günümüzdeki haritasına kavuşan bölgeye "Afganistan" ismini koymuşlardır. Ancak ülke siyasi tarihinin bölünerek farklı isimlerle isimlendirilmesi kimi tarihçilerce yanlış bulunmaktadır. Bu durum birçok fikri çatışmaya neden olmuştur. Afganistan'ın ünlü tarih bilimcisi, Mir Gulam Mohammad Gubar'a göre Horasan, Aryan ve günümüzdeki Afganistan adları ülkenin tarihi adlarıdır. Ona göre bu üç tarihi ad şöyle sıralanmaktadır.

Aryana adı "Arya Hanesi veya ikametgâhı" anlamında kullanılmaktadır ki Evista'da bu ad Turyana'ya karşı Eiryana şeklinde Amu Derya ötelinde ilkel biçimde yaşayan Aryanlara verilmiştir. Kısacası Aryana veya Eiryana adı zamanla Pers diyarında biraz değişiklikle (İran) ismini almıştır. Güneşin doğuşu anlamını taşıyan Horasan, milattan üç yüz yıl sonra ortaya çıkmıştır. Beşinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla değin geçen 1500 yıl ülkenin adı olarak kullanılmıştır.

1900'lerde "Horasan" kelimesi yerini yeni bir ad olan "Afganistan" sözcüğüne bırakmıştır. "Afgan" kelimesi 10. yüzyıl itibari ile ülkedeki Peştun kabilelerinin bir kısmı hakkında Müslüman kalemlerin yazılarında ortaya çıkmış ve giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. 1900'lü yıllarda ise sözcük ülkedeki bütün Peştunları kapsamıştır. Fakat "Afganistan" ismi ilk olarak 1400'lü yıllarda ülkenin kimi doğu illerinde kullanılmıştır. 1500'lü yıllarda bu kelime ülkenin doğusundaki Taht-e Süleyman kasabalarına özeldi. 1700'lerde Kabil'in batı kazaları için "Afgan" kelimesi kullanılmıştır. 1900'lerde Send Nehri'nden Kabilistan'a, Kaşmir ve Noristana yakınlarındaki Kandahar ve Milton'a kadar olan bölge Afganlar'ın konutu şeklinde ifade edilmektedir. (Gubar, 1989: 9).

Hindistan 19. Yüzyılda İngiltere'nin hâkimiyeti altında iken Çarlık Rusya da Orta Asya'yı hâkimiyeti altına alarak günümüzdeki Afganistan ile komşu olmuştı. İki büyük ülke arasındaki çekişmeye sahne olan Afganistan'daki bu durum tarihe "Büyük Oyun" olarak geçmiştir ve Afganistan bu dönemde kuzey ve güney arasında adeta bir "tampon bölge" görevi görmüştür.

Sonraki senelerde bölgedeki problemleri engelleyemeyen İngiliz yönetimi sömürge altındaki Hindistan ile tampon bölge görevi gören Afganistan'ın sınırlarının netleşmesi adına Dışişleri Sekreteri General Mortimer Durand'ı bölgeye yollamıştır. General Durand Hindistan'a Ekim 1893'te gelmiş, ülkenin güney sınır çizgisinin çizilmesi konusunda taslağını hazırladığı anlaşmayı 12 Kasım 1893'te Emir Abdurrahman Han'a kabul ettirmiştir. Böylece sömürge devleti Hindistan'dan ayrılan Afganistan'ın günümüzdeki güney sınırları çizilmiştir. Ancak 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını ilanına kadar bölgede İngilizlerle mücadeleler süregelmiştir.

İngilizler Güney Asya'dan II. Dünya Savaşı'ndan sonra çekilmiş, Pakistan ve Hindistan ismiyle iki ayrı devlet 1947'de kurulmuştur. Afganistan'ın milli güvenliğini iki sebepten dolayı kaygı verici bir noktaya getiren bu siyasi manzaranın sebebi bölgede yeni bir devletin kurulmuş olmasıdır. Birincisi, bölgedeki güç dengesinin SSCB lehine değişmesidir zira İngiltere bölgeden çekilmiştir. İkincisi de, Pakistan sınırlarında yaşayan Peştun halkına Afganistan'la birleşme ya da bağımsız olma fırsatının tanınmamasıdır ki Afganistan bu sebeple, Pakistan'ın BM üyeliğine ret oyu kullanan tek ülkedir. Peştunistan sorununun ortaya çıkma sebebi her iki ülke içerisinde yaşayan Peştun halkının yoğunluğudur.

Pakistan'ın bağımsızlığından sonra Afganistan ile Pakistan arasında Taliban ve istikrarsızlık gibi bölge güvenliğini ve uluslararası güvenliği tehdit edecek önemli meselelerin ortaya çıkmasının nedeni 1893 tarihinde İngiltere ile Afganistan arasında sınıra ilişkin imzalanan anlaşmasıdır. Kimi zaman işbirliği kimi zaman anlaşmazlık olarak öne çıkan iki ülke ilişkileri esas itibarıyla Peştunistan ve Durand Hattı çevresinde şekillenmiş ve ilk günden beri hiç kopmamıştır. Fakat merak edilen konulardan birisi ise Afganistan'ın genel anlamda istikrarsızlığında Pakistan'ın ne

derece etkiye sahip olduğudur. Bu açıdan araştırmada Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisi incelenecektir. Aşağıda araştırmanın amacı, önemi, sınırlılıkları ve metodolojisi ele alınacaktır.

Araştırmanın Konusu ve Sorusu

Üzerinde çalışılmış olan tezin konusu, Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisinin incelenmesidir. Bundan dolayı yapılan çalışmanın temel odak noktası da Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan algısını ve bu algıların güvenlik politikalarına yansımaları olarak irdelenmiştir. Bu nedenle çalışmanın ana sorusu Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisinin var mıdır? Bu soruya cevap aramak için çalışmanın yardımcı soruları da, Afganistan'ın siyasi istikrarına etki eden faktörler nelerdir? Afganistan'ın siyasi istikrarına Pakistan'ın ne derece etkisi olmaktadır? Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığına Pakistan etki ediyorsa çözüm yolları neler olabilir?

Araştırmanın Amacı

Asya kıtası ülkelerarası çeşitli sorunların yaşandığı bölgelerden bir tanesidir. Bu ülkelerden ikisi ise Pakistan ve Afganistan'dır. Bu kapsamda araştırmanın amacı Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Afganistan ve Pakistan pek çok noktadan birbirine yakın toplumlar olması dışında çoğu etkenden dolayı birbirleriyle problemleri olan ülkelerdir. Her iki ülkede bu problemlerin çözümünde kendi fikirlerini ileri sürmektedir. Özellikle Afganistan'daki bazı siyasal kimliklerin Pakistan'a karşı suçlayıcı tavırları günümüzdeki olaylarla sınırlı değildir. İki ülke tarih boyunca yıldızları bir türlü barışmayan komşulardır. Sürekli olarak Afganistan'da yaşanan tüm sorunların arkasında Pakistan'ın parmağı aranmaktadır. Bölgede istikrarın sağlanması pek çok açıdan önem taşımaktadır. Bu ilişkilerde ABD'nin etkisi de ayrı bir öneme sahiptir.

Bilindiği gibi, 11 Eylül saldırıları sonucunda ABD'nin ilk hedefi, terörizme destek verdiği iddia edilen Afganistan'daki Taliban yönetimi olmuştur. ABD, Afganistan odaklı bölgesel çıkarlarını hayata geçirmeye ve bu doğrultuda 2001 yılından beri bölgede süregelen istikrarsızlığı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Ancak, bu bölgeye ilişkin ABD'nin aşması gereken birçok engel bulunmaktadır. Öncelikle, Taliban Afganistan'ın büyük bölümünde kontrolü elinde tutmakta ve Pakistan'daki etkisini de artırmaktadır.

ABD'nin Afganistan'a yerleşerek ulaşmaya çalıştığı stratejik ve ekonomik hedefleri, bölgesel rakipleri olan Rusya ve Çin ile çatışmaktadır. Bu bağlamda, tüm bu çatışan çıkarları ve Afganistan'daki dengeleri etkileme potansiyelleri ile İran ve Pakistan'ın ön plana çıktığını belirtmek gerekmektedir. Bölgede değişen ve çatışan ulusal çıkar kapsamlı politikalar, ABD'nin Afganistan'da Taliban ile mücadelesini de olumsuz yönde etkilemektedir (Önal, 2010: 43).

Afganistan-Pakistan ilişkilerinin incelemesindeki amaç, Pakistan'ın kuruluşundan itibaren Afganistan ile olan ilişkilerde bu ülkenin iç politikasını şekillendirmek suretiyle üstünlük kurma politikasının incelenmesidir. Bir başka ifadeyle Pakistan'ın kendi çıkarları doğrultusunda izlediği politika, Afganistan'ın istikrarsızlığa sürüklenmesine neden olmaktadır. Pakistan, Afganistan hükümetine karşı ilk başlarda Afganistan'da komünist rejimine karşı savaşan mücahit gruplarını ve daha sonra ise Taliban'ı desteklemiştir. Günümüzde ise Taliban, her iki ülkenin istikrarı için en büyük tehdide dönüşmüştür. Söz konusu sorunların çözümü, bölgenin istikrarı, kalkınması ve güvenliği açısından iki ülkenin ortak bir yaklaşımı benimsemesi ehemmiyet taşımaktadır.

Ekim 2001'den günümüze Afganistan'daki durum için kesin olan tek husus, Afganistan'da Taliban'a karşı verilen savaşın halen kazanılmadığıdır. Aksine, Taliban, etkisini Pakistan'da da güçlendirmektedir. Mevcut durumun belirsizliğinin yanında, NATO devletlerinin Afganistan'a kuvvet göndermedeki isteksizlikleri ve bölge devletlerinin değişken tutumları, ABD'yi oldukça zor bir tablo ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu noktada Afganistan'ın siyasi olarak istikrarında çeşitli faktörler ele alınmalıdır. Bu etkenlerden biriside Pakistan ile ilişkileridir. Bilindiği gibi

Afganistan ile Pakistan arasındaki problemlerden kaynaklanan siyasi istikrarsızlık iki ülkenin problemlerini çözmesinde yatmaktadır.

Araştırma Afganistan'ın siyasi istikrarının sağlanması ve terör odaklarından arındırılması, Pakistan ilişkilerinde bu gelişmelerin etkisi ve ABD'nin iki ülke arasındaki ilişkilerdeki rolü açısından önem taşımaktadır. Zira uzun yıllardır terör mücadelesi veren ABD'nin Afganistan ve Pakistan ilişkilerindeki rolü önemli bir husustur. Araştırma ABD'nin gerek Afganistan'ın istikrarında, gerek Afganistan odaklı bölgesel hedeflerinde tam anlamıyla başarılı olup olamaması açısından da önem taşımaktadır. Araştırmanın kapsamı dolayısıyla literatüre büyük katkılar yapması düşünülmektedir.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırma Afganistan-Pakistan ilişkilerine yön veren faktörlerin neler olduğunu, iki ülke ilişkilerini doğrudan etkileyen sorunların çözümü için hangi adımların atıldığını kapsamaktadır. Ayrıca İki ülke ilişkilerini derinden etkileyen sorunlar konusunda ABD'nin yaklaşımlarının çözüme katkı sağlayıp sağlamadığını ve iki ülke ilişkilerinde ABD'nin rolünün ne olduğunun incelenmesini kapsamaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Yapılmış olan bu çalışmada, kaynak taraması ve arşiv taraması yöntemleri kullanılmıştır. Birincil ve ikincil kaynakların yanı sıra gazete haberlerinden, gazete makalelerinden, yüksek lisans ve doktora tezlerinden, güvenlik alanında yapılan seminerlerden, raporlardan ve konferanslardan, konuyla ilgili akademik makalelerden ve kitaplardan yararlanılmıştır. Araştırmanın amacını ve kapsamını tüm boyutlarıyla ortaya koyabilmek için Türkçe kaynakların yanı sıra yabancı yayınlar da yakından takip edilmiş, mümkün olan tarafsız bakışı yansıtabilmek için Afganistan ve Pakistan kaynaklarından da faydalanılmıştır. Ayrıca Türkçe, Farsça, Afganca (Peştunca) ve İngilizce kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Araştırmanın Yapısı

Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisini inceleyen bu araştırma iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Afganistan'ın genel siyasi tarihi ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Afganistan'ın bağımsızlığını kazanması ele alınmıştır. Daha sonra Sovyet işgali incelenmiş ve hemen ardından Soğuk Savaş ile Afganistan İç Savaşı üzerinde durulmuştur. Son olarak ise Taliban rejimi ve ABD işgali incelenmiştir.

İkinci bölümde ise ilk olarak Afganistan Pakistan ilişkilerinin gelişimi üzerinde durulmuştur. Daha sonra Afganistan Pakistan arasındaki sorunlar sınır sorunu, Peştunistan sorunu, narko-ekonomi ve kimlik sorunu alt başlıklarıyla ele alınmıştır. Daha sonraki ana başlıkta Afganistan Pakistan ilişkilerinde küresel ülkelerin rolü hemen ardından Afganistan Pakistan ilişkilerinde bölgesel ülkelerin rolü incelenmiştir. Son olarak ise Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisi üzerinde durulmuştur.

1. BÖLÜM

AFGANİSTANIN SİYASİ TARİHİ

Bu bölümde Afganistan'ın bağımsızlığını kazanması, Sovyet işgali, Soğuk Savaş, İç Savaş, Taliban ve ABD işgalinin yer aldığı Afganistan'ın siyasi tarihi ele alınmıştır.

1.1. Afganistan'ın Bağımsızlığını Kazanması

Günümüzde Afganistan'ın eski medeniyetlerden etkilendiği ve toplum yapısının bu etkileşim ve işgaller sonucu birçok farklı etnik kökene sahip bir ülke olduğu görülmektedir. Aria ve Güney Türkistan bölgesi olan, bugünkü Afganistan coğrafyası Yunan, Çin, Mısır, Hint ve İslam medeniyetlerinden etkilenmiştir. Geçmişte "Horasan" ve "Ariyanna" isimleri ile anılan Afganistan (Gubar, 2005: 1-4), bilim adamlarınca; tarihi gelişimi ve coğrafi konumu itibarıyla "Asya'nın kalbi" "Stratejik yol", "Dünya ticaret merkezi", "İmparatorlukların geçiş yolu", "Medeniyetler kavşağı (noktası)", "İpek yolu kavşağı", "İslam dünyasının doğu kapısı", "Dünyanın damı", "Hindistan kapısı" ve "Kesişme noktası" şeklinde tanımlanmaktadır. Zerdüşt'ün nutukları ile (M.Ö. VII-VI) büyük bir medeniyet merkezi olan Afganistan birçok medeniyetin evi ve uğrak noktası olmuştur. Bu coğrafya Yunan medeniyetinin de izlerinin bulunmasına sebep Büyük İskender'in bu topraklardan geçerek Hindistan'a kadar varmasıdır. Afganistan'ın (M.Ö. 331) Yunan ve İbrani etkisine girmesi Büyük İskender'in istilasına uğraması ile gerçekleşmiştir. Belh şehri (Bakterian) ilim ve irfan merkezi olma konumunu Büyük İskender Dönemi'nde de devam etmiştir. Hindistan'dan gelen Çandragupta Devleti'nin saldırısı ve kuzeyden gelen baskılara zayıf düşerek yıkılan Bakteria Devleti İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra bu topraklarda kurulmuştur (M.Ö.187) (Gulamulla, 2000: 6).

Belh şehrindeki Nevbahar Ateşgades ve Bamyan şehrindeki Buda heykeli kalıntıları, genel itibarıyla baktığımızda İslamiyetten önce Afganistan'da Zerdüştlük ve Budizm'in etkilerinin daha çok görülmekte olduğu görüşlerimizi doğrulamaktadır. Afganistan İpek Yolu üzerinde medeniyetlerin uğrak noktası olması sebebiyle önemli

bir kavşak konumu kazanmıştır. Böylece Afganistan medeniyetlerin buluştuğu, dini nutukların atıldığı bir ülke olmuştur. Coğrafik konumundan ötürü çeşitli devletlerin ve milletlerin istilasına ve yerleşmelerine sahne olan Afganistan'a milattan sonra ise Saka, Kusan, Ak-Hun olarak bilinen Halaç Türkleri yerleşmeye başlamışlardır. Ak-Hun hâkimiyeti Gök Türklerin darbesi neticesinde IV. asır sonlarında sona ermiştir. VII. asrın sonlarına doğru Afganistan, İslamiyet'i yayan Arap orduları tarafından istila edilmiştir. İslamiyet ile birlikte bu bölgede Samani, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Harazimşa Türk Devletleri kurulmuştur. 1220 den sonra Moğollar Afganistan'ı istila edip bir buçuk asra yakın ülkeye hâkim olmuşlardır (Hajiyarali, 2011: 4). XIV. asrın sonlarında Moğol hâkimiyeti Timur tarafından yıkılmıştır. Onun torunlarından Babür Afganistan da yeni bir Türk devleti kurmayı başarmıştır. XVII. asrın sonlara doğru İran hanedanları ile mücadele eden Babür Devleti güç kayıp etmeye başlamıştır. XVIII. asrın başlarında, Babür Devleti'nin iktidarı elinden kaçırması neticesinde Afganistan'da kuvvetli kabileler müstakil hareket etmeye başlamıştır. Afgan kabilelerine dayanarak ilk Afganistan devletini kuran Peştun kökenli olan Ahmad Şah Durrani olmuştur. İran Türk Hükümdarı Nadir Şah'ın komutanı olan Ahmad Şah Durrani, 1747 Nadir Şah'ın öldürülmesi ile Galzaylar, Özbekleri ve Tacikleri hâkimiyeti altına alarak Afganistan'ın mutlak hâkimi olmuştur (Ğulamulla, 2000: 7).

XVIII. asrın sonlarına doğru İngilizler kurdukları Doğu Hindistan Şirketi ile Hindistan kıyılarında ticaret yapmaya başlamıştır ve giderek ülkenin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Başkent Kandahar'dan Kabil'e 1775 yılında, 1772 yılında ölen Ahmet Şah'ın yerine geçen oğlu Timur Şah tarafından taşınmıştır. 1793'te ölen Timur Şah'ın yerine geçen oğlu Zaman Şah'ın yedi yıllık iktidarında, bir taraftan iç karışıklıklar diğer taraftan büyük toprak kayıpları, bu hanedanı yıkıma uğratmıştır. Uzun süre devam eden taht çekişmeleri neticesinde Zaman Şah 1800 yılında kardeşi Mahmud tarafından yenilgiye uğratılınca, yakalanıp gözlerine mil çekilmiştir (Ğulamulla, 2000: 8). Bu sırada Peşavur'da bulunan Şucaü'l-mülk harekete geçerek, 1803 yılında Kâbil'i zaptetmiş ve ağabeyi Mahmud'u hapsettirmiştir. Ancak Mahmud, Fatih Han (Barekzey'lerin Reisi Payende Han'ın Oğlu) yardımıyla 1809 yılında Kâbil'i yeniden ele geçirmiştir. Bir müddet sonra, aralarında çıkan bir

anlaşmazlık neticesinde Fatih Han Mahmud'un Oğlu Kâmrân tarafından öldürülmüştür (Hajiyarali, 2011: 5).

Fatih Han'ın kardeşi Dost Muhammet, bu durumdan yararlanarak büyük bir ordu toplamış ve Kâbil'e doğru harekete geçmiştir. 1818'de Kâbil'de emir olarak tanınan Dost Muhammet, 1839'da Barekzeyler (Muhammetzeyler) hanedanını kurmuştur. Hindistan'daki eyaletlerden vazgeçerek, kendini bütünüyle Afganistan'a adayın Dost Muhammet 1839-1842 yılları arasındaki 1. Afgan-İngiliz savaşı esnasında yerini Şucaü'l-mülk'e bırakmıştır. 1842'de yeniden iktidarı ele geçiren Dost Muhammet, Afganistan'a ikinci kez hâkim olmuştur. 1863'te Dost Muhammet'in ölümü üzerine, halef gösterilen beşinci oğlu Şer Ali tahta geçmiştir. Menfaatlerinin çatışması neticesinde İngilizlerle anlaşmazlığa düşen Şer Ali, Türkistan sınırları içinde bulunan Mezar-ı Şerif'e kaçmış ve orada 1879 yılında vefat etmiştir. Kâbil'i ele geçiren İngilizler Şer Ali'nin hapse attığı oğlu Yakub'u hapisten çıkararak tahta oturtmuşlardır. Böylece İngilizlere minnettar kalan Yakub Han, onlarla "Gendumek Sulh Muahedesi"ni akdetmiştir (Afşar, 1923: 5).

1878 yılında Rusların Orta Asya'ya yaptıkları baskının sonucunda İngilizler 2. Afgan-İngiliz savaşını başlatmıştır. Bu dönemde Afganistan Kralı olan Abdurahman, (1880-1901) "Durand Hattı Antlaşması"yla "Durand Sınırları"ni kabul etmek zorunda kalmıştır (Afşar, 1923: 6). Abdurrahman'dan sonra devlet idaresini üstlenen Habibullah (1901-1919) ve Emanullah (1919-1929) reformlara girişmişlerdir. Ancak onların dışı açılma çabalarını boşa çıkaran İngiliz baskısı devam etmiştir. Afganistan'ın tam bağımsızlığına kavuşması "Bağımsızlık Savaşı" olarak da anılan 3. Afgan İngiliz savaşı sonrası imzalanan Ravalpindi Ateşkesi (8 Ağustos 1919) ve "Kabil Antlaşması" (22 Kasım 1921) neticesinde gerçekleşmiştir. 1919'da yaptığı ilk şey Afganistan'ın istiklalini İngilizler'den almak olan Emanullah Han 1919 da babası Habibullah Han'ın öldürülmesi ile başa geçmiştir. Emanullah Han'ın İngilizler'e girdiği savaş neticesinde "Ravalpindi Barış Antlaşması" yapılmıştır. Afganistan-İngiliz (Pakistan) arasında "Durand Sınırı" belirlenmiş ve İngiltere Afganistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Afganistan'ın ilk anayasasını 1923'te seküler prensiplere uygun olarak çıkaran (Hajiyarali, 2011: 5), devleti

modernleştirmek için büyük yenilikler gerçekleştiren Emanullah Han Afganistan'ın bağımsızlığından sonra Rusya, İran ve Türkiye ile antlaşmalar imzalayarak siyasi durumu ve dış politikayı geliştirmiştir. Emanullah Han on senelik iktidarı sonucunda Habibullah Kalakanî tarafından ulemanın yardımıyla devrilmiş ve 19 Ocak 1929 yılında Habibullah Kalakanî, Afganistan'ın resmi kralı olarak ilan edilmiştir. Kalakanî'nin iktidara gelmesiyle Sovyetlerin yerine İngilizlerin, bir kez daha Afganistan'a nüfuz etmesi için yol açılmıştır (Tanin, 2005: 60).

1.2. Sovyet İşgali

Afganistan'ın laik bir devlet olduğunu ilan etmesi Emanullah Han'ın, Afganistan'da gerçekleştirdiği yeniliklerin ardından gerçekleşmiştir. Din adamlarının devlet işlerindeki etkisini azaltmak adına yönetimde değişikliklere gidilmiştir. Emanullah Han, Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'den askeri heyet talebinde bulunmuştur zira yeniliklerin uygulamasında ciddi tepkilere maruz kalmış ve orduyu güçlendirmek istemiştir. Emanullah Han gerçekleştirdiği batı gezisinden sonra toplumun kılık kıyafetinde reform yapmaya kalkınca ayaklanmalar başlamış ve 1929'da "Baçe Sakav" lakabı ile meşhur Emir Habibullah Kalakani'nin Kabil'i ele geçirmesi ile Emanullah Han Afganistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır (Hakcu, 1964: 10).

Emir Habibullah anlaşma ile kısa süren yönetimini devrettiği Nadir Han tarafından idama mahkûm edilerek öldürülmüştür. 1933'te bir okulda öğrenci tarafından öldürülen Nadir Han'ın yerini de yaşının küçük olması nedeniyle devlet işleri amcaları tarafından yürütülen 19 yaşındaki Zahir Şah almıştır. Ülkenin gelişmesi yolunda önemli gelişmelerin pek görülmediği (Davudi, 2005: 14) Zahir Şah'ın kırk senelik saltanatı savaştan uzak istikrarlı bir havada geçmiştir. Halk tarafından seçilebilecek milletvekillerin yolu ise 1964'te çıkartılan yeni anayasada meşrutiyet döneminin başlamasıyla açılmıştır.

1963-1973 yılları Afganistan'ın iç siyasal hayatında sola meylin arttığı ve başta ulema olmak üzere aşırı muhafazakâr gruplar ile komünist gruplar arasında doğan çatışmalar dönemidir. 1964 yılında yapılan anayasasının sağladığı

özgürlüklerden yararlanan sol eğilimliler, örgütlenip kendi görüşlerini yaymaya başladılar. İlk önce Halk Partisi 11 Mayıs 1966'da parti olarak gazetesini yayınladı. Sol partilere dine karşı görüşlerini yaymak için sağlanan aşırı özgürlükler ulemanın tepkisine yol açmıştır. Bunun ardından Kabil Üniversitesindeki gençlerden bazıları, sol eğilimlilere karşı Müslüman Kardeşler hareketine benzeyen, Anti-Komünist bir hareket oluşturmaya başladılar (Broxup, 1984: 3).

Nisan 1970'de Afgan hükümeti Lenin'in 100. doğum yıl dönümüne katılınca muhafazakâr eğilimli olanlarla komünist eğilimliler arasındaki çatışma yeni bir aşamaya girmiştir. Solculardan Babrak Karmal ve Perçem arkadaşları ise, "Lenin emekçilerin lideri" sloganını seçtiler ve Perçem gazetesinde bir baş makale ile Lenin'in büyük boy bir resmini ve "Lenin'e durud"* (selamlar) başlıklı yazısını yayınladılar. Mukaddes kelime "durud"un, Lenin'e kullanılması, ülkedeki ulemayı ve dindar kesimi devletten daha da uzaklaştırmıştır. Afganistan'da bu kelime ibadette sadece Allah "cc" övmek için kullanılırdı. Bunun sonucu olarak, Afganistan uleması bir araya gelerek bir hareket oluşturmak için kendi kongrelerini Kabil'de topladılar. İki hareketle karşı karşıya kalan dönemin hükümeti, komünist eğilimlileri desteklemeyi tercih etti ve ulemanın kongresini dağıttı. Ulema ise protestolarını sürdürmek için Lağman, Nengerhar ve Şınvar illerine çekildiler. Hükümet Şınvar ve Nengerhar uleması ile müzakere masasına oturarak durumu yatıştırmıştır. Bunun üzerine komünist eğilimliler daha rahat bir şekilde tüm faaliyetlerinde tamamen özgür olmayı ve illerdeki okumuş gençler ile subaylar üzerindeki nüfuzlarını güçlendirmeye devam etmişlerdir (Broxup, 1984: 3).

Komünizmin etkisinin arttığı bu süreçte Müceddedi ve Geylani gibi ulema aileleri solcu kesimle beraber hareket eden hükümete karşı muhalefetini açıkça ortaya koymuştur. Afganistan toplumu içinde önemli bir konuma sahip olan ulema bu süreç içinde solcu kesimin önünü kesmek için her türlü yola başvurmuştur. Ulema bu süreçte şehir merkezlerinde, sol eğilimliler ile beraber hareket eden hükümete

---

* Durud Farsça bir sözcüktür. Durud, kelime olarak selam vermek anlamına gelir. Terminoloji olarak durud, Allah'tan rahmet ve yardım istemek ve Hz. Muhammed (s.a.v)'a Salavat getirmektir. Bu sözcük genellikle Afganistan'da namazlardan sonra dualarda kullanılır.

karşı yaptıkları faaliyetlerde başarılı olamamasına rağmen ilçe ve köylerde etkili olmuşlardır (Melik Zad, 1988: 11).

Davut Han'ın başbakan olarak görev yaptığı ikinci döneminde ise iç sıkıntıların yanı sıra Pakistan ile arasında devam eden gerginlik nedeniyle ticaret yolları Pakistan tarafından kapatıldı. Afganistan ekonomisi, ticaret yollarının kapatılmasıyla derinden etkilendi. Ayrıca bu dönemde Afganistan ciddi bir kuraklık da yaşadı. Kuraklık ve siyasi çekişmeler Kral Zahir Şah'ı ve vatandaşları ciddi şekilde tedirgin etti. Davut Han, Amerika'nın Pakistan'a yardımda bulunması üzerine Sovyetlere yaklaşmak zorunda kaldı. Batının olumsuz propagandası Davut Han'a karşı artınca, başbakanlıktan istifa etmeye mecbur kaldı (Attai, 2010: 347). Siyasal çekişmelerle dolu sıkıntılı bir dönemden sonra, Zahir Şah 8 Aralık 1962'de Davut Han'ın yerine, Muhammed Musa Şefik'i başbakanlığa getirdi. Batı özgürlüğünü benimsemiş bulunan Musa Şefik, el-Ezher Üniversitesinden şeriat hukukunda diploma almıştı. Musa Şefik aynı zamanda Columbia Üniversitesinden mukayeseli hukuk dalında derece kazanmış biriydi. O, Sünnî ulema bir aileden gelmekle birlikte, mesleğinde ve toplum içinde yeniliğe adanmış biri olarak tanınıyordu (Newell, 1984: 1-2).

Musa Şefik başbakan olarak göreve başladıktan birkaç hafta sonra, Tahran'da çıkan Kayhan gazetesine verdiği bir röportajda, kendisini bekleyen zorlu görevler karşısında iyimserliğini dile getirmiştir. Musa Şefik'in isteği, Afganistan toplumuna büyük bir yenilik getirmektir. Nitekim o da bunun Afgan demokrasisinin gelişmesi için son derece uygun olduğuna inanıyordu. Musa Şefik Afgan demokrasisinin; dini geleneklerine bağlı olan Afgan kültürüne ters düşmediğini iddia etmekteydi. O, Keyhan gazetesine verdiği röportajda: "Biz Afganlı olarak kalmalı, fakat 20. yüzyılı yaşamalıyız. Yapmak zorunda olduğumuz değişiklikler, toplumumuzda her zaman varlığını korumuş, geleneksel ölçüler içindeki değişiklik ve kalkınma hamleleriyle yürütülmelidir. Bizim burada yapmak istediğimiz süreci hızlandırmaktır." Musa Şefik'in izlediği demokratlaşma politikası, başta ulema olmak üzere Kral Zahir Şah ve ülkenin servetini ellerinde tutan yatırımcılar tarafından desteklenmiştir. Bu sayede

Musa Şefik Afganistan'ın gittikçe artan sorunlarını çözeceğine inanmıştır (Newell, 1984: 5-6).

Amerika'da da ABD hükümetinin ilgisizliği yüzünden Afganistan'ın Sovyet nüfuzuna zorla itildiği hususunda, Amerikan kamuoyunda yapılan tenkitler de gün gittikçe çoğalmaya başlamıştır (Saray, 1981: 188). Bu tenkitlerden oldukça huzursuzluk duymaya başlamış olan Amerikan hükümetinin, Afganistan ile ilişkilerini düzeltmek için yeni Afgan hükümetiyle görüşmelere başlaması Sovyet sempatisini Davut Han'ın başbakanlıktan ayrılması mümkün olmuştur. Diğer taraftan Pakistan hükümetine de baskı yapan Amerikan hükümeti, iki komşu Müslüman ülke arasında 1961'de kesilmiş olan diplomatik ilişkileri yeniden başlatmaya muvaffak olmuştur. Afganistan'ın dış dünya ile irtibatını sağlamakta olan transit karayolları hususunda Sovyetler Birliği ile Pakistan'a bağımlı kalmasını istemeyen Amerikan hükümeti, İran'ı ikna ederek bu ülke üzerinden Afganistan vasıtalarının transit olarak geçmesini de sağlamıştır. Bu maksatla Herat ile İran sınırındaki İslam-Kale arasında geniş bir yolu kısa zamanda yapmıştır (Saray, 1981: 189).

Soğuk Savaş'ın zirve yaptığı dönemde Afganistan politikasında hem Sovyet yanlıları, hem de Batılı modeli benimseyenler yer almıştır. Öldürüldüğü 1978'e kadar iktidarda kalan, 1953 yılında Zahir Şah tarafından başbakanlığa getirilen Sovyet sempatisini Davut Han, Zahir Şah bir yurtdışı gezisindeyken darbe ile yönetime el koymuştur. 1978'de ölen Davut Han'ın yerine yönetimi komünist bir politika izleyen Nur Muhammed Taraki devralmıştır. Bölgedeki gücünü azaltmak istemeyen ABD'nin destek verdiği Hafızullah Emin tarafından 1979 yılında gerçekleştirilen bir başka darbe ile iktidarını kaybeden ve öldürülen Taraki SSCB'den önemli oranda destek almıştır (Andishmand, 2007: 74-75).

Afganistan'ı işgale başlayan ve "Brejnev Doktrini"ni esas alarak Babrak Karmal'ı iktidara getiren SSCB'nin gerekçesi kendi desteklediği yönetime yapılan bu müdahaleyi kabul edilemez olarak görmesidir. Daha sonrasında ABD, Suudi Arabistan, İran ve Pakistan gibi ülkelerin desteğiyle etkisini genişletip bir askeri güç haline gelen İslami hareketler; komünist rejimin sıkı ve dışlayıcı politikaları

sebebiyle Pakistan'a sığınmışlardır. Dış dünyadan aldıkları destek ile Afganistan'ın hemen hemen her yerinde SSCB destekli Babrak Karmal yönetimine karşı cihad başlatmışlardır (Dashti, 2015: 23). Afganistan halkını vatani kurtarma mecburiyetinde bırakan, bu dönemde sol partilerin de etkisi ile gelen Rus işgalidir. Yaşanan kargaşanın etkisiyle bir milyona yakın Afganistanlı Pakistan'a göç ederken, bir milyonu da İran'a göç etmiştir (Hakcu, 1964: 15).

1.3. Soğuk Savaş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği İran'dan çekilince Afganistan'a yakınlaşma yolunu tercih etmiştir. Bunun sebeplerinden biri emperyalizmin Orta Asya'ya girmemiş olmasıydı. Amerika Birleşik Devletleri'nin izlediği dış politikasında Pakistan'ı desteklemesi nedeniyle Afganistan Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmıştır (Pohanyar, 2001: 122). Bu dönemde Afganistan'da Nadir Şah'ın öldürülmesi sonrasında yerine geçen 19 yaşındaki oğlu Zahir Şah bulunmaktaydı. Zahir Şah'ın iktidarı 1933-1973 yılları arası kırk yıl sürmüştür. 1964 Anayasası ile parlamenter sisteme geçişi hızlandırmaya çalışan Zahir Şah politik reformlar yapmayı denemiştir (Fisk, 2011: 28). Afganistan'ın kuzey komşusu olan SSCB'nin, sol hareketleri desteklemeye ve faaliyet sahasını genişletmeye çalıştığı, onlarca gazetenin yayınlandığı ve siyasal hayatın canlandığı bu dönem ilk demokrasi dönemi olarak bilinmektedir.

Eski Başbakan Davut Han'ın 1973'te yaptığı askeri bir darbe ile cumhuriyet dönemi başlarken saltanat kaldırılmıştır (Davudi, 2005: 16). Yeni bir anayasanın (1977) çıkarıldığı bu darbe Zahir Şah yurt dışındayken gerçekleştirilmiştir. Devletin güçlü olmasını ekonomiye bağlayarak, ekonomiyi daha da güçlendirmek için yeni projeler hazırlamış olan Davut Han altı yıllığına Afganistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Ulaşımında demir ve karayolu yolu projeleri örnek olarak verilebilir. 1978'de sağ sol çatışmalarının sonunda, Demokrat Halk Partisi'nin inkılâbı Davut Han döneminde çıkarılan anayasa kaldırılmış ve hükümet devrilmiştir. "Afganistan Cumhuriyeti" (Cumhur-i Afganistan) ismi kurulan "Şura-i İnkilabi" tarafından "Afganistan Demokrat Halk Cumhuriyeti" (Cumhur-i Demokratik-i Halk-ı Afganistan) ismi ile değiştirilmiştir (Kayumi, 1998: 7).

Davut Han Afganistan'ın başkanı olunca, Afganistan'ı SSCB ve ABD'ye bağımlılıktan kurtarmak için İslam ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiş, ulema ve kanaat önderleriyle de uzlaşmaya çalışmıştır. Ancak Davut Han'ın ülke içinde gerçekleştirdiği ekonomik ve sosyal reformlar Afganistan halkı tarafından fazla destek görmemiştir (Kundi, 2002: 275). Afganistan'da Zahir Şah'ın devrilmesinden sonra hem başbakanlık ve hem de devlet başkanlığı vazifesini üslenen Davut Han, başbakan sıfatıyla 1953-1962 yıllarında izlediği Sovyet Rusya yandaşı politikanın tam tersi, bütünüyle bağımsız bir politika takibini tercih etmiştir. Ancak Davut Han'ın takip ettiği bu bağımsız siyaset, Zahir Şah'ı devirmede önemli rol oynayan General Abdülkadir ve Nur Muhammed Terekî başta olmak üzere solcu çevrelerce tepkiyle karşılanmıştır. Davut Han, başta General Abdülkadir olmak üzere Marksist subayların bir kısmını emekli ederek ordudan uzaklaştırmıştır. Ülkedeki sivil marksistlerin önde gelen liderlerinden ve Afganistan Demokratik Halk Partisi Başkanı olan Terekî'yi de basın ataşesi olarak Amerika'ya göndermiştir. Davut Han kendisine muhalif olan grupların önderlerinden bir kısmını görevden almasının ardından, Amerikalıların işgali ile Amerika ve İran'ı ziyaretler düzenleyerek, Afganistan'la aralarındaki durağan ilişkileri hareketlendirmeye çalışmıştır. Davut Han, bu ziyaretinin sonunda özellikle Amerika'dan, Afganistan için maddî ve manevî destek sağlamıştır (Saray, 1981: 191).

Davut Han'ın iktidarı döneminde Sovyetler Birliğinin, Afgan ordusuna sızması mükemmeldi. Ordunun günlük hareketlerini detaylı bir şekilde bilen Sovyet danışmanlarının bilgisi dışında hiçbir şey yapılmıyordu. Yeni sağa yönelişe rağmen Davut Han, Sovyet askeri danışmanlarının etkisini önleyecek hiçbir şey yapmadı. Çünkü Davut Han, Sovyetler Birliğinin kendisini desteklemekten hiçbir zaman vazgeçmeyeceğine inanıyordu (Broxup, 1984: 6). Bir Perçem teorisyeni olan Mir-Ali Ekber Heybar'ın öldürülmesine karşılık olarak komünistlerin resmen Davut Han hükümetine karşı uyguladıkları muhalif politika 17 Nisan 1978 tarihli darbenin başlangıcı olmuştur. Mir Ali Ekber'in cenaze törenine katılanlar arasında Halkçılar, Perçemîler ve Davut Han'ın yönetiminden gün geçtikçe memnun kalmayan ve onun politikasını faşizm ve durgunlukla suçlayan birçok kişi vardı. Davut Han durumu fark edince, 24 Nisan 1978'de aralarında Babrak Karmal ve Nur Muhammed

Terekî'nin de bulunduğu bazı Halk ve Perçem liderlerini hapsedmek için harekete geçmiştir. Afganistan'da Sivil Marksistlerin lideri olan Nur Muhammed Terekî'nin sağ kolu Hafızullah Emin firar etmeyi başararak ordu içindeki solcu yanlılarına haber gönderme fırsatı bulmuştur. Askeri birliğin çoğu hükümet darbesini, bunun bir komünist darbesi olduğunu bilmeyerek, sadece Davut Han'ın şahsi yönetimine karşı olduğunu sanarak desteklediler. 27 Nisan 1978 sabahında Davut Han ve ailesi solcular tarafından öldürüldü. Sovyetler Birliği darbeyi olumlu karşılayarak hemen harekete geçti. Darbeden birkaç gün sonra Sovyetler Birliği bazı bahanelerle Bagram askeri havaalanına her türlü silahı getirdiler. Darbeyi bilmeyerek destekleyen subaylar, bunu hayret içinde izlemişlerdir (Broxup, 1984: 6).

Afganistan Demokratik Cumhuriyeti kisvesi altında Marksist bir rejim kurulmuş ve Nisan 1978 tarihinden itibaren ülke tamamen Sovyet uydusu haline gelmiştir. Marksist liderler arasında başlayan iktidar mücadelesi kısa sürede kanlı bir savaşa dönüşmüştür. Devrim Konseyi başkanı olan Nur Muhammed Tereki uyguladığı baskıcı yöntemler yüzünden bir başka komünist olan Hafızullah Emin tarafından devrilmiştir (Eylül 1979). CIA ajanı olmakla suçlanan Emin'in içerideki huzursuzluğu gidermek için ABD ve Pakistan nezdinde girişimde bulunması, sıcak denizlere inme fırsatını kaçırmak istemeyen Rusları harekete geçirmiştir (Aydın, 2010: 8). Sovyetler 24 Aralık 1979'da Afganistan'ın başkenti Kabil'e asker çıkararak Emin'i tasfiye etmiş, ülkede bulunmayıp Özbekistan'ın Taşkent şehrinin radyosundan konuşan Babrak Karmal devrim konseyi başkanlığına getirilmiş ve Rusların kurduğu yönetimin çağrısı ile de 28 Aralık'ta tüm ülkeyi işgal etmişlerdir (Tanin, 2005: 293-294). Yalnızca bir piyon olan Babrak Karmal 1 Ocak 1980'de Moskova'dan dönerek Rusların kurduğu yönetimin lideri olmuştur.

Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali sonrası tüm ülkede, Afganistan Demokratik Halk Partisi haricinde, büyük bir anlaşma ortaya çıkmıştır. Kral taraftarları laik veya radikal dinci fark etmeksizin tüm halk Rus askerlerinden ülkelerini kurtarma gayretine katılmışlardır. Afganistan halkı ve mücahidin ile Sovyetler Birliği güçleri arasındaki bu savaşlarda her kesim ve ideolojiden insanlar yer alsada, Pakistan'da yetişen İslami kökten dinci direniş grupları her zaman ön

plana çıkmıştır. Etnik grup ve ırk ayrımını bir tarafa bırakarak, din adına topyekûn mücadeleyi öngören kutsal savaş, yani “cihat” ve haklı savaş mantığını öne çıkartmıştır (Rauf, 2016: 67). Direnişin sahipleri olan ve özellikle ABD olmak üzere dünyanın her yanından destek görerek avantajlı duruma gelen bu gruplar tüm dünyada “Mücahit” olarak tanımlanmıştır. Kasım 1986’da Babrak Karmal’in yerine, Perçem partisinden İstihbarat Başkanı Dr. Necibullah’ı Cumhurbaşkanlığına getirilmesi Sovyetlerin çekilme yönündeki ilk stratejileri kapsamındadır. Necibullah Afganistan’ın sorununu çözmeye yönelik yeni bir barış planı açıklamıştır. Ülkedeki İslami direniş örgütlerince, her zamanki gibi, derhal reddedilen Ulusal uzlaşma planı (Sulh-u Milli)’da, Afganistan’da yeni bir milli birlik koalisyon hükümetinin kurulması öngörülüyor, direniş örgütlerinin liderlerine bu hükümette yer almaları çağrısı yapılıyor, ateşkes ilan ediliyor ve mülteciler ülkeye çağrılıyordu (Balcı, 2004: 259).

1.4. İç Savaş

Necibullah, Cumhurbaşkanlığı görevini 1986 yılında Karmal’in istifası üzerine devralmıştır. İlk konuşmasında siyasi muhaliflerine barış çağırısında bulunan Necibullah 1986 yılından 1992 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı görevinde kalmıştır. Ancak Necibullah’ın, bu çabaları sonuç vermemiştir. 1992 yılında BM’nin de katıldığı bir konferans ile hükümeti resmen mücahitlere devreden Necibullah, 1989 yılında Sovyet askerlerinin çekilmesi ile zor durumda kalmıştır. Böylece on yıldan fazla sürecek iç savaş dönemi başlamış, bir milyondan fazla Afganistanlının ölmesine ve bir o kadarının da yaralanmasına ve sakat kalmasına yol açmıştır. Bu savaşta Afgan “mücahitleri” özellikle Suudi Arabistan ve ABD’den önemli para ve silah desteği almışlardır (Fisk, 2011: 28-29).

Sovyetler Birliği, Afganistan siyasetinde başarısız olduklarını fark edince Afganistan’ı terk etmeye başlamış ve Karmal’in yerine Necibullah’ın geçmesine imkân tanımışlardır. Sovyetler Necibullah hükümetiyle anlaşarak Kızıl Ordunun Afganistan’dan çekilmesine karar vermiştir (Esedullah, 2001: 1-2). Necibullah iktidarı ele geçirmesinin hemen ardından İslam dinine duyduğu saygıdan dolayı Musalihe-i Milli (Ulusal Uzlaşma) projesiyle Afganistan halkını tek çatı altında

toplamaya ve Afganistan toplumu içinde devam eden nifakı ortadan kaldırmaya gayret göstermiştir. Necibullah, Afganistan ulemasıyla yaptığı bir toplantıda ulemaya hitaben Hucurât Suresi 10. Ayeti “*Şüphesiz müminler birbirleri ile kardeşlerdir; öyle ise dargın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin; Allah’tan sakının ki size acısın.*” okuyarak “*Musalihe-i Millinin kaynağı mukaddes İslam dinidir*” demiştir. Necibullah, Afganistan Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamadan önce bile Sovyet ordusunun Afganistan’da varlığını sürdürmesine karşı çıkmış ve Kızıl Ordunun Afganistan’dan çekilmesini korkusuzca dile getirmiştir. Kendisi iktidarı döneminde hiçbir zaman milli görüşü, İslamî ve insanî değerleri terk etmemiştir (Ulfet, 2016: 51).

Nacibullah Cumhurbaşkanı olduktan bir sene sonra 1987’de Loy-î Cirge’yi toplamıştır. Bu Loy-î Cirge’de Afganistan’ın resmî dinî İslam, Afganistan’ın adı Cumhuriî Demokratik’ten, Cumhuriî Afganistan olarak değiştirilmiştir. 1987 Cirgesin’den beş ay sonra seçimin yapılması ve kabinenin 1/4 mücahitlere verilmesi de vaat edilmiştir. Ancak mücahitler Necibullah’ın bu davetine roketle karşılık vermiştir. Necibullah’ın 1986’da Afganistan’ın Cumhurbaşkanı olmasının ardından, aynı yılın Mayıs ayında Amerika, mücahit liderlerinden Hizb-î İslamî Partisi’nin lideri Gülbeddin Hikmetyar, Cemiyetî İslamî Partisi’nin lideri Burhaneddin Rabbanî ve diğer mücahit liderlerini Amerika’ya davet ederek, ABD’nin kendilerine her türlü yardımda bulunacağını vaat etmiştir (Attai, 2010: 445). Amerikalılar, 1984 öncesi mücahitlere 50 milyon dolar civarında yardımda bulunurken, 1984’te yaptıkları yardım 122 milyon dolara yükseltmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin, mücahitlere yaptığı nizamî yardım 1986’da 470 milyon dolara ve 1987’de ise 630 milyon dolara yükselmiştir (Roy, 1990: 66).

Necibullah iktidarı zamanında her ne kadar bu savaşın bitmesinden yana olsa da başta ABD olmak üzere Pakistan ve Suudi Arabistan’dan talimat ve yardım alan bu mücahit grupları ikna edememiştir. Necibullah halkın içinde Komünist yanlısı tanındığı için Sovyet askeri gücü Afganistan’dan çekilince de hak tarafından sevilmemekteydi. Necibullah konuşmalarında dini değerler İslam ve insan hakları gibi konuların savunucusu olarak konuşmalar yapsa da komünist damgası yediği için

halkın güvenini alamamıştır (Asım, 2001: 229). Din faktörünü iyi kullanan ABD ve yandaş devletleri her fırsatta ülkedeki iktidarı savaş veren Mücahit grupların eline geçmesini istemekteydiler. Sovyetler Birliğinin askeri birlikleri Afganistan'ı terk etse de Necibullah Hükümetinin düşmesi sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Bunun altında yatan neden ise; İran'da eğitim almış Şii gruplar ve Pakistan'da eğitim almış Sünni grupların menfaatlerinin çatışması ve bunun sonucunda bir uzlaşmaya varamamaları ülkedeki iktidarın düşürülmesi işini yavaşlatmıştır. Bir diğer neden ise, olası kurulacak olan hükümette iktidar paylaşımının etnikler arası paylaşımı idi. Uzun yıllar süren iç savaş ve istikrarsızlık sonucunda Necibullah hükümeti düşürülmüş ve Afganistan İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Başlangıç yıllarında İslami değerleri katı kurallarla iktidara gelmiş olsa da iktidar paylaşımı için iç savaşın başlamasıyla cihat dönemindeki uygulamaları sadece sözde kalmış ve insani dramların yaşanması ve büyük savaşların Kabil halkına yaşatılmasına sebep olmuşlardır (8am.af, 2018).

Necibullah, ülkede devam eden savaşı sona erdirmek için muhalif gruplara siyasi çözüm olarak müzakere masasında oturmaları gerektiği konusunda teklifte bulunmuştur. Ancak Pakistan'ın etkisi altında olan Hizbî İslamî Gülbeddin Hikmetyâr, Cemiyeti İslamî Burhaneddin Rabbanî, İttihadı İslamî Resul Seyyaf ve Hizbî İslamî Mevlevi Muhammed Yunus Halis liderliğindeki gruplar Necibullah'ın çözüm süreci teklifini kabul etmeyerek reddetmişlerdir. Mücahit liderlerinin aksine muharebeye bizzat katılarak savaş sıkıntılarını çeken mücahit komutanlarının belirli bir kesimi ise Necibullah'ın bu teklifini olumlu karşılayarak milli barışı savunmuşlardır. Necibullah yandaşlarına mükerreren kendilerine karşı cephe alan muhalif gruplara barışla karşılık verilmesine vurgu yapmıştır. Musalaha-î Milli savunucularından Demokratik Parti önderleri, Necibullah'ın liderliğinde milli özgürlük düşünceleriyle Afganistan'ın iç ve dış sıkıntılarını çözmek için çok çaba göstermişlerdir. Ancak başta ulemanın belirli bir kesimi olmak üzere hükümete muhalif olan grupların elbaşlarının ise Necibullah'ın önerisine sıcak bakmamaları sonucunda, ulusal uzlaşmayla ilgili gösterdiği tüm çabalara rağmen, her hangi bir olumlu sonuç elde edilememiştir (Vedan, 2012: 4-5).

İç savaşın iki yıllık dönemi Afganistanlılar için kardeş kavgası olmuştur. Bu savaş halkın kendi içinde silinmez izler bırakmıştır. 1994'te Taliban'ın ortaya çıkışı ve 1996 yılında başkent Kabil'i ele geçirmeleri ile iç savaş yeni bir boyut kazanmıştır. Kendi içinde savaştan Junbiş, Jamiyat, Vahdet ve Hizbi İslami birleşerek Talibanlara karşı savaşmaya kadar götürmüştür. İlk olarak 1997 yılında Malik Hayenin, Talibanlar'a katılması büyük bir yıkım olmuştur. Ancak Hikmatyar komutanlarından olan Ğubar komutanın 1998 yılında tekrar Maymana'dan Talibanlara katılması ve Talibanların bölgeden geçmesine izin vermesi ile kuzey ittifakı savaşı kaybetmiştir (Safi, 2009: 20-22).

1.5. Taliban

Taliban sözcüğü ve “talebeler, öğrenciler, din öğrencileri” anlamına gelen Arapça “talebe” kelimesinin isim-i faili olan “talib” kelimesine Farsça çoğul eki olan “an” ekinin eklenmesiyle türeyen bir sözcüktür. Bu sözcük sadece medrese gibi geleneksel öğrenme merkezlerinde ders almış din adamları için kullanılmaktadır (Demirel, 2003: 58). Medya tarafından Taliban, Taliban İslami Hareketi, Taliban Grubu veya sadece hareket (Tahrik) olarak adlandırılan Taliban hareketinin insan kaynaklarını medrese öğrencileri oluşturmaktadır. “Taliban İslami Hareketi”(Tahrik-i İslami Taliban) Taliban tarafından da benimsenmiştir (Ahmadi, 2010: 29).

Taliban ortaya çıkışını incelemek için o toplumdaki siyasi, dini, ekonomik ve sosyal şartlar gibi durumları iyi bilmek gerekir. Bu örgütün ortaya çıkışı sırasında Afganistan'da iç savaşlar vardır. Savaşlardan dolayı güvenlik de yoktu. Halk savaştan bıkmış ve hayatını korumak için kim ve hangi grup güvenlik getirecek diye bir istek içerisindeydi. Nerdeyse tüm siyasi partiler askerleşmişti. Başka bir deyişle tüm siyasi partilerin elinde silah vardı. Bu siyasi partiler iktidarı demokratik bir yolla değil de yabancı güçlerden de destek alarak birbirleri ile iç savaş yaparak elde etme yoluna gitmişlerdir. Devletin varlığı da söz konusu değil, her grup hâkim olduğu bölgede kendisi devlet oluşturmuştur. Kimin silah gücü varsa iktidar onun olmuştur. Böyle olunca sosyal adalet, eşitlik, ehliyet, insan hakları, demokrasi ve güvenlik diye bir şey kalmamıştır. Toplumda tam tamiyla bir düzensizlik ve güvensizlik oluşmuştur (Begzad, 2014: 69).

Liderliklerini Molla Muhammed Ömer yaptığı, 29 Ekim 1994’de Kandehar’ı ele geçiren medrese öğrencileri ülkede ‘Taliban’ olarak anılmaya başlamıştır. Taliban, Kandehar bölgesinde otoriteyi sağlamış ve suç oranlarında önemli derecede azalma meydana gelmişti. Güney Afganistan’da ise Taliban halkın umudu haline dönüşürken Kabil’de Rabbani ve Hikmetyar arasındaki iktidar mücadelesi devam etmekteydi. Pakistan askeri istihbaratı diğer mücahit grupların gözden düştüğünü görerek Başbakan Benazir Bhutto’ya verdiği raporda; Kandehar’da ortaya çıkan Taliban’ı destekleyerek Afganistan’ın tamamına hâkim olmayı salık veriyordu. Böylece ülkenin hâkimiyeti Pakistan’ın eline geçecek, buna ABD’nin desteği de eklenmiş olacak ve Afganistan istikrarlı bir yönetime kavuşacaktı ancak durum hiçte öyle olmadı (Kuyucu, 2007: 38-39).

Taliban’ın lideri olan Molla Ömer Afganistan’ın kuzeyindeki Kandahar ilinde bir medresede eğitim alırken kumandanların halka karşı yaptığı zulümlerden çok rahatsız olmuştur. Bu sırada Kandahar’ın Sengsar kasabasından 1994 baharında köylülerden bir grup Molla Ömer’in yanına gelip, bir kumandan tarafından iki kızın kaçıldığını ve bu kızların saçlarının kestirilip tecavüze uğradıklarını anlatmışlardır. Molla Ömer ise bu olayı duyunca 30 medrese öğrencisini toplayıp 16 tanesine silah vermiş ve kumandanın bulunduğu yere saldırıp kızları kumandanın elinden kurtarmıştır. Ardından bu kızları serbest bırakarak kumandanı idam etmiştir. Bu olaylardan sonra Molla Ömer ve ekibi halk tarafından sevmeye başlanmıştır. Taliban da bunu fırsat bilerek halka “Biz size güvenlik, adalet ve ilahi kanunları uygulayarak tam bir İslam devleti kuracağız.” gibi sloganlarla ortaya çıkmıştır (Sajjadi, 2013: 298).

Afganistan güneyinde eşkıya tarafından zorla para almak için oluşturulan geçiş noktaların kaldırması Taliban hareketinin itibarı sayılabilecek etken idi. Taliban’ın namını zirveye çıkaran olay Kasım 1994’te Pakistan hükümetinin talebi üzerine Pakistan’dan Orta Asya’ya giden otuz araçlık ticaret konvoyunun tam yağmalamak üzereyken kurtarılması olmuştur. Afganistan’ın en önemli şehirlerinden Kandahar’ın ele geçmesi bu olaydan bir ay sonra gerçekleşmiştir. Hizb-i İslami’nin güçlü yöneticilerinin bulunduğu Çarasyab’ı ele geçirmek sadece bu yeni oluşumun

en önemli askeri başarısı olmakla kalmıyor hem Taliban askeri gücünü artırıyor hem de Hikmetyar kuvvetlerinin de yenilgisi demek anlamına geliyordu. Çarasyab'ın alınmasını Eylül ayında Şindend Havaalanı'nın ve Eylül 1995'te Herat'ın işgali takip etti. Taliban 27 Eylül 1996'da Kabil'i ele geçerek Afganistan'ın fiili hâkimi olmuştur (Ahmetbeyoğlu, 2002: 343-344).

Taliban örgütü içinde bulunan hiç kimsenin siyaset hakkında bilgisi yoktu ve Taliban'ın tüm üyeleri medresede dini eğitim almış olan öğrencilerdi (Muzhda, 2004: 49). Taliban hareketi kurulduğu ilk dönemlerde “Bizim hükümet kurmak, siyasi iktidarın başına geçmek gibi bir amacımız yoktur” diyerek açıklama yapmıştır. Taliban, ortaya çıkış amaçlarını kargaşaya zemin hazırlayan ve sivil savaşı başlatan grupları silahsızlandırmak olarak açıklamıştır. Taliban; iktidarda hak iddia etmek yerine, hukukun ve düzenin yeniden kurulmasını ve Afganistan yönetiminin “İyi Müslümanlara” verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Fakat 1994 yılı ve Kabil'in ele geçirildiği 1996 yılları arasında Taliban'ın aldığı kararlarda köklü bir değişikliğe gidilerek son derece merkezi ve otoriter yapıda bir hükümet kurulmuştur. Bu dönemde Afganistan'ın yönetim şekli Afganistan İslam Emirliği olarak değiştirilmiş ve Molla Ömer Afganistan emir olarak ilan edilmiştir (Ahmadi, 2010: 32-33).

Çıkış amaçlarını iktidara gelmek değil kargaşa ortamına zemin hazırlayan ve sivil savaşı başlatan militan grupları silahsızlandırmak ve yönetimi ehline bırakmak olarak açıklayan Taliban hareketi ilk başlarda “bizim hükümet kurmak, iktidara gelmek gibi bir amacımız yok” açıklamasını da destekleyecek şekilde, siyasi bir hareket hüviyetine sahip değildi (Müjde, 2001: 17-18). Taliban; iktidarda hak iddia etmek yerine, hukukun ve düzenin yeniden kurulması ve yönetimi “iyi Müslümanlardan” meydana gelen bir hükümete devredilmesini istediklerini belirtmişlerdi. Ancak 1994-1996 arasında Taliban'ın bu anlayışında bütünüyle bir değişiklik olmuş ve maksimum düzeyde merkeziyetçi, gizlilik esasına dayalı, diktatoryal ve erişilmesi neredeyse imkânsız bir liderlik anlayışı ortaya çıkmıştır (Raşid, 2001: 155). Molla Ömer'i cihadın tartışmasız lideri ve Afganistan Emiri yapacak bir İslami unvan olan “Emir-ül Müminin”liğe aday olarak göstermek, etrafındaki Kandahar yöresine mensup bir grubun aralarındaki ihtilafları ortadan

kaldırmak için Kabil'in Taliban tarafından ele geçirilmesi ile birlikte yaptıkları ilk girişimdir. 4 Nisan 1996'da, avluda toplanan mollalarca alkış ve tezahüratlarla Emir-ül Müminin seçilen Molla Ömer, Hz. Muhammed'e ait olduğu söylenen bir harmani giyerek binanın çatısına çıkmış ve kendisine biat edilmiştir. Böylece Taliban karşıtlarına cihat ilan ediliyor ve Afganistan'ın yönetim şekli Afganistan İslam Emirliği olarak değişiyordu (Raşid, 2001: 65).

Taliban iktidara geldiği andan itibaren halk üzerinde baskıcı bir politika uygulayarak toplumu kontrol altına almayı başarmıştır. Afgan halkı için daha önce hiç görülmemiş yasalar çıkartılarak halkın günlük hayatı zorlaştırılmıştır. Taliban'ın yaptığı reformlar sosyal hayattan medyaya kadar pek çok alanda birçok sıkı kuralı beraberinde getirmiş ve hatta medya tamamen yasaklanmıştır. İlk kararnamesini 14 Kasım 1996 yılında yayınlayan Taliban, bu kararname ile kadınların dışarı çıkmasına, okula gitmesine, kısacası kadınların yaptığı tüm sosyal faaliyetlere yasak getirilmiştir. Taliban'ın uyguladığı eğitim politikası sadece erkekleri içine almış ve kadınları yok saymıştır. Bununla birlikte erkeklerin yaşam tarzı ile ilgili de reformlar getirilmiştir. Erkeklerin hiçbiri sakallarını kısaltmak ya da düzeltmek için kesmeyecekti. Namaz kılmak zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca müzik de yasaklanmış ve bu konuda çeşitli cezalar uygulanmıştır. Yapılan bu düzenlemeler sonucunda halkın belli başlı temel haklarının Taliban tarafından ortadan kaldırıldığı söylenebilir (Burhani, 2015: 65-67).

Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Pakistan Taliban yönetimini resmen tanıyan üç ülke olmuştur. Dünyadaki birçok Müslüman dini lider, Müslüman ülkeleri ve Batlı ülkeleri Taliban'a karşı izlediği politikalar nedeniyle sapkın olmakla suçlamıştır. Bununla beraber insan hak ve hürriyetlerini savunan batılı hükümetler ise Taliban'ın insan hakları ihlallerini kınamışlardır (Andishmend, 2012: 223). Kısa sürede Batı ve İslam dünyasını şoke eden kararlara imza atan Taliban ABD'nin desteğiyle Afganistan'da istikrarı sağlamıştır. Başlarda Batı'yı memnun eden bu kararlarla İslam, Taliban'ın nezdinde mahkûm edilmeye çalışılmakta, Taliban'ın uygulamaları İslamî yönetim olarak sunulmaktaydı. Ancak çok geçmeden ABD ile Taliban yönetimi arasındaki ilişki bozulacaktır. ABD, Taliban ilişkilerinin

bozulmasına en büyük neden ise Taliban lideri Molla Ömer'in destekçisi olan veya olmayan ülkelerle siyasi ilişkilerini (anlayışına göre) ümmet bakış açısına dayandırması, ABD ve Batı'nın, Irak, Filistin, Keşmir, Endonezya ve Çeçenistan'a karşı uyguladığı siyaset anlayışını beğenmemesiydi. Dolayısıyla Taliban Amerika'nın sözünde durmamaya ve bölgedeki varlığı; artık Amerika'nın çıkarlarıyla çatışmaya başlamıştır. Bunların üstüne bir de Taliban Lideri Molla Ömer'in Ladin'le görüşmesi ve Afgan Topraklarında istediği kadar kalabilme garantisi vermesi Amerika'yla ilişkilerde tuz biber oldu ve bu durum gazetelerde yayınlanmaya başladı (Kuyucu, 2007: 40).

ABD ilk döneminde Taliban hareketine sempatiyle bakmıştır. Çünkü bir yandan Taliban'ın icraatlarına onların gelenekleri olarak bakıyordu. Diğer taraftan ise Sovyet Rusya'nın çöküşünden sonra bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya ülkelerinin enerjilerini Taliban vasıtasıyla Afganistan üzerinden Karaçi Limanı'na aktarmayı ve oradan dünyaya satmayı planlıyordu. Söz konusu dönemde ABD Unicol Projesini uygulamak için Taliban'a yardım etmişti. Taliban da bu yardım karşılığında ABD'nin Afganistan hattı üzerinden Türkmenistan ve Kazakistan doğalgaz ve petrolüne ulaşmasına izin verecekti (Andishmend, 2012: 230-231). Genelde ABD'nin Taliban'a yardım nedenlerini şu şekilde sıralamak imkan dâhilindedir:

-Orta Asya ticaret merkezlerine ulaşmak ve SSCB'nin çöküşünden sonra bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya Cumhuriyetlerinin enerjilerini Afganistan üzerinden Karaçi Limanı'na taşıyıp, oradan dünyaya satmak.

-Rusya'nın Orta Asya enerji kaynaklarındaki hâkimiyetine son vermek

-Uyuşturucu ticaretini ortadan kaldırmak

Bütün bu yardımlara rağmen Taliban Rejimi, Usame Bin Ladin'e yardım etmiş ve ABD'nin 11 Eylül 2001 saldırıları sebebiyle bin Ladin'e yönelik talebini reddetmiştir. Bu sebeple ABD Ekim 2001'de Taliban rejimine saldırarak bu rejimin devrilmesini sağlamıştır.

1.6. ABD İşgali

Taliban Kabil'i ele geçirdikten çok hızlı bir ilerleme kaydetmiş ve kısa sürede Kabil dâhil birçok ili kontrolü altına almıştır. Yalnız başlangıçta Taliban'a destek veren ABD, 2001 yılına gelindiğinde bu örgüt Usame Bin Ladinin himayesine girerek, ABD kontrolden çıkmıştır. 11 Eylül 2001'e gelindiğinde ABD'nin yapmış olduğu harekâtla, Taliban tahmin edilen süreden daha hızlı bir şekilde dağılarak çıkış merkezi olan Kandahar dâhil olmak üzere kontrolünde tuttuğu şehirleri terk etmeye maruz kalmıştır. Yani yükselişi gibi çöküşü de son derece hızlı olmuştur. Bunun tek nedeni, ABD saldırısı olmayıp, başka nedenleri de göz ardı edilmemelidir. Öncelikle, Taliban'ın ayakta kalmasına Pakistan'ın askeri ve lojistik yardımı, Suudi Arabistan'ın da ekonomik yardımının önemli rolü vardı. Bu yardımlar kısıtlanıp veya sona erince kendi imkânlarıyla ayakları üstünde durmakta zorlanmaya başlamıştır (Karacasulu, 2011: 43-44).

11 Eylül saldırısı sadece ABD'de değil tüm dünyada derin bir etki yaratmıştır. Sadece ABD'yi değil bütün uluslararası toplulukları etkileyen belki de insanlık tarihinin en büyük terör saldırısı olarak kabul edilen bu eylem 11 Eylül 2001'de ABD'nin ekonomik ve askeri gücünün sembolü olan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yönelik gerçekleştirilmiştir (Halatçı, 2006: 80). Kaçırıldığına dair herhangi bir bilgi alınamayan 81 yolcu ve 11 mürettebatı ile Boston'dan havalanan Amerikan Airlines'a ait Boeing 767 tipi yolcu uçağı New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerinden birine çarpmıştı (Akmaral, 2005: 65). 110 katlı gökdelenler 1 saat içinde birbirini ardına yıkılıyor, Wall Street'te büyük panik yaşanıyordu. Saldırı haberlerini alır almaz Florida'dan Washington'a dönerek, Ulusal Güvenlik Konseyi'ni toplayan ABD başkanı Bush'un "bu terörist saldırının sorumlularını mutlaka bulacağız" açıklamasını yaptığı esnada saldırı okları bu kez Washington'a çevrilmiştir.

"Bir sonraki hedefimiz başkanın uçağı Air Force One" 11 Eylül sabah saat tam 09:00'da Amerikan Başkanlarını korumakla görevli Gizli Servis bir mesaj almıştır. Televizyon karşısında oturmuş telefonda Başkan'la konuşmakta olan Başkan Yardımcı Dick Cheney mesajdan tam üç dakika sonra gizli servis ajanları

tarafından Beyaz Saray'ın bodrumundaki güvenli sığınağa indirilmiştir. Amerikan yönetimini en az New York'a ve Pentagon'a yapılan saldırılar kadar şoka uğratan bu mesajların, Beyaz Saray'ın her gün değişen gizli kodlarıyla gönderilmiş olmasıdır (Berkan, 2001). Teröristlerin bu kodlara ve kodların gönderildiği sinyallere erişebildiği anlamına gelen bu olay Beyaz Saray'da bir köstebek olma ihtimali demektir. 1812 savaşından bu yana Amerika ilk kez bu tarihte kendi toraklarında saldırıya maruz kalmıştır.

Aslında bu saldırı bir sürpriz olarak nitelendirilmemektedir. Yönetim istihbarat uzmanlarınca sunulan raporda "Doomsday Scenario" (Felaket Senaryosu) adıyla büyük çaplı ve organize bir saldırıyı zaten beklemektedir. Lakin bu saldırıda kaçırılan uçaklarla belirli hedeflerin vurulacağı ihtimali düşünülmemiş, saldırının ya biyolojik silahla ya da uzun menzilli füzelerle yapılacağı ihtimaline yoğunlaşmıştır (Turgut, 2001). Askeri İstihbarat Dairesi'nin başındaki Thomas R.Wilson'ın 7 Şubat 2001'de Senato Komitesi'ndeki konuşmasında da, önümüzdeki 12-24 ay için, "Amerikan çıkarlarına, Amerika'nın içinde ya da dışında büyük bir terörist saldırısı" beklentisini dile getirirken 11 Eylül gibi günlerin beklendiğini ortaya koymaktadır. Wilson gelecek 5-10 yılın çok çalkantılı geçeceği tahminini de yapmıştır.

Devam eden süreçte, başta İngiltere olmak üzere birçok dünya ülkesinin destek olduğu bir terörle savaş kampanyası başlatan Başkan Bush böylece NATO'nun 5.maddesini de işletmeye başlamıştır. Dünya medyası olayı medeniyetler çatışması olarak yorumlamıştır (Yenidendoğuş Net, 2007). Filistinlilerle İsraili'ler arasında kanlı çatışmaların artmasıyla Ortadoğu gerilimi atmış ve Amerika aleyhinde protestolar yoğunlaşmıştır. New York Times'da 2001 Şubat'ında yer alan "Asimetrik savaş devrine hoş geldiniz. Askeri yetkililer, artık küçük bir komando grubunun Amerika'yı alt üst edebileceğini ve saldırı emrini veren konusunda bir tek ipucu bile bırakmayabileceğini söylüyorlar" yorumu 11 Eylül'ün pek de sürpriz olmadığına ilişkin bir başka belgedir.

11 Eylül, dünya tarihi için sıradan bir terörizm saldırısı, sıradan bir vahşet olayı değildir. Bunu tarihi bir dönüm noktası sayıyorum ve bunun "bir çağın sonunun" sembolü olduğu inancındayım (Davutoğlu, 2006: 2). Bir senato

komisyonunca 2001 yılı Mart ayında hazırlanan raporda Amerikan'ın savunma tutumuna eleştirel bir yorum yapılmış ve Pentagon şu şekilde uyarılmıştır: “Önümüzdeki 25 yıl içerisinde Amerikan topraklarındaki Amerikan vatandaşlarına karşı korkunç bir saldırı gerçekleştirilebilir. Tehlike yalnızca yıkım ya da insanların ölmesi değil, aynı zamanda ABD'nin küresel liderliğine sekte vuracak bir moral bozukluğu olacaktır. Bu tehdide karşı ülkemiz tutarlı ve bütünlüklü bir idari yapılandırılmadan yoksun. Pentagon bu tehdide göre yeniden yapılanmalıdır (Andişmen, 2005: 85).

Büyük ihtimalle somut bilgi içermemesi gerekçesi ile önemsenmeyen ve trajediden 6 ay önce Başkan Bush'a sunulan bir CIA raporunda ki Başkanın Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice tarafından teyit edilerek basın da yer almıştır; Bin Ladin'in Amerikan uçaklarıyla gerçekleştireceği terörist saldırılardan bahsedilmiştir. Yine yönetime gelen bir gizli bilgi de Amerikan uçuş eğitimi okullarında teröristlerin hazırlanabileceği konusundadır ve 2001 Haziran ayında Arizona'dan bir FBI ajanı tarafından bildirilmiştir. Benzeri uyarılar bu ülkelerin haber alma örgütleri başta olmak üzere Almanya, Fas Fransa, Hindistan, İsrail, İtalya, Kanada, Kazakistan, Libya, Mısır, Rusya ve Ürdün'den gelmiştir. Amerika'nın muhalif düşünürlerinden Lyndon La Rouche'un, 24 Temmuz 2001 günü yaptığı “ABD sisteminin iflas ettiğini, halkın büyük bölümünün dar gelirliilerden oluştuğunu açıkladıktan sonra böyle durumlarda dünya savaşlarının çıkarılacağı ve bu savaşın isminin de Batı ile İslam'ın savaşı olacağı (Haya, 2014: 70)” şeklindeki tarihi konuşması, ikiz kuleler yıkıldıktan sonra duyulduğunda büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır.

Terörizmle etkin bir biçimde mücadele edebilmek için, uluslararası güvenlik mimarisinin yeniden gözden geçirilmesi gündeme getiren olayların küresel sistem üzerindeki yansımaları çok geçmeden görülmüş, özellikle Avrupa'nın genel anlamda terör olgusuna yaklaşımı ve içerikten, kararlılıktan yoksun göstermelik önlemleri; yeni 11 Eylüllerin tohumlarını bereketli topraklara serpmişlerdir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleştirilen terörist saldırılar uluslararası rejimin güvenlik biçimine yönelen bir gelişme olmuştur. ABD-Rusya Federasyonu ilişkileri özelinde

olumlu gelişmelere yol açan eylemler sadece uluslararası siyasi dengeler bağlamında kalmamıştır. 1991-2001 döneminde Rusya Federasyonu ile ABD arasında yaşanan ve genelde olumlu bir görünüm arz etmeyen ilişkiler bütününe 11 Eylül 2001’i takiben kabuk değiştirmeye başlaması 24 Mayıs 2002 tarihinde imzalanan Moskova Anlaşmasıyla ilk somut gelişimini göstermiştir (Güngörmüş-Kona, 2002: 89).

11 Eylül saldırılarının hemen ardından 21 Eylül 2001’de toplanan dış işleri bakanları danışma toplantısında kabul edilen teröre karşı mücadelede işbirliğinin bir aracı olarak sözleşme hazırlanmıştır. Taraf devletlerin bu doğrultuda gerekli önlemleri almaları ve işbirliğinde bulunmalarıyla bu amaçlara ulaşılabileceğini öngören sözleşmenin amacı terörizmin önlenmesi, cezalandırılması ve yok edilmesidir. Taraf devletler demokratik olgulara olduğu kadar uluslararası barış ve güvenliğe de terörizm tarafından çok önemli bir tehdit oluşturulduğunu kabul etmektedirler (Kaya, 2005: 57).

11 Eylül akşamı ABD Başkanı Bush olay hakkında “Bizim yaşam tarzımıza, bizim özgürlüğümüze saldırıldı” şeklinde konuştu (Aydingün ve Özdemir, 2012: 16). Küresel terörün Afganistan’dan yönlendiriliyor gözükmeye inandırıcı gelmediği ölçüde, olayın Batı komplosu olduğu tezi de sıkça duyulmaktadır. Ama bu sadece teknoloji açısından bir akıl yürütme değildir. Birçok Batılı da Afganistan’daki Müslümanların dünyanın öbür ucunda şiddet eylemi yapıyor olmalarını ‘rasyonel’ bulmaktadır. Ne var ki küreselliğin anlamını kavradığımızda, bu durum epeyce doğallaşmaktadır. Çünkü bugün Batı medeniyetin tüm ürünleri, gündelik alışkanlıkları, âdetleri ve değerleriyle dünyayı ablukaya almış durumdadır. Diğer bir deyişle coğrafi uzaklık bizleri Batı’nın dışına çıkarmıyor. Bugün en ücra köşedeki bir köylü bile son kertede ‘Batı’ dünyasının içinde yaşamaktadır. Dolayısıyla da modern Batı kentlerinde kendilerini dışlanmış hisseden kişilerle, Afganistan’daki eylem plancıları arasında ‘ideolojik hissiyat’ olarak pek bir fark yoktur. Batı’nın ve modernliğin dünya yüzeyinde küreselleşmesi ise, yine küresel çapta modernlik dışı bir tepkiyle yanıtlanmaktadır. Bu tepkinin şiddeti tercih etme zorunluluğu tabii ki yoktur. Küresel bir modernlik karşıtlığının barışçı siyaset içinde tasavvur edilmesi mümkündür. Ama otoriter zihniyetin gücünü koruduğu bir tarihsel dönemde, şiddetin de

küreselleşmesi bizleri şaşırtmamalıdır. Hele modern Batılıların buna hiç şaşırmaması lazımdır. Çünkü otoriterlik onların da halen paylaştığı ve sistemleştirdiği bir zihniyettir. Öncelikle liberalizmin otoriterliğe ne denli yatkın olduğunu kavramakta yarar vardır: Birincisi liberalizm kendi bakışının ima ettiği bir dünya halini ‘doğal’ saymakla kalmayıp, ‘doğallıkla’ özdeşleştiren bir ideoloji. Bu nedenle de liberalizme karşı çıkmak bir anlamda doğal olana karşı çıkmayı ifade etmektedir. Böylece düzen değişikliğine yönelik siyasi talepler felsefi anlamda ‘şiddeti’ çağrıştırmakta ve bu tür çabaların bizatihi şiddet olduğu fikri zımnen paylaşılmaktadır. Ne var ki bu yaklaşımın kendisi de otoriterdir. Liberalizm kendi yaklaşımını ideoloji üstü konuma çekerken, farklı anlayışları da baskı altına alma istidadı göstermektedir. Bu bağlamda liberalizmin özgürlükçülüğü de kuramsal söylemin dışında fazla bir anlam taşımaktadır. Çünkü bu ideolojinin esas koruduğu şey özgürlükler değil, düzen. Güvenliği öne çıkaran bu kaygı, otoriter zihniyetin işlevsel olduğu bir ‘özgürlük’ rejimi ima etmektedir. Nitekim şiddet eylemleri karşısında Batılı ülkelerin içgüdüsel asayişçiliği bu ruh halini iyi yansıtmaktadır (Haya, 2014: 76).

Bu gibi bir konuda hayatını sürdüren bir yabancının ya da evrensel dünyada Batı karşısında özünden uzaklaşan kişilerin psikolojik durumları oldukça farklıdır. Batı medeniyetinin ‘yabancı’ algısı bunun temel nedenlerinden biridir. Batılı için yabancı, katlanabileceğimiz bir komşuluk durumuna gönderme yapmaz bizde olduğu gibi tam bir birliktelik oluşturmak şöyle dursun. Aksine günü geldiğinde mutlaka gitmesi beklenen kendisiyle duygudaşlık kurulan acısı paylaşılan bir ziyaretçi anlamını taşır. Batılı için yatıya kalıp yabancı gibi davranmaktan vazgeçmeyen biri anlaşılabilir ve kabul edilemez. Dolayısıyla yabancının ya uyum sağlaması ya da terk etmesi beklenir. Ancak bu beklenti her iki tarafta da ‘imkânsız uyum’ idrakine sebep olur; Çünkü özellikle Doğu kökenli bir Müslüman’ın, Batılının içine sinecek kadar asimile olması son derece güçtür. Sonuç ise birbirini besleyen bir yabancı düşmanlığı ile ‘ev sahibi düşmanlığıdır’. Öte yandan birliğini koruyacak yabancılardan çoğalmasının bir tehdit olarak anlaşılacaktır. Böyle bir anlayış güvenlik ihtiyacını artırıp toplumsal ayrılığı tetiklemiştir. Küresel terör bu sosyo-psikolojik ortamda anlam kazanarak şekillenmektedir. Şiddeti elbette benimsememelidir. Ama Batı’nın da biraz kendi fikirlerini gözden geçirmesi gerekir. 11 Eylül sonrasındaki dönemde sadece ABD’nin

değil, AB'nin güvenlik politikalarında da belli bir değişim gözlenmektedir. Hatta bazı araştırmacılara göre güvenlik politikalarındaki bu farklılık, AB'nin hukuki çerçevesinde bir paradigma kaymasına işaret edecek kadar ciddidir (Aydıngün ve Özdemir, 2012: 31).

11 Eylül ve sonrasında yaşanan hadiselerle alakalı değişik yorumlar söz konusudur. Kimileri bu saldırının terörist gruplarca yapıldığı için ABD'nin meşru müdafaa hakkına sahip olarak Irak ve Afganistan'da yaptığı operasyonları desteklerken kimileri de, bu operasyonlara zemin hazırlamak adına bu saldırıların ABD'deki karanlık güçler tarafından tertiplenen bir komplo teorisi olduğunu iddia etmektedir. Ancak ne var ki her iki görüşte de saldırganların kim olduğu kesinleşmiş gibi düşünülmesine rağmen bunun ispatı imkân dâhilinde değildir (Gözen, 2004: 163).

11 Eylül depremi, açıkça ortaya konmamış iki mantığın birbiriyle çakıştığı noktada meydana gelir; her iki mantık da Yakındoğu'yu radikal bir değişime uğratma projesini içermektedir: bir tarafta cihatçılar, diğer tarafta yeni muhafazakârlar. Cihatçılar Başkan Bush (oğul) tarafından başlatılan teröre karşı savaşı, İslam dünyasına bir saldırı olarak tanımlarken, bu dünyanın koruyucuları ve sözcüleri olarak kendilerine yakınlık duyanların ve kendilerine doğrudan katılanların sayısını artırmak amacıyla girişimlerini bu yönde değişime uğratma çabası içine girerler. Baskıyı beraberinde getiren provokasyonlarının klasik kısır politik döngüsünden yararlanmak isterler; sapkın ve amacını aşan sonuçlar doğuran baskı uygulamalarının sonuçlarından yararlanarak, bunların kurbanlarıyla (militanlar tarafından özellikle Müslüman kimlikleri öne çıkarılarak kötü davranılan tutsaklar, ölen ya da yaralanan çocuklar, kadınlar) dayanışma eylemini, sermayelerine ilave etme imkânını yaratırlar. Diğerleriye 11 Eylül vesilesiyle esas itibarıyla yeni muhafazakârların takvimini bölgede uygulayarak, kendisini hazırlıksız yakalayan saldırılardan ve bunların şoku altında ABD'nin geleneksel denge politikalarından vazgeçmeyi kabul eden bir Amerikan hükümetine, Ortadoğu'da kartların radikal bir şekilde yeniden dağıtılması projelerini "satarlar". Bu zamana kadar, petrol ve petrol türevlerinin sevkiyatı ve İsrail devletinin güvenliğinin icapları arasında Washington hep dengeyi

muhafaza etmek isterken, teröre karşı savaş İsrail devletine olan desteği ön plana çıkarır. Bu durum, ABD'nin daimi müttefiki, ülke kraliyet ailesinin Bush ailesine bağlı olduğu en önemli petrol üreticisi Suudi Arabistan'la -11 Eylül'ün on dokuz teröristinden on beş tanesi bu ülke vatandaşıdır- ilişkileri zayıflatır (Kepel, 2006: 15-16).

Savaş sürecini başlatan gelişme, ABD istihbarat birimlerince suçlu görülen Usume Bin Ladin'in teslim edilmesi talebine karşın Taliban'ın Ladin'in suçlu olduğunu gösteren kanıtları görmek istemesidir (Halatçı, 2006: 81). BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Güvenlik Konseyi kararlarının uluslararası barış ve güvenliğe dair bir tehdidi, saldırı olarak tanımladığını ve birey ya da toplum bazında savunma hakkını onayladığını söyleyerek BM'nin mevcut kararlarının ABD'nin 11 Eylül 2001'deki terörist eylemlerine karşılık verme hakkını tanıdığını iddia etmiştir (Bilbilik, 2003: 241). Ancak BM Antlaşması'na dâhil ülkelerde silahlı güç kullanma hakkı ancak daimi 5 üye ülkenin kabul oyu kullanması ile mümkün hale gelmektedir. Bu aşamada konsey, askeri güç kullanımına izin vermemiştir (Akkurt, 2005: 234-236).

Fakat saldırıların hemen ardından, BM Antlaşması'nın 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkını dayanak kabul eden ABD ve İngiltere Konsey'in açık bir yetkilendirmesi olmaksızın 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a karşı "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" adı altında askeri bir operasyon başlatmıştır. Kısa sürede Afganistan'daki Taliban yönetimi de deviren operasyonla ABD Orta Asya'da somut bir varlık elde etmiştir. Ve bölge ülkeleriyle de çeşitli işbirliği kurma fırsatı bulmuştur. İlk başta hava sahalarından faydalandığı Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın hava alanlarını da kendisi ve müttefiki İngiltere'nin uçakları için kullanmaya başlamıştır. Ayrıca Kazakistan'la yapılan işbirliğine göre acil durumlarda bu ülkedeki Almatı Havaalanına iniş izni alınırken Türkmenistan Silahlı Kuvvetleri'ne ABD subayları tarafından eğitim verilmesi ve Kırgızistan'a 3000, Özbekistan'a da 1000 Amerikan askeri yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Terörle mücadele kavramı çerçevesinde RF ve ABD'nin politikalarında büyük oranda benzerlikler görülmesi Afganistan'a yapılan müdahale esnasında, ABD ve RF

arasında yapılan görüşmelerde ortaya çıkan paradoksal durumlar neticesinde gerçekleşmiştir. Zira terörist faaliyetlerin Orta Asya'nın en güçlüsü konumundaki RF için, bir tehdit ögesi oluşturması büyük bir tehlike anlamı taşıyordu (Halatçı, 2006: 81).

Amerikan'ın Tomahawk ve bombalarla başlattığı yıldırma harekâtından sonra süpürme harekâtı başlamıştır. Yani, ABD'li yeşil Bereliler'le İngiliz SAS'lar, Afganistan'a girerek Usame Bin Ladin ve komandolarını “ölü ya da diri” ele geçirecektir. Savaşın kara harekâtı olmadan kazanılamayacağını bilmektedirler. ABD, NATO güçleri Kuzey İttifakı'nın önde gelen lideri General Raşit Dostum'la irtibata geçildi. General Dostum, ifadesinde buldukları bölgeden görünen alevlerin nedeninin hava saldırıları neticesinde yaşanan patlamalar olduğunu, Mezar-ı Şerif yakınlarında şiddetli çarpışmalar yaşandığını ve Taliban örgütünün büyük kayıplar verdiğini belirtmiştir. ABD'nin, Afganistan'a askeri müdahalesinin görünen iki amacı olduğu söylenebilir: Bunlardan birincisi, El- Kaide örgütünü imha etmek diğer ise Taliban yönetimine son vermektir. El-Kaide örgütünün ABD'ye karşı saldırılar yapma yeteneği engelleyerek, planlama ve militan yetiştirme imkânlarını yok edilecektir (Andishmend, 2012: 70). Bunlar dışında Afganistan'daki söz konusu örgütlere destek veren Pakistan ile ilgili ilişkileri merak konusu olmuştur. Gerek geçmişte gerekse günümüzde Afganistan açısından Pakistan ilişkileri aşağıdaki bölümde kapsamlı olarak ele alınacaktır.

2. BÖLÜM

AFGANİSTAN'IN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞINDA PAKİSTAN'IN ETKİSİ

Bu bölümde ilk olarak Afganistan Pakistan ilişkilerinin gelişimi ele alınacaktır. Daha sonra ise iki ülke arasındaki sorunlar üzerinde durulacaktır. Ayrıca iki ülke ilişkilerinde gerek küresel gerekse bölgesel ülkelerin rolü ve Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisi incelenecektir.

2.1. Afganistan Pakistan İlişkilerinin Gelişimi

1947 yılında İngiltere'nin Hint Müslümanlarının Pakistan'a bağımsızlığını vermesi Pakistan ile Afganistan ilişkilerini başlatan adım olmuştur. Pakistan'ın kuruluşunun ilk zamanından itibaren iki devletin ilişkilerinde sürtüşmeler yaşanmıştır. Paştunistan ve Durand Sınır Hattı meseleleri iki devlet ilişkilerinin temelindeki sorunlardır. Günümüz Pakistan coğrafyasının Kuzeybatı bölgesinin Afganistan topraklarına ilhak edilmesi ya da bölgede bağımsız bir Peştunistan devletinin kurulması, o yıllarda Afganistan'ın iddialarıydı. Afgan'lara göre Peştunistan bölgesi 18.yy Kral Ahmed Shah Abdali zamanında Afganistan'a aitti ve İngilizlerin dayatmaları sonucu Afganistan'dan koparılmıştır (Habibzada, 2016: 34).

Afganistan için Kral Zakir Şah zamanındaki ilişkiler dış politika açısından oldukça önem arz etmekteyse de Pakistan ile hiçbir zaman diplomatik ilişki içinde olmak istememiştir Afganlar. İngilizlerin sömürdüğü ülkeleri terk ederken arkasında bıraktığı çözülmemiş pek çok sorundan birisi de Durand sorunudur. Zaman zaman çatışmaların da yaşandığı Durant hattı ve Peştunistan meselesi yüzünden iki ülke ilişkilerinde gerilim sürekli tırmanmıştır. Bu gerilimin ciddi boyutlarda bir savaşa dönüşmesini engelleyen Suudi Kralı ve Mısır Devlet Başkanının aracı olmasıdır. Ancak araları iyi olduğu halde, Batı'nın Afganistan-Pakistan anlaşmazlığında Pakistan tarafını tutması, sonrasında ise Afganistan'ın Doğu Blok'una yakınlaşmasına sebep olmuştur (Gubar, 1967: 1097).

Haziran 1947'de İngiltere Başbakanı İngiliz Parlamentosuna Hindistan ve Pakistan'ın bağımsız iki ülke olması şeklinde bir öneri sunmuştur. Aynı yıl İngiliz

sömürgesi yetkililerince gerçekleştirilen halk oylamasında Müslüman olan Peştunlar %52 oyla Pakistan'a katılmayı kabul etmişlerdir.

Peştunlara, sadece Hindistan ve ya Pakistan'a katılma seçenekleri sunulan, bağımsızlık ya da Afganistan'a katılma gibi bir seçeneğin sunulmadığı bu sağlıksız oylamaya Afganistan yetkililerince tüm Peştunların katılımı sağlanamamıştır (Dashti, 2015: 34).

Kendisi de Peştun ırkına mensup Başbakan Şah Mahmut Durand'ın Pakistan'a verilmesinden kabile bağları nedeniyle rahatsız olmuş ardından Pakistan'ın Peştunların hürriyetine dair verdiği sözünü tutmadığını açıklamıştır. Pakistan'a karşı bazı politikalar geliştirmiş ve bu esnada 1905, 1919, 1921 ve 1930 yıllarında yapılan anlaşmaları hiçe saymış Peştun milliyetçiliğinde ısrar etmiştir (Gubar, 1989: 137).

1947 Eylül ayında Kabil'in Pakistan'ı resmen tanınması iki ülke arasında diplomatik ilişkileri başlatan ilk önemli gelişme olarak tarihe geçmiştir. 1947 yılı Kasım ayında Afganistan Mareşal Şah Veli'yi Karaçi büyükelçisi olarak görevlendirirken Pakistan'da büyükelçisini Kabil'e yollamıştır (Andishmand, 2007: 22). Amir Habibullah Han, Şah Amanullah Han ve Amir Abdurahman'ın Pakistan toprağı olarak bölgeyi tanınmasına rağmen Afganistan; Kuzeybatı bölgesindeki tarihsel, kültürel ve sosyal bağlarını öne sürerek kendi toprakları olduğuna iddia etmektedir.

Afganistan; Pakistan'ın BM üyeliğinin bağımsız bir devlet olarak oylandığı toplantıda ret oyu kullanmıştır. Aynı toplantıda BM temsilcisi Abdul Hüseyin Azizi'nin iki ülke Peştunlarının ortak dil, kültürel ve etnik bağlara sahip olduğuna değindiği Kuzeybatı Eyaletini'nin Pakistan toprağı olmadığını ileri sürerek bölge halkına kendi kaderlerini belirleme hakkının tanınması gerektiğini açıkladığı konuşmasına da yer verilmiştir. 20 Ekim 1947'deki oylamada ise Müslüman ülkelerin baskıları ve olumsuz tepkiler sonucu oyun rengini değiştirmiştir (Dashti, 2015: 34).

Afganistan'ın, Pakistan'ın BM üyeliğine kabul oyu kullanmasının olumlu yansımaları neticesinde gerçekleşen ilk müzakere, Pakistan'a karşı ilk siyasi yenilgisini aldığı ve Durand Hattı meselesinde olumlu bir sonuca ulaşamadığı anlamına gelmektedir. İki ay süren görüşmeler sırasında 1947 Ekim ayında Pakistan'ın Karaçi kentine Afganistan temsilcisi olarak giden Najibullah Khan Tur Vayana, Durand Sınır Çizgisi meselesi ve Pakistan'ın Kuzeybatı eyaletinin Afganistan'a katılması ile alakalı tek kelime etmemiştir (Ömer, 2011: 13). Bununla beraber bölgenin kendi kaderini belirleme adına orada yaşayanların yerel kimliklerine göre adlandırılması ve ekonomik ve sosyal düzeyini artırılmasının zaruretini dile getirmiştir.

Başbakan Davut Han'ın görevinden istifası iki ülke arasındaki ilişkilere olumlu yansımıştır. Zira bağımsızlığın tanınması ardından pek sert açıklamalarda bulunmayan Cumhurbaşkanı Zahir Şah ile Peştunistan ve daha birkaç konuda görüş ayrılığına düştüğü söylentileri ortaya çıkmıştır (Oğuz, 2001: 72). Komşu ülkelerle ılımlı politika ve müzakereye önem veren, dış politikalarda değişikliğe giden Dr. Muhammet Yusuf, Peştunistan konusundaki fikirlerini açıklamada sertlikten kaçınmayarak iki ülke arasındaki tansiyonu tırmandıran Davut Han'dan sonra hükümetin başına geçmiştir. Yeni başbakanın Pakistan politikasının temeli; "Afganistan hükümeti Peştunların politikasını destekleyerek, Peştunistan halkına bağımsızlık ya da kendi kaderlerini belirleme hakkı tanınması gerekmektedir" şeklindeki açıklamasıdır (Dashti, 2015: 37).

Eylül 1965 yılında patlak veren 2. Pakistan-Hindistan savaşı sırasında Cumhurbaşkanı Zahir Şah'ın, bu fırsatı değerlendirmek isteyen Afganistan hükümeti yetkililerine rağmen, Pakistan'ın yanında olduğunu açıklaması Pakistan'da memnuniyetle karşılanmıştır (Andishmand, 2007: 253). Afganistan ile ikili sorunlar üzerine çözüm bulmak için Pakistan Cumhurbaşkanı Mareşal Muhammed Han'ın Kabil'i ziyareti, 1966 yılında Afgan Kralı Zahir Şah'ın sıcak mesajlar verdiği ve iki ülkenin ilişkilerini pekiştiren ziyarete iade-i ziyaret niteliğindedir (Dashti, 2015: 37).

1971 yılında Pakistan'ı bölen üçüncü Hindistan-Pakistan savaşı sırasında Peştunistan'daki İslami Peştun ve Beluc gruplarının Pakistan'ın bağımsızlığına ve Bangladeş ülkesinin kurulmasına karşı çıkmasına rağmen Afganistan Pakistan yanındaki politikasını izlemeye devam etmiştir (Andishmand, 2007: 255). 70'li yılları istikrarsız havada geçiren Pakistan'da savaşın ardından Doğu Pakistan halkının ayaklanması ile Bangladeş isminde yeni bir devlet kurulmuştur. Bu dönemde Afganistan'ın Doğu Pakistan'ın isyanını desteklemeyerek Pakistan ile ilişkilerini yakın tutması Pakistan tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Armaoğlu, 1993: 799). Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Butto'nun Mart 1972 yılında, Kabil'e yaptığı ziyaret Afganistan'ın izlediği politikaya teşekkür mahiyetindedir (Dashti, 2015: 38).

Kral Zahir'e kıyasla daha aktif ve yetenekli bir yönetici olan, 1963'te başbakanlık görevinden azledilen Muhammed Davut, Kral Zahir Şah'ın ülke yönetimini tekelinde tutmasını kendine yediremiyor, ülkeyi daha iyi yönetebileceğine inanıyor ve iktidara dönmek için fırsat bekliyordu. Afganistan tarihinin ilk ve kansız geçen darbesi 17 Temmuz 1973'te Kral Zahir'in İtalya'ya gitmesiyle beklediği fırsatı yakalayan Davut tarafından gerçekleştirilmiştir. Afgan komünistlerin desteğiyle iktidara gelen Davut Afganistan tarihinde ilk kez Cumhuriyeti getirmiş, destekçisi pek çok solcuyu da yüksek mevkilerle ödüllendirmiştir (Oğuz, 2001: 87).

Pakistan, Afganistan'da direk olarak Afganistan hükümetine ve SSCB'ye karşı mücadele içindeydi. Buna karşın Afganistan Pakistan'ı karıştırmak için SSCB ile işbirliğinde bulunuyor olsa da bu çalışmalarını pek de olumlu sonuç vermemiştir. Bir diğer önemli nokta ise; Pakistan'ın, Afganistan'ın çalışmalarına karşı mücahitleri desteklemesinin yanı sıra Afganistan Sol Partisi içinde de desteklediği gruplar olmasıydı (Habibzada, 2016: 67). Bir taraftan Pakistan'daki Peştun ve Beluci ayrıkçılarını desteklerken diğer taraftan 1947'de Sovyetlerin Asya için öngördüğü 'Kollektif Güvenlik Planı'nı onaylayan Davut İran'a karşı husumetini ortaya koymuş ve başbakanlık döneminde olduğu gibi sert tavrını devam ettirmiştir. 1975 yılında Pakistan'ın savına göre bu milisler Afganistan'ın desteğiyle Pakistan'a karşı silahlı mücadele yürütecek olan 15.000 kadar Peştun ve Beluci gerillayı

topraklarında eğitmekle suçlanmıştır Afganistan Pakistan Devleti tarafından (Oğuz, 2001: 88).

Hükümetten, Peştunistan probleminin çözülmesi adına silah kullanımı dâhil her çeşit önlemin alınmasını isteyen Davut sınırı tanımamıştır. Hint Okyanusu'na ulaşarak Orta Doğu'yu kontrolü altına almak amacıyla Brejnev döneminde uyguladığı stratejik genişleme planı SSCB'nin ikinci müdahalesine gerekçe olmuştur. Böylelikle Afganistan işgali ile Okyanus'a 400 km kadar yaklaşan Rusya'nın önündeki tek engel İran ile Pakistan arasında paylaşılarak istikrarsız bir bölge durumunda olan Belucistan olmuştur. Batılılar ise SSCB'nin Orta Doğu ve Alt Kıta'yı işgal ederek Hint Okyanusu'na açılacağı gerekçesi ile Pakistan Devlet Başkanı General Ziya-ül Hak tarafından ikaz edilmiştir (Muhtat, 2011: 41).

Başbakanlık yaptığı Kral Zahir döneminde uyguladığı dış siyasette Peştunistan probleminin alevini harlayarak iki ülke arasındaki iplerin gerilmesine neden olan Cumhurbaşkanı Davut'un gerekçesi kendisinin bir Peştun, dedesinin de Pakistan Peştun bölgesinin lideri olmasıdır (Oğuz, 2001: 88). Afganistan Hükümeti, Davut'un izlediği milliyetçi politika yüzünden iki ülke arasında çatışmaya kadar giden ilişkileri düzeltmek adına arabuluculuk çalışmalarından bir netice elde edemeyince bağımsızlık arzusu içindeki Peştunları desteklemek niyetiyle kabile ismiyle Başkanlık idaresini kurmuştur (Dashti, 2015: 39).

Pakistan'ın Peştunistan problemi nedeniyle iç savaşa sürüklenmesi neticesinde bölgedeki müttefikini kaybetmek istemeyen ABD bu durumdan endişe duyarak her zaman arabuluculuk yapma gayreti içerisinde olmuştur. Çünkü bölgedeki en yakın müttefikinin bu gibi problemlerle uğraşmasını istememiştir. Ancak 9 Temmuz'u Peştunistan günü ilan eden ve Peştunistan ismiyle gazete çıkaran Afganistan'ın gayesine ulaşması mümkün olmamıştır (Oğuz, 2001: 89).

Başta ABD ve birçok ülke Duran hattını iki ülkenin sınırı olarak göstermeye çalışsa da bu durumu asla kabul etmeyen ve Kuzey bölgesinin kendi toprağı olduğunu savunan Afganistan'da Davut'un 1963'teki istifası ile Pakistan-Afganistan ilişkileri düzelmeye başlamıştır (Musavi, 2009: 93). Ancak Davut Han'ın tekrar

yönetimi ele geçirmesi ile ülkenin Sovyetler ile kurduğu yakın ilişki ABD'yi rahatsız etmiştir.

İktidardaki son yıllarında Pakistan siyasetinin ülkesine ekonomik açıdan verdiği büyük zararı fark eden Davut izlediği siyaseti değiştirerek daha ılımlı bir yaklaşımın içerisine girmişse de ilk yıllarında Peştunistan sorununda inisiyatif tanıyacağını açıklayarak ilişkilere yeni bir biçim kazandırmış hatta 1974'te 'Düşmanımın düşmanı dostumdur' kuralından hareketle Hindistan ve Bangladeş'le sıcak temaslarda bulunmuştur (Dashti, 2015: 40). Afganistan'ın yardım talebi doğrultusunda sınır probleminin çözümüne destek verdiklerini açıklayan ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'in 1974 Kasım ayında Afganistan'ın daveti üzerine Kabil'e gitmesi iki ülke ilişkilerindeki önemli gelişmelerden biridir (Andishmand, 2007: 88).

Amerika Kabil büyükelçisinin arabuluculuğu ile Peştunistan hususunda devam eden sıkıntıyı çözmek adına Davut'un Pakistan'dan geçen ticaret yolu Hayber Geçidi'ni açık tutmayı kabul ettiği görüşmeler Haziran 1976'da Davut Han'ın daveti ile Pakistan başbakanı Bhutto'nun Afganistan'ı ziyareti sırasında gerçekleşmiştir. Sorunun barışçıl yollarla çözülerek diplomatik ilişkilerin tekrar başlamasına sebep olan bu durum ilişkilere olumlu yansiyarak güvenin yeniden sağlanmasına vesile olmuştur (Oğuz, 2001: 89). Öncelikle, ABD, Mısır ve Hindistan'a daha fazla askeri öğrenci gönderen ve Bağımsız Ülkeler Topluluğu ile ilişkiler geliştirmeye özen gösteren Davut, iktidarının son yıllarında Müslüman komşularıyla temalarını iyileştirmenin yanında SSCB'ye bağımlılığı azaltacak yeni politikalar geliştirmiştir (Oğuz, 2001: 91).

Rusların direkt harekete geçme emri ile ayaklanan solcu subaylar ve KGB ajanları tarafından Davut Han ve ailesinin yok edilmesi ile sonuçlanan 27 Nisan 1978'deki darbeye sebep olarak Davut Han'ın Sovyetlerden uzaklaşarak Karmal ve Taraki gibi şahısları idam etmeye kalkışması gösterilebilir. Böylelikle Afganistan'ın ilk Sovyet yanlısı iktidarı kurulmak üzere tutuklu Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal bir araya gelmiş aynı zamanda darbe sonrası isyanların önüne geçmek

amacıyla Sovyetler büyük nakliye uçakları ile her çeşit silahı Afganistan'a getirmiştir (Muhtat, 2011: 32-33).

Cumhurbaşkanlığına Taraki'nin, yardımcılığına ise Karmal'ın atandığı, iç ve dış politika bakımından sorunlu ve çalkantılı geçen bu dönem 13 Mayıs 1978'deki kanlı darbe sonucu Sovyet yanlısı rejimin yönetime gelmesiyle başlamıştır. Bu on yıllık süreçte komünist rejim en başından itibaren mücahit grupların tepkisiyle karşılaşmıştır (Andishmand, 2007: 74).

Sovyetler Birliği ile yakın dostluk ve kardeşlik ilişkisi içinde oldukları açıklaması darbeden üç hafta sonrasında ilk yurt dışı ziyaretini SSCB'ye yapan Afgan Dışişleri Bakanı Hafizullah Amin tarafından Moskova'da yapılmıştır. Sovyet Komünist Partisi programının kopyası olan programını Afganistan'da uygulamaya çalışan Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti partisinin tüzüğünde Marksist-Leninist ideayı benimsedikleri ve Sovyet dostluğunu pekiştirmenin her üyenin asıl vazifesi olduğu vurgulanmaktaydı. Hatta bayrağı değiştirip Sovyet bayrağına benzer kırmızı bir bayrak kullanan komünistler Afganistan Cumhuriyeti yerine Afganistan Demokratik Cumhuriyeti adını tercih etmişlerdir (Yusofi, 2013: 56).

Afganistan ile birçok ekonomik anlaşma imzalayan, binlerce sivil ve askeri danışmanı buraya gönderen, yeni hükümeti ilk olarak tanıyan SSCB'yi Doğu Bloku ülkeleri takip etmiştir (Oğuz, 2001: 110). Pakistan'ın merkezi hükümetiyle ters düşen Peştunistan Özgürlük Hareketini destekleyen ve Duran sınır çizgisini reddeden Afganistan Komünist Halk Partisi yönetime gelmeden önce diğer siyasi parti ve gruplara kıyasla sınır ve Peştunistan meselesiyle daha çok alakadar olmuştur. Ortak bir görüşe sahip Perçem Fraksiyonu sert bir tavırla Davut Han'ın Pakistan siyasetini eleştirmekten geri kalmamıştır (Andishmand, 2007: 335).

Bu dönemde ilişkilerin kötüleşmesiyle eline geçen fırsatı kendi çıkarları adına kullanmak isteyen Pakistan yönetimi, 70'lerde Davut Han tarafından yapılan baskı ve tutuklamalar gerekçesi ile kendilerine sığınan İslamcı liderlerle irtibata geçerek onları desteklemiştir. Afganistan'a karşı silahlı bir hareket gerçekleştirebilmeleri

adına muhalifleri destekleyen hükümet İslamcı liderlere de parti kurmak adına ofis açmaları için toprak vermiştir (Ataie, 2014: 86).

Perçem ve Halk olarak iki ayrı fraksiyona bölünen Komünisler koltuk savaşına düşünce darbe ile yönetime gelen Taraki yine bir darbe ile öldürülerek yerine ülkeye tam anlamıyla kaos havası yaşatan Hafızullah Emin gelmiştir. Emin Sovyetlerin planına karşıdır ve onların adamı olan Taraki'yi öldürdüğü için sert tepkilerle karşı karşıya kalmıştır. İktidarının ilk günlerinde Kremlin'in desteğini almak istemişse de başaramayan Emin yönetimi Sovyetler Birliğince yıkılarak yerine Pakistan ve Amerikan'ın desteği ile Sovyet intikamından kurtulabileceğini düşünen ancak beklediği desteği alamayan Babrak getirilmiştir ki onun iktidarı da uzun ömürlü olmamıştır (Andishmand, 2004: 81). Belirsizlik dönemi olarak tanımlanan 103 günlük Emin iktidarında İslami grupların saldırıları ve iç ayaklanmalarla karşılaşmış, dış politikada özellikle Pakistan ile ilişkilerde bir sonuç temin edilememiştir (Andishmand, 2007: 280).

28 Aralık 1979 sabahında Cumhurbaşkanı Hafızullah Emin'in idamıyla kontrolü tamamıyla Sovyetlerin eline geçen yeni bir Afganistan dönemi başlamıştır. Sovyet basınında Hafızullah Emin'in ABD yanlısı olduğuyla ilgili haberler yapılırken, Sovyet ordusuyla ülkeye dönen Babrak Karmal, 28 Aralık günü Sovyet lider Brejnev'den yeni görevinde başarılar temennisi ile tebrik mesajı almıştır (Oğuz, 2001: 147).

Peştunistan sorununu dillendirmeyerek Pakistan ve komşu ülkelerle dostane ve olumlu ilişkiler kuracağını açıklayan Babrak Karmal Taraki ve Emin'in politikalarının aksine siyasi gruplara ılımlı yaklaşmış, hapisteki bütün muhalifleri serbest bırakmıştır (Andishmand, 2009: 240). En başından Sovyet yanlısı bir hükümetin kurulması iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilerken Kamral'ın Pakistan'ın güvenini kazanmak adına yaptığı olumlu açıklamalar netice vermemiştir. Pakistan'da devlet yetkililerini ve generalleri kaygılandıran Sovyet askerlerinin kuzeybatı sınırına ve Hayber Geçidine yerleşmesi ile oluşan tehdit Pakistan'ın, ABD ve Batı dünyasınca, SSCB ve komünizme karşı mücadelede en ön saftaki devlet olarak kabul

edilmesi ve ebedi düşman Hindistan karşısında elinin güçlenmesi adına bir fırsata dönüşmüştür (Andishmand, 2009: 255).

Başta Suudi Arabistan olmak üzere petrol zengini ülkelerden İslami Dayanışma gerekçesi ile destek alan Pakistan'ın İslam dünyasındaki yeri Afganistan'ı Sovyetlerin işgali ile önem kazanmıştır (Attai, 2010: 87). Pakistan yanlısı hükümeti kurarak Durand sorununa son vermek isteyen Pakistan'ın desteklediği mücahit grupların ayaklanmalarına karşılık vermede yetersiz kalan (Andishmand, 2007: 363) Babrak Karmal, iktidardan ayrılmayı düşünürken, 1987 yılında görevden azledilmiş yerine 4 Mayıs'ta Afganistan İstihbarat Merkezi (KHAD) başkanı ve Demokratik Parti Parçam fraksiyonu üyelerinden biri olan Dr. Necibullah getirilmiştir. Pakistan ile doğrudan ilişkiler kurmak isteyen yeni cumhurbaşkanının Sovyet Askerleri çıkışı Kabil hükümeti yerine kendi kontrolünde mücahit devletin kurulmasına çalışan Pakistan tarafından karşılık bulamamıştır. Ağustos 1988'de uçağının düşmesi sonucu vefat eden Cumhurbaşkanı General Ziya-ül Hak'ın kaybı Pakistan'ın mücahitlere destek siyasetini değiştirmemiş, Cumhurbaşkanlığı Basın Danışmanı Ghulam Ishaq'ın açıklamalarında bu siyasetin Ziya-ül Hak'ın kişisel meselesi değil topyekûn Pakistan halkının milli menfaati olduğu ve başarıya ulaşmıncaya dek desteklerinin devam edeceğine yer verilmiştir (Dashti, 2015: 47).

ISI faaliyetlerinin sınırlandırıldığı ve askeri kanadın zayıfladığı dönemin başbakanı Benazir Bhutto, 1988'de ölen darbe lideri Ziya-ül Hak'tan sonra 1977'den bu yana ilk kez yapılan 19 Kasım 1988 seçimi ile başa gelmiş 2 Aralık 1988'de göreve başlamıştır. Suudi Arabistan dönüşü İslamabad Havaalanında mücahitleri destekleyeceğini açıklayan Bhutto zamanında da Pakistan'ın Afganistan siyasetinde köklü değişiklikler olmamıştır (Andishmand, 2007: 386).

Sovyetlerin çekilişi ile Kabil hükümetinin yıkılacağı ümidini taşıyan Pakistan'ın yardım ettiği 7 Mart 1990'daki Şahnayaz Tanay'ın önderliğindeki darbe ve Celalabat işgali başarısız olmuş Necibullah hükümeti yıkılmamıştır. Savunma Bakanı Şahnayaz Tanay ve yandaşı savunma yetkilileri Pakistan'a sığınmışlardır (Ataie, 2014: 139).

Pakistan yanlısı görüşleri ile tanınan Sibgetullah Müceddidi'nin başa geçtiği, Pakistan, Sudan, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Malezya tarafından resmen tanınan 1992'de Nacibullah'ın yönetimi mücahitlere teslim ettiği geçici hükümet döneminde iki ülke arası ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir (Çınarlı, 2009: 181). İki aylık geçici hükümet döneminde ilişkiler ılımlı havada geçerken hükümet kurulur kurulmaz Pakistan Başbakanı Navaz Şerif Kabil'i ziyaret ederek 10 milyon dolar yardım ve siyasi destek sözü vermiş Cumhurbaşkanı Müceddidi'de Pakistan'a resmi ziyarette bulunmuştur (Andishmand, 2007: 404).

Kabil'e yaptığı saldırılara ara vermeyen Hikmetyar'a 15 Haziran'da toplanan ve oy birliğiyle Burhaneddin Rabbani'yi Devlet başkanı seçen Mücahit konseyi tarafından başbakanlık teklif edilmiş ancak o Rabbani emrine girmeyi reddetmiştir (Oğuz, 2001: 289). Görev süresi boyunca iki defa Pakistan'a giden Rabbani'nin başa gelmesi ile adeta büyü bozulmuş yerel grupların ayaklanmaları topyekûn iç savaş boyutuna ulaşmıştır.

Mücahitlerin Kabil büyükelçiliği saldırısı sonucu iyice gerilen iki ülke ilişkileri Peştunistan sorununun dile getirilmediği mücahit yönetim döneminde yönetimin Hizbi İslami'yi desteklemesinden olumsuz yönde etkilenmiştir (Dashti, 2015: 48). Hikmetyar'ın başarısızlığı sebebiyle yardımlarını kesen ve Afganistan siyasetini yeniden yapılandıran Pakistan, Kandahar'da Temmuz 1994'te ortaya çıkan Taliban'ı desteklemiştir (Çınarlı, 2009: 128). Az bir zamanda çok yer işgal eden ve 1996'da Kabil'e giren Taliban kendi yönetimini kurmuş ve ülkenin adını Afganistan Emirliği olarak değiştirmiştir (Skandarof, 2006: 29-30).

Taliban dönemi iki ülke ilişkilerinin altın dönemidir. Mücahit gruplarla ters düşen Pakistan önce Hikmetyar'ı o başarısız olunca da kendi çıkarlarına en uygun gördüğü Taliban'ı desteklemiştir. Pakistan çıkarlarını savunmak adına bizzat Pakistan'ın desteğiyle güçlenen Taliban hükümetini 24 Mayıs 1997'de resmen tanıyan Pakistan iç savaş döneminde Afganistan üzerindeki en etkin güç haline gelmiştir (Dashti, 2015: 49).

1893'te Sovyet-İngiliz anlaşmasıyla çizilen Durand sınırınının 100 yıllık süresi 1993'te dolmasıyla kanlı sınır çatışmalarına son verebilecek yandaşı bir rejimin başa gelmesiyle İslamabad'ın her açıdan rahatlayacağını düşünen Pakistan'ın diğer bir stratejisi de, Peştun kozuyla Fars kökenli Taciklere ve Afgan Şiilerine karşı İran'ın Afganistan'daki etkinliğini kısıtlamak olmuştur (Skandarof, 2006: 29-30).

İran, Pakistan, Rusya ve Türkiye arasında büyük bir yarışın devam ettiği zamanlarda Orta Asya'da Afganistan'da sağlanacak barış ile Türkmenistan doğalgazı ve Kazakistan petrolünü boru hattı ile Afganistan üzerinden Karaçi limanına ulaşması mümkün olacak ve böylece Pakistan yıllık 5-6 milyar dolara yakın ek gelir elde edebilecekti (Oğuz, 2001: 308).

Pakistan'dan aldığı tüm desteğe rağmen başına buyruk hareket eden Taliban Afganistan'daki diğer gruplarla uzlaşmamış, güç paylaşımı yapmamış 1995 Ağustos'unda esir aldığı Rus personeli serbest bırakmak şöyle dursun uyuşturucu kaçakçılarını kovalarken sınırı geçen narkotik güçlerini tutuklamıştır. Afganistan'daki diğer grupların Pakistan'a cephe almasına neden olan Taliban hükümetinin resmen tanınmasına rağmen iki ülke ilişkileri her zamankinden iyi geçmiştir (Çınarlı, 2009: 137-138).

2.2. Afganistan Pakistan Arasındaki Sorunlar

Tüm sorunların ardındaki elin Pakistan olduğunu düşünen Afganistan ile Pakistan'ın aralarındaki anlaşmazlıklar bazen ekonomik sebepler bazen de Taliban örgütü ve ya Pakistan medreseleri kaynaklı radikal ögelerin bölgedeki hareketlerine bağlanmıştır. Sınır problemi yüzünden sıkça karşı karşıya gelen, aslında kültürel ve dini bağlara sahip komşu iki ülkedir Pakistan ve Afganistan. Kısacası iki ülke arasında çeşitli problemlerin yaşandığı ortadadır. Bu sorunlar aşağıda ayrı ayrı ele alınmıştır.

2.2.1. Sınır Sorunu

Durand Sınır Hattı ihtilafı Pakistan ve Afganistan sınır ve toprak çatışması olarak son yüzyılın yarısından fazla iki ülke arasındaki en zor çatışma olarak

görülmektedir. Pakistan ile Afganistan muazzam bir sınır hattı paylaşan iki ülke, Afganistan'ın güney ve doğu sınırı boyunca 1.510 mil (2430 km) uzanan, Badahşan, Nuristan, Koner, Nangarhar, Paktiya, Host, Paktika, Zabul, Kandahar, Helmand ve Nimruz Afganistan illeri tümü Pakistan sınırına bitişiktir. Bu illerde etnik olarak Peştunlar yaşamaktadır. Afganistan ve Pakistan'ın doğu ve güney sınırları arasında Durand anlaşması Britanya devletinin dışişleri sekreteri General Mortimer Durand adından alınmıştır (Habibzada, 2016: 36).

18. yılların en büyük işgalci devletlerinden biri olan Britanya, Hindistan yarımadasının da tamamını egemenliği altına almıştır. Aynı zamanlarda bir diğer işgalci devlet Çarlık Rusya Orta Asya hanlıklarını devirerek bugünkü Afganistan ile komşu olmuştur. Bu durum Afganistan'ın iki büyük devletin rekabet yarışına sahne olmasına neden olmuştu. Her iki tarafından sağlayamadığı mutlak egemenlik Afganistan'ın tampon bölge olarak kabul görmesini sağlamıştır. Fakat bölge sınırlarının kesin çizilmemiş olması bazı yerel isyanlara da sebep olmuştur. İngiltere'nin kendisine devamlı problem çıkaran bazı Peştun topluluklarını egemenliği altındaki Hindistan'a dâhil eden Lahor (1838) ve Gandomak (1879) anlaşmalarını Afganistan'a kabul ettirmesine sebep de bu durum gösterilebilir. Chatral, Swat ve Bajaur bölgelerini Hindistan'a veren bu anlaşmalar neticesinde de sınır problemlerinin halledilmesi adına bir gelişme olmamıştır. Bunun üzerine sömürge Hindistan ile tampon bölge Afganistan sınırlarının netliğe kavuşturulması adına Ekim 1893'te İngilizler tarafından bölgeye gönderilen Dışişleri sekreteri General Mortimer Durand Afgan Emiri Abdurrahman Han'a birçok anlaşmanın yanında sınırların netleşmesi konusundaki anlaşmayı da kabul ettirmiştir. Sonuç olarak 12 Kasım 1893'te, günümüzde Afganlar tarafından resmen tanınmıyor olsa da, Afganistan' Hindistan'dan ayıran, uluslararası makamlarca resmi sınır kabul edilen ve Peştunları ikiye bölen sınırlar çizilmiştir. Böylece Afgan yönetimi tarafından Afganistan'ın "doğal sınırları" içinde kabul edilen bölgelerin bir kısmı Kuzeybatı Sınır Eyaleti (the Northwest Frontier Province-NWFP) adıyla Hindistan'a bırakılmıştır (Burget, 2013: 62).

ABD, İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth), BM, önderliğindeki Batı bloğu ve Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu bloğu içinde Hindistan'ın ilgi odağı olması hürriyetin ilk yıllarını Pakistan için zorlu hale getirmiştir. "Durand Sınırı" problemi yüzünden zaten sıkıntılı olan Pakistan'ı Hindu lider Jawaharal Nehru ile Çin lider Chaing Kai-Shek arasındaki özel dostluk iyice tedirgin etmiştir (Çolakoğlu, 2013: 30). İki ülke arasında ciddi problemlere neden olacak ilişkiler işgalci İngiltere'nin 1947'de Pakistan'ın bağımsızlığını tanınması ile başlamıştır. Tarihi, kültürel ve dini bağlara rağmen Pakistan'ın kurulmasından itibaren, istikrarsızlık, terör ve kargaşa gibi problemlere neden olan Peştunistan ve Durand Hattı sorunun kavrayabilmek adına tarihi perde arkasının detaylı incelenmesi gerekir (Arjumand, 2006: 146).

Durani devletinin kurulması 18.yy'da Türk, Pers ve Hint imparatorluklarının yıkılması ile devlet kurma isteği artan Kandahar ve Herat civarındaki Peştun tarafından gerçekleştirilmiştir. 19.yy'da Hindistan'da egemenliğini devam ettirmek ve Rusya'nın güneye ilerlemesine engel olmak gayesiyle Kuzey Hindistan sınırlarını netleştirmek adına İngiltere'nin üç defa savaşa girdiği, İndus ve Ceyhun Nehirlerine kadar ilerleyen Durani Devleti bugünkü Afganistan'ın ilk ortaya çıkışı kabul edilebilir. Aynı dönemde Rusya ve İngiltere arasındaki "Büyük Oyun" ismiyle bilinen çatışma, bu oyuna sahne olan ve tampon bölge kabul edilen Afganistan'ın Pakistan sınırının çizilmesinde mihenk taşı kabul edilebilir (Dashti, 2015: 31).

İngiltere hükümetinin, defaten problem yaratan bazı Peştun kabilelerinin çoğunluğunu ve Landi Kutal, Swat, Chatral, Khaibar Geçidi ve Bajaur bölgelerini sömürgesi Hindistan'a bırakan anlaşmaları Afganistan'a kabul ettirmesi net sınırların belirlenmediği bölgedeki ayaklanmalara engel olamamıştır (Anonim, 1957: 193).

Bu sebeple Britanya hükümeti tampon bölge Afganistan ile işgali altındaki Hindistan hudutlarının netliğe kavuşturulması adına dışişleri sekreteri General Mortimer Durand'ı buraya yollamıştır. 1893 Ekiminde Hindistan'a ulaşan sekreter, Afganistan Emiri Abdurrahman Han'a birçok sözleşmenin beraberinde ülkenin güney sınırının çizilmesi konusundaki sözleşmeyi de kabul ettirmiştir. Sonuç olarak

1893 Kasım'ının 12.günü bugünkü Afganistan'ın güneydoğusundan güneybatısına uzanan sınırları çizerek İngiliz işgalindeki Hindistan'dan ayırmıştır (Tabibi, 1952: 6).

Afgan yönetimince Afganistan toprakları dâhilinde kabul edilen bazı yerlerin Kuzeybatı Sınır Eyaleti ismiyle Hindistan'a bırakıldığı, Peştun ve Beluc kabilelerini bölen sınır bugün hala Afganistan Devleti tarafından tanınmamakla birlikte uluslararası mercilerde resmen Pakistan-Afganistan sınırı olarak tanınmaktadır (Farhang, 1992: 664).

Afgan ve İngiliz hükümetleri arasında üç kez tekrarlanan Durand Sınır anlaşmasına rağmen sınır problemi defalarca bir sorun olarak Afgan yönetimler tarafından gündem konusu yapılmıştır. İngilizlere 1919 yılında Afganistan'ın bağımsız bir ülke olduğunu kabul ettirmiş olan Amanullah Han Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nin Afgan topraklarına ait olduğunu iddia ederek girişimlerde bulunmuşsa da bir ilerleme kaydedememiştir. 12 Ekim 1929'da yönetime gelen Nadir Şah yolladığı bir not ile 18 Mayıs 1930'da İngiliz Hükümetiyle yapılan anlaşmalara sadık kalacağını bildirdiği bu anlaşmalar üç defa yenilenmek zorunda kalmıştır. İngilizlerin Hindistan'dan çekilmesiyle Afgan yöneticiler bu konuyu daha ciddi gündeme getirmeye çalışmışlardır (Burget, 2013: 62).

Bağımsızlık esnasından Peştunlara, kendi kaderini belirleme imkanının verilmediğini, sadece Hindistan ve ya Pakistan'a dâhil olmak gibi iki seçeneğin sunulduğunu gerekçe göstererek Pakistan'daki Peştun bölgesinde hak iddia eden Afganistan, İngilizlerin 1947'de Hindistan'dan çekileceğini açıklamasıyla anlaşmayı feshettiğini açıklamış Durand hattını yasal sınır olarak tanımadığını belirtmiştir (Bijan, 2009: 190). Afganistan'ın bu yaklaşımının tersine Pakistan Durand Sınırı'nın yasal sınır olarak kabul edilerek süregelen halin sürdürülmesi gerektiği görüşündedir (Ariaye, 2018).

Durand Hattı'nın günümüzde iki ülke arasındaki güvenlik meselesinin yanı sıra uluslararası güvenlik sorunlarına sebebiyet vermesinin nedeni Peştun halkını Afganistan ve Pakistan Peştunları olarak bölmesidir. Zorlu iklim şartları ve dağlık engebeli arazi yüzünden sızma ihtimali olan bölgelerin kontrolünün zaten hayli zor

olduğu 2640 km'lik sınır çizgisinin siyasi olarak kontrol altında tutulamayan göçebe Peştun aşiretlerinin ortasından geçmesi denetim imkânını düşürmektedir (Dashti, 2015: 32).

1930'da Nadir Han hariç iktidara gelen hiçbir yönetim tarafından kabul edilmeyen, Rus-İngiliz egemenlik yarışı esnasında ortaya çıkan Durand Sınırı'nın iki ülke arasındaki sorunların birçoğunun kaynağı olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Afganistan-Pakistan ilişkilerindeki sorunların devam etmesinin nedeni ise Peştunistan'ın Afgan toprağı olduğu görüşünü savunan Afganistan'ın resmi tutumudur.

2.2.2. Peştunistan Sorunu

Afganistan'da 12 milyona ulaşan nüfusla en kalabalık yerel topluluğu oluşturan Peştunlar, Pakistan'da 28 milyonla nüfusun %15,42 sine tekabül ederler ve Federal yönetimdeki kabile bölgesi (bugünkü ismiyle FATA-Federally Administered Tribal Areas) ile Kuzey batı sınır bölgesinde (NWFP-North West Frontier Province ya da yeni ismiyle Klyber-Pakthunkhwa) yaşamaktadırlar (Han, 2011: 80).

İngilizler Hindistan'dan çekilirken Peştunlara Hindistan ya da Pakistan'a katılma seçeneğı sunmuşlardı, oysa Afgan Yönetimi bağımsızlık ya da Afganistan'a katılma ihtimalini umuyordu. Afgan Yönetimi ise, Müslüman olduğu için Pakistan'a katılmayı seçen Peştunların yaşadığı bölgenin sadece yerel açıdan değil tarihsel bazı gerçekler nedeniyle kendilerine ait olduğunu ve iade edilmesini istemiştir (Oğuz, 2001: 64).

1947'de gerçekleşen halk oylaması ile bölge halkının kendi iradesini ortaya koyduğunu, 1893 yılında çizilen Durand Sınırının iki ülke arasındaki resmi sınır olduğunu ve uluslararası camianın da bu durumu bu şekilde kabul ettiğini açıklayan Pakistan bağımsızlığını ilan ettiği ilk günden itibaren Afganista'nın çabalarına karşı tavrını açıkça ortaya koymuştur (Dashti, 2015: 30).

Peştun nüfusun ayrılıkçı tavırları Pakistan için oluşabilecek üç farklı tehlikeli sonuç anlamına gelmektedir (Andishmand, 2007: 183). Bağımsız Peştunistan

Devleti'nin kurulması, Peştunların Pakistan topraklarında özerklik kazanması ya da Afganista'a katılarak Büyük Afganistan Devleti'nin kurulması. Güçlü bir Afganistan istemeyen Pakistan'ın bunu dış siyasetine yansıtmasının nedeni Peştun ve Beluc kabilelerinin hürriyet çabalarına destek veren Afganistan'ın güçlenmesinin bu çabaları daha da alevlendireceği düşüncesidir (Ersoy, 2013: 23).

İslamabad'ın siyasetinden huzursuz olan Afganistan yönetimlerinde Kral Zahir Şah'tan bu yana sürekli gündem de tutulmuştur bu anlaşmazlık. Bu ihtilafa birde Taliban faaliyetlerinin yoğunlukta olduğu Durand Sınırı sorunun ilave eden Afgan yöneticiler ilişkilerin sürekli gergin olmasına sebep olmuşlardır. Afganistan'a yönelik siyasette diğer bir hedef ülke içindeki Hindistan etkisini en aza indirmektir. Askeri bir tehdit olarak gördüğü nükleer silah sahibi Hindistan'la gerçekleşmesi muhtemel bir çatışmada Afganistan'ı stratejik derinlik kaynağı olarak kullanmak isteyen Pakistan bu amaçla İran ve Hindistan'la dirsek temasında olan Mücahitlere karşı Taliban'ı desteklemiştir (Muhtat, 2011: 62).

Pakistan'ın bu noktaya dek belirtilen gayesinin gerçekleşmesinde en mühim referansı, Afganistan'da uzlaşıya sıcak bakan idarecilerin yönetimde olmasıdır. Bu noktada, Kabil'de işbirliğine yanaşmayan idarecilerin yönetimde olması halinde oluşabilecek problemlere karşın Pakistan, izleyeceği çok taraflı görüşmelere ihtiyaç halinde kökten dinci cihat grup liderlerini de dâhil etmektedir. Aynı zamanda bu problemden faydalanarak bölgesel ve küresel aktörlerden diplomatik ve ekonomik yardım elde etmeyi de hedeflemektedir. Taliban ve El-Kaide temelli terör tehdidi de destek umduğu en önemli endişelerinden biri olan Pakistan'ın temel amacı başta Hindistan olmak üzere şahsi menfaatleri doğrultusunda rekabet alanlarındaki durumunu sağlamlaştırmaktır. Amerikan istihbarat uzmanlarına göre, Taliban'ın önemli kadrolarının Belucistan bölgesindeki Kuetta kentinde toplanmasına izin verdiği tahmin edilen Pakistan aynı zamanda Karzai hükümeti tarafından Taliban'ın güçlenmesine yardımla suçlanmaktadır. Taliban da, Molla Ömer dâhil olmak üzere birçok Afgan grubu liderinin, Pakistan'da saklandığını inkâr etmemektedir (Gundu, 2008: 1).

Pakistan'ın Taliban'a destek verdiği açıklamalarını yapan Afganistan ilişkilerde tansiyonun yükselmesine sebep olmuştur. Bu tansiyonu düşürmek adına 2006'da Başkan Bush her iki ülke Cumhurbaşkanı Perviz Müşerref ve Hamid Karzai'yi Beyaz Saray'da buluşturmuştur (BBC News, 2018). Müşerref döneminin sona ermesinin ardından Asif Ali Zerdai'nin başkan olarak yemin ettiği törene Karzai'nin katılması ve benzer bir takım gelişmeler iyimser bir hava estirmişse de iki ülke ilişkiler tam manasıyla düzelmemiştir. Diğer taraftan Pakistan'ın destek vermemesi nedeniyle olumsuz sonuçlanan Afganistan Taliban arasında müzakere süreci başlatmıştır (Khan, 2006: 248).

2.2.3. Narko-Ekonomi

Afganistan'ın ekonomisi 30 yıl süren savaş nedeniyle uluslararası ve bölgesel ekonomik erişim ve iletişimden yoksun kalmıştır. Bu durum Afganistan'ın ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkilemiştir. Aslında Afganistan'ın ekonomik olarak gelişmemiş olmasının nedeni sadece 30 yıl süren savaş değildir. Savaşın dışında da Afganistan'da her zaman sefaletler, felaket, afet, ekonomik kriz olagelmıştır. Bu durum Afganistan tarihinin bir takım kendine özgü koşullarından kaynaklanmaktadır. Ülke feodal ve kabile hayatına dayanan bir sosyal yapıya sahip olmuştur. Kabile mücadele ve rekabetleri Afganistan'ın siyasi istikrarını çok etkilemiştir (Wasıl, 2015: 29). Bu kapsamda Afgan ekonomisi, çağdaş dünyanın tüm dikkatlerini çekecek ve onu ürkütecek kadar “kara paracı” ve “kayıt dışı” (informal) ağırlıklı bir ekonomidir. Afganistan'ı bir “narko-ekonomi” olmaya sürükleyen güçler; yoksulluğun ancak narkotik ürünlerin üretimi ve pazarlanması yoluyla aşılabileceğini hedeflemektedir (Kalaycı, 2015: 104).

İkisi harici, üçü dâhili beş etken ile açıklar Afganistan yüksek meblağlardaki ahyon ekimini (Özel, 2014: 134-135):

1) Sovyet istilasının kargaşaya sebep olduğu toplumda güçsüz hükümetlerin toprakları kontrol edememesi sonucu savaş misyonerlerinin bu durumdan faydalanarak çiftçileri ahyon ekimine teşviki,

2) İç savaştan sebep toprakları bozulan çiftçilerin az emek çok kazanç mantığıyla bu ürüne yönelmesi,

3) Sovyetlerin dağılması ve Orta Asya'da yeni devletlerin kurulması neticesi ortaya çıkan anarşinin uyuşturucu ticareti ve narkotik örgütlerin oluşması,

4) Gelişen taşımacılığın etkisiyle bu oyuncuların Afgan uyuşturucusunu yaygın şekilde bölgelere ihraç etmesi,

5) Enternasyonal mecrada onanmayan haydut yönetimlerin (rogue regimes) yönetim yapılarını muhafaza maksadıyla çiftçilerle ve uyuşturucu tüccarlarıyla iş birliğine başvurması.

Sınırların denetimsizliği ülkedeki düzensizlik ve otorite eksikliğinden beslenmekte, direnişçi unsurlar ve kaçakçılık bu ortamda rahatlıkla faaliyet olanağı bulabilmektedir. Sınırdaki kontrolsüzlüğün yol açtığı uyuşturucu ticareti, savaş ekonomisi koşullarıyla birleşerek narko-ekonomi olarak adlandırılabilir bir sisteme yol açmış, bu sistem bünyesinde tarım arazileri afyon yetiştirmek için kullanılmaya başlanmıştır. Uyuşturucu gelirlerini kontrol eden yerel savaş beyleri, bu yolla merkezi otoriteye meydan okuyabilmelerine imkân sağlayan kabiliyetlere sahip olduğu dolayısıyla merkezi otorite tesisinin zorlaştığı ifade edilmektedir. Afganistan'da yaşanan otorite boşluğu ülkedeki serbest uyuşturucu piyasası içerisinde hükümet yetkililerinin, aşiret reislerinin, askeri çevrelerin ve Taliban güçlerinin de yer aldığı bir rant çevresi olduğu basında ve yayınlanan raporlarda belirtilmektedir (Anbarlı-Bozatay ve Meriç, 2013: 166).

Mücahitler ABD'den, hükümet ise Sovyetler Birliği tarafından çok büyük askeri ve ekonomik destek sağlamıştır. Soğuk Savaş döneminde dış kaynakların sağladığı bu para akışı komutanların afyon üretimi, işlenmesi ve ticaretine yatırım yapmaları için sermaye oluşturmuştur;. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan kanunsuzluk, suç ve yolsuzlukların oluşturduğu etkiyle halkın tam desteğini alan Taliban'ın ilk olarak ortaya çıkışı 1994 yılına denk gelmektedir. Bu dönem, Kabil'in 1992 yılında mücahitlerce ele geçirilen Sovyet destekli Necibullah

hükümetinin devrilişiyile birlikte etnik ve siyasi olarak bölünmüş olan bu gruplar arasındaki ayrılıkların açığa çıktığı iç savaş dönemi (1992-1994) olarak bilinmektedir. Hem köylülerin gelir sağlama amacıyla afyon ekmeği bırakmaması hem de mücahit grupların kendilerini finanse etme ihtiyacı sebebiyle uyuşturucu ticareti iç savaş döneminde de hız kesmemiştir (Özel, 2014: 135).

Dünya genelinde afyon ve türevlerin oluşturduğu yasadışı ekonomi BM'nin son tahminlerine göre 68 milyar dolardır. Bu gelirin yaklaşık 55-60 milyar doları Afganistan kökenli üretimden kaynaklanmaktadır. Bu miktarın ise sadece 3-4 milyar doları Afganistan'da kalmaktadır. Bunun da yalnızca 500-600 milyon Doları çiftçilerin eline geçmekte geri kalan kısmı ülke içindeki tacirlere, suç örgütlerine ve bu ticarete göz yuman ya da koruma sağlayan otoritelere gitmektedir. Bu yasadışı ekonominin Afganistan'da kalan yüzde beşlik kısmı bile 2000'li yılların başında Afganistan milli hâsılasının neredeyse yarısını uyuşturucu ekonomisiyle irtibatlı hale getirmiştir. Uyuşturucu ekonomisi sahip olduğu nakit sermaye sayesinde inşaat sektörü, ithalat ve finans sektörü gibi gerideki yasal ekonomiyi de beslemektedir. Son yıllarda bu oran, yüzde 30'lara düşmüş gibi görünse de Afganistan'ın sosyo-ekonomik hayatında uyuşturucu kaynaklı maddiyat önemli bir yer tutmaya devam etmektedir (Ersoy, 2013: 59).

Haşhaş ekonomisi Afganistan'da kırsal nüfusun temel geçim kaynağını oluşturmanın yanı sıra terör ve uyuşturucu örgütleri arasında da garip bir sinerji yaratmaktadır. Looney'in tahmini hesaplamasına bakılırsa, sadece afyon-haşhaş sektöründe dönen kara para, %35 oranla tümünün içinde en büyük payı oluşturmaktadır. Bu sektördeki kayıt-dışılık da %100 oranındadır (Looney, 2008). Afganistan'da üretilen uyuşturucunun diğer ülke ve bölgelere dağılımında iki ana güzergâh bulunduğu belirtilmektedir. Bunlardan ilki olan Balkan güzergâhı, İran ve Türkiye üzerinden geçerek Avrupa'ya ulaşmaktadır. İkincisi ise, Kuzey güzergâhı olarak belirtilen eski İpek Yolu'ndan geçmekte Orta Asya ülkeleri ve Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır (Özel, 2014: 136).

Yasadışı uyuşturucu ekonomisini besleyen en önemli faktörlerden birisi, üretim ve geçiş güzergâhında bulunan ülkelerle uyuşturucunun varış noktası arasında

görülen büyük fiyat farklarıdır. Bu durum, Afganistan kaynaklı uyuşturucu trafiği açısından da geçerlidir. UNODC'nin son yıllara ait verilerine göre Afganistan'da bir gram eroinin sokak fiyatı ortalama 2-3 dolardır. Bu rakam İngiltere'de 96, İspanya'da 79, Almanya'da 49, Hollanda'da 56 dolar civarındadır. Afganistan'dan yola çıktığında yüzde 70-80 saflık oranına sahip olan eroin, hedef ülkedeki sokak piyasasına saflık oranı yüzde 30-40'lara düşürülmüş halde sunulmaktadır. Dolayısıyla bir gram eroinden son kullanıcıya arz edilmeye hazır en az iki gram ürün elde edilmektedir. Bu tabloya bakarak, Afganistan kaynaklı uluslararası eroin ticaretinin ortalama 1'e 60-70 oranında kâr bıraktığını söylememiz yanlış olmayacaktır (Ersoy, 2013: 59).

2.2.4. Kimlik Sorunu

“Geçiş yolu”, “İmparatorluklar mezarlığı”, “kendi coğrafyasının kurbanı” gibi pek çok isimle anılan tarih boyunca çekişmelere sahne olmuş ticaret yolları üzerinde ve ticaret merkezlerinin ortasında yer alan Afganistan'da bölgenin birçok ordu tarafından zaptı bölgeye olan göç dalgalarını artırmış ve bölgeyi de etnik açıdan kompleks bir hâle getirmiştir (Erman, 2012: 70). Etnik yapının karmaşıklığı merkezi bir yönetimin oluşturulmasını zorlaştırdığı gibi ülkeyi dış müdahalelere de açık hale getirmiştir (Nilpey, 2005: 3). Ülkedeki kökten dinci yapılanmanın bölgesel ve küresel etkileri ile komşusu Pakistan ile etkileşimi de ayrı bir tedirginlik kaynağı olarak görülmektedir.

Pakistan'da ise Müslümanlar nüfusun % 98'ini oluşturmaktadır. %80.6 Sünni Müslüman Hanefî mezhebinde ve %19,4 büyük bir çoğunluğu Şii Müslümanlarıdır. Pakistan, İran'dan sonra en büyük Şii nüfusuna sahip olan ülkedir. Kalan %2 de diğer dini azınlıklardır. Sünnilerin çoğu Hanefî olmakla birlikte Şafii, Selefi, Berilevi vs. mezheplerine mensup olanlar da vardır. Şiiilerde On iki İmamlık, İsmailiye ve Zeydiye gibi farklı gruplar vardır. Diğer dini azınlıklar ise Hristiyan, Hindu, Sih, Yahudi, Zerdüşter, Budistler ve Kalaşlar'dan ibarettir. Pakistan nüfusunun %44.68'ini Pencapiler, %15.42'sini Paştun, %14.1 ini Sindi, %3.57'sini Beluc, %8.38'ini Saraiki, %7.57'sini muhacir ve %6.28'ini diğer milliyetler

oluşturmaktadır. Urduca konuşanların sayısı %15 olmasına rağmen, 1973 Anayasası'na göre Pakistan'ın resmi dili Urduca'dır (Habibzada, 2016: 10).

En önemlilerini Türk, Paştun, Tacik ve Hazarların oluşturduğu çeşitli ve sofistike pek çok etnik künyeye sahip, çok milletli bir yurda dönüşmüş olan Afganistan'ın bu durumuna sebep olarak en büyük göç yollarının birinin rotasında olması ve konumu yüzünden birçok devletin istilasına uğrayarak farklı medeniyetlerin egemenliği altında kalması gösterilebilir (Dashti, 2015: 10).

Afganistan'ın modern anlamda üniter bir devlet olamamasının sebebi ülkede yaşayan farklı ırklardaki insanların ulus şuuruna sahip olamamasıdır. Dolayısıyla tek bir ırka mensup olma ya da başka ifadeyle "Afgan Ulusu" anlayışı gelişmemiştir. Bundan ötürü şahıslar kendilerini; mensubu olduğu aşiret halk ve boya göre tanımlamaktadır. Afganistan'da "Afgan" sözcüğünün anlamını ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Peştunlar karşılamaktadır (Oğuz, 2001: 39).

Peştun tarihçilerine göre önce Gur beldesine sonra ülkenin güneyine yerleşen Peştunlar, tarihi verilere göre Orta Asya'nın güneyinde göçerek Hindukuş Dağlarını aşmış sonra Süleyman Dağları etrafına gelmişlerdir (Dashti, 2015: 39). Yerli halk ile karışmaları için patan-pathan (paştun-pahtun) adını alan Peştunlar yerli halkın etkisiyle halen kullandıkları Peştun dilini konuşmaya başlamış ancak bir süre sonra kalabalık şekilde Kuzeyden gelen Halaç (Ak-Hun, Efalit) Türklerinin etkisiyle etnik yapıları değişerek günümüz Afgan halkını oluşturmuşlardır. Ancak Halaç Türkleri bu duruma rağmen uzun yıllar kendi anane ve kültürlerini korumuşlardır (Saray, 1981: 12).

Dokuz aylık Habibullah Kalakani ve 1992-2001 yıllarındaki Rabbani hükümetleri hariç 1747'den bugüne siyasi otorite her daim Peştunların egemenliğinde olmuştur. Türkler ve Taciklerin uzun yıllar bu topraklarda hüküm sürdüğünü unutan Peştunlar kendilerini Afganistan'ın sahibi diğer grupları göçebe olarak nitelermekte ve iktidarın her zaman çoğunluğun elinde olması gerektiğini savunmaktadırlar (Yusofi, 2013: 34). Fakat yönetim yapısındaki çıkar çatışmaları her

etnik grubun kendi ölçülerine göre öne sürdüğü bu künyenin bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkede etnik ve dini perspektiften soyutlanmış bir ‘Pakistanlı’ künyesinin müesseseseleşmemesi ve buna bağlı bir bütünlüğün oluşamaması, 1947’de bağımsızlığını elde eden Pakistan halkının ulus anlayışını kuvvetlendirecek tarihi geçmiş ve ortak mirasın olmamasından kaynaklanmaktadır. İlaveten Pakistan halkının %97 sinin Müslüman olması dini perspektiften Afganistan’dan farklıdır. Anayasa’nın 1.maddesi toplumsal adaletin İslam prensiplerinden oluştuğu demokratik devlet ifadelerini içerirken, devam eden maddede ise devletin dininin İslam olduğu yazılıdır. Hindu ve Müslümanların farklı uluslar olarak kabul edilip Müslümanlara bağımsız bir anavatan oluşturulmasını savunan, Pakistan’ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah’ın ‘İki Millet Teorisi’ne dayandırılabilir İslam hareketinin temellerini. 1994’ten 2001 Eylül ayına kadar Taliban’ı destekleyen Pakistan’da, 1989 Sovyet işgali ile diplomasi ve güvenlik politikalarında kendini Pan-İslamizm’in müdafaacısı gibi gösterme fırsatı bulan Ziya-ül Hak’ın 1977 yılında İslam Kurallarının sert açıklamalarını ileri sürdüğü görülmektedir (Özel, 2014: 144).

2.3. Afganistan Pakistan İlişkilerinde Küresel Ülkelerin Rolü

ABD, Rusya ve Çin gibi ülkelerin Güney Asya’ya müdahale şekilleri iki ülke ilişkilerini derinden etkilerken, büyük güçlerin Hint alt kıtası siyasetleri ve iki ülkenin kuruluşunda ortaya çıkan kimlik politikaları dış politikadaki kadar iç politik yaşamında da etkin rol oynamıştır

2.3.1. Rusya

Kurulduğu gün itibarıyla Batı’nın desteğini alan Pakistan’a karşı Afganistan’ın Sovyet Rusya ve İngiltere çekişmesinin ortasında kalması gibi pek çok dış dünya gelişmesi Soğuk Savaş döneminde iki ülke ilişkilerini etkilemiştir. Yine İkinci Dünya Savaşı sonrası yine Ruslarla İngilizler arasında kalan Afganistan Pakistan’la ilişkilerini düzelttiği dönemlerde Batı ve ABD ile yakınlaşmış ancak ilişkilerin gerildiği zamanlarda yine Rusların etkisi altına girmiştir (Kux, 2000: 60).

Sovyetleri ilk tanıyan ülkelerden olan Afganistan'ı ilk tanıyan ülkede Sovyetler olmuş ve aralarındaki sıcak temastan korkan İngilizler bazı vaatlerle Afganları Sovyetlere karşı kıskırtmak istemiştir. Ortaya çıkan Sovyet-İngiliz çekişmesini, bazı Afgan ileri gelenlerine rağmen Sovyet dostluğu kazanmış, hatta Sovyetler ve Afganistan arasında dostluk anlaşması imzalanmıştır (Sarıhan, 2002: 40).

Daha öncekilerde olduğu gibi 1954'te kardeşi Dışişleri Bakanı Muhammed Naim'i yardım talebiyle Washington'a gönderen Muhammed Davut olumsuz yanıtla karşılaşınca bu kez 1955 Ocağında umudu Moskova'da aramış, cömertçe bir karşılık almıştır. Beraberinde Pakistan'ın SEATO ve CENTO'ya (Merkezi Antlaşma Örgütü) katılmasına tepki olarak Afganistan ve Hindistan'a bir ziyaret gerçekleştiren Ruslar üçüncü dünya ülkelerine yakınlık politikası geliştirmişlerdir. Afganistan'ın Durand Sınırı siyasetini destekleyen Rusya'nın Sovyet Komünist Parti Genel Sekreteri Kruşçev ve Başbakanı Bulganin Aralık 1955'teki Kabil ziyaretleri sırasında 100 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardımın sözünü vermişlerdir. Bulganin, "Biz Afganistan'ın Durand konusundaki tutumunu savururuz. Sovyetler Birliği, o bölgedeki insanların hayati menfaatlerini göz önüne alarak bu sorunun çözülmesi için orta ve adil bir yol arayışını desteklemektedir" (Andishmand, 2004: 89) şeklinde açıklama yapmıştır.

1965 savaşı esnasında ABD'nin Hindistan'la birlikte Pakistan'a koyduğu ambargo dış siyasette mihenk taşı olmuş İslamabad Batı yönlü politika uygulamasından vazgeçerek yüzünü İslam Dünyası'na çevirmiştir (Çolakoğlu, 2013: 36-37).

Ordusuna yeni silahlar kazandırabileceği Batı pazarına alternatif olarak Çin'e yönelen Pakistan, Hindistan'la savaşı sırasında yardım gördüğü İslam Dünyasına yakınlaşma siyaseti izlemiş CENTO'da işbirliği yaptığı Türkiye ve İran dışında Endonezya, Ürdün ve Suudi Arabistan'la sıcak ilişkiler kurmaya başlamıştır. Pakistan'ın Çin'den aldığı yardımlar 1971 Sovyet-Hint Anlaşması'dan sonra atrış gösterirken Pekin-İslamabad ittifakı Moskova-Yeni Delhi işbirliği karşısında oluşmaya başlamıştır (Çolakoğlu, 2007: 65).

CENTO'ya katıldıktan sonra Türkiye ve İran'dan silah yardımı isteyen Pakistan'ın Başbakanı Zülfikar Ali Bhutto 1965 Eylül'ündeki açıklamasında savaş sonrası kendisine karşı zayıf hissettikleri Hindistan'ın saldırıları karşısında yeni dostlar ve destek arayışı içine girdiklerini ve CENTO'ya katıldıklarını belirtmiştir (Sander, 1995: 407). Ayrıca Durand Sınırı'nı CENTO 1954 Mayıs ayının 6. Günü resmen tanımıştır (Andishmand, 2004: 89).

Birer devrimci olarak ülkelerine dönen ve sosyalist yapıya uygun düzenlemeler yapan askerler ABD'den beklediği yardımı alamayan Afganistan'ın Sovyet Harap okullarına gönderdiği öğrencilerdir. Yaz aylarında Kral Zahir'in Moskova'ya gittiği 1957 yılında ilk Sovyet teknisyenleri, yapılan ve yapılacak olan ekonomik ve askeri boyuttaki yardım ve projeleri hayata geçirmek üzere danışman olarak Afganistan'a gelmiştir. Yoğun yardımların devam ettiği 60'lı yıllarda Kruşçev ikinci kez Kabil'e gelerek altyapı çalışmalarına ağırlık vermiştir. Sovyetler özellikle kendi sınırına ve Pakistan'a çıkışın kolay olabileceği karayolları ve hava alanları üzerinde (özellikle günümüzde ABD tarafından kullanılan Bagram ve Şindand hava üstleri) yardımlarını yoğunlaştırmışlardır (Dashti, 2015: 54).

ABD'nin uluslararası siyaseti için tehdit anlamına gelen, Güney Asya ve Ortadoğuda SSCB hâkimiyetinin önüne geçmek gayesiyle J.Foster Dulles'in Türkiye, İran ve Pakistan'a büyük askeri yardımlar yapmasına karşılık Amerika Başkanı General Eisenhower'ın Afganistan'ı dışarıda bırakan tutumu Afganların Sovyetlerle yakınlaşmasına sebep olmuştur. Yönetime gelen idareciler her ne kadar ABD ile ilişkilerinin kötüleşmesini istemedilerse de ABD teşviki ile kurulan CENTO ve Bağdat Paktı üyelerinden Türkiye, İran ve Pakistan'a verilen mali ve silah desteği git gide Amerika'dan uzaklaşmalarına neden olmuştur (Muhtat, 2011: 30-31). 1950'lerde Pakistan'a karşı aldığı destekle Afganistan'ın giderek Sovyetlerle yakınlaşmasından huzursuz olan Suudi Arabistan, İran, Mısır Ve Amerika iki ülke ilişkilerinin iyileşmesi adına uzlaştırma girişimlerinde bulunmuşlardır (Dashti, 2015: 54).

Rusya'nın Afganistan'ı da Pakistan'a yönelttiği gibi terörizme zemin olmakla suçlaması devlet politikasının bir parçasıdır. 2002'de ilk defa Rus Dışişleri Bakan

Yardımcısı Aleksandr Losyukov tarafından Çeçen savaşçılarının Afganistan'daki terörist kamplarda eğitim aldıkları iddia edilmiştir. Afganistan'daki otoritenin Pakistan'dan Çeçenistan'a silahlı milislerin sürekli gönderilmesine göz yumduğu vurgulanmıştır. Bu iddianın zamanlanması Rus-Afgan ilişkilerinden çok Rusya'nın küresel düzeyde verdiği mesajın bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu mesajın sürpriz bir biçimde adresini bulması ve ABD Başkanı George W. Bush'un Rusya'nın ciddi bir politika değişimi yaşadığını düşünmesi dikkate değerdir. Hâlbuki Rusya, Afganistan'daki terör kampları sorununun ABD ve müttefikleri tarafından çözülemediğine işaret etmekte, Afganistan kaynaklı güvenlik sorununun kendi iç meselelerine doğrudan etki ettiğini belirtmekte ve kendisine müdahale hakkı doğduğunu ima etmektedir. Rusya, 11 Eylül sonrasında Taliban yönetiminin Batılı güçler tarafından etkisizleştirilmesinden sonra er ya da geç Afganistan'ın kendi nüfuz alanına gireceğini hesap etmektedir. Vladimir Putin yönetimindeki Rus siyasetinin giderek daha merkezi ve daha güç odaklı hale gelmesiyle beraber Afganistan, ABD ve Avrupa Birliği'ne Rus etkisinin ispat edilebileceği bir zemin olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun görünen nedeni, Batı'nın son tahlilde Afganistan'da kalıcı olmayacağı ve ülkenin Rusya, Hindistan ve Pakistan gibi bölgesel güçlerin etkisi altında kalacağı öngörüsüdür. Dolayısıyla Rusya'nın Afganistan'a bakışı, bir önceki bölümde değinilen Rusya-Hindistan- Pakistan üçgeninden bağımsız olarak değerlendirilemez (ORSAM, 2011: 15-16).

2.3.2. ABD

Afganistan'la siyasi ilişkileri Pakistan'ın kurulmasından önce (1942 Ocak) başlamış olan Amerika Pakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Afganlarla diplomasisinin genişlemesini istememiş ve özellikle askeri işbirliği konusunda temkinli bir tutum sergilemişlerdir. Afganlara karşı Pakistan'la yakın temas içinde olmaya çalışan, iki ülke arasında politik krize neden olan Duran Hattı ve Paştunistan mevzuunda Pakistan tarafını tutan ve bu olay üzerine Afganistan'ın askeri destek talebine olumsuz yanıt veren Amerika bu yardımın ancak sorunun barışçıl yollarla çözülmesi durumunda mümkün olabileceğini dile getirmiştir (Dashti, 2015: 55).

Peştunistan meselesi yüzünden yükselen tansiyonu düşürmek amacıyla 1950’de Amerika Başkanı Özel Temsilcisi Philip Jarub ve 1951’de Dışişleri Bakan Yardımcısı Mack Afganistan’ın iddialarından vazgeçmesi talebiyle Kabil’e gitmişlerse de bu görüşmelerden olumlu yanıt alamamışlardır (Gubar, 1989: 226). Mayıs ayında Pakistan ile Amerika arasında savunma anlaşmasının yapıldığı 1953 yılında Amerika’nın Pakistan’a askeri yardımda bulunacağını açıklaması Afganistan Başbakanı Davut Han’ın ülke güvenliğini tehlikeye sokacağı gerekçesi ile sert tepkisine sebep olmuştur (Andishmand, 2004: 88). Şubat 1954’te ABD’den askeri destek almaya başlayan Pakistan en başından Batı taraflı siyaset yapmıştır (Armaoğlu, 1999: 795).

Pakistan’la sıcak temasların Afganistan’ı SSCB’ye yönlendirmesi ve birkaç yıl içinde tamamen bağımlı hale gelmesinden huzursuz olan Amerika ve İslam Devletleri Afganistan’la tansiyonu iyice yükselerek durma noktasına gelen ilişkilerini düzeltmesi için Pakistan’a baskı yapmışlar ve meyvesini 1956’da yaşanan olumlu gelişmelerle almışlardır. İki ülke ilişkilerinin normal sürece girmesi adına Cumhurbaşkanı İskender Mirza (1956) ve Başbakan Hussain Shaheed Suharwardy’nin yaptığı iki Afganistan ziyaretine karşılık 1958’de Kral Zahir Şah ve 1959’da Başbakan Davut Han Pakistan’ı ziyaret etmiştir (Dashti, 2015: 55).

Tansiyonun düşmesine ve ilişkilerin normalleşmesine vesile olan bu ziyaretlerden birinde Pakistan Cumhurbaşkanı ile Afganistan Başbakanı Amerikan’ın 30 milyon dolarlık yardımını kabul ederek iki ülke arasında ortak transit bölge, sınır vilayetleri Landi Kotal ve Charman arası tren ve kara yolu yapımı, Afganistan’da ticaret merkezleri kurulması, ve Pakistan gümrüklerinde Afgan ticaret mallarına ayrıcalık konularında ortak kararlar almış, ve politik problemleri çözeceklerinin sözünü vermişlerdir (Ömer, 2011: 17).

Ancak bu sakin hava çok sürmemiş 1961’de Afgan sınırını ihlal eden ve Kandahar’a zorunlu iniş yaptırılan iki Pakistan uçağı bir ay sonra Pakistan’a teslim edilmiştir. Devamında gelişen Beluc ve Afgan kabilelerinden bir grubun Pakistan sınırına geçerek Bajaur bölgesinde merkez yönetime karşı ayaklanması tansiyonu iyice tırmandırmıştır. Pakistan devleti Afganistan’ı bu ayaklanmaları desteklemekle

suçlamıştır. Ancak Afganistan suçlamaları reddetmiştir (Andishmand, 2004: 243). 1962 Eylül'ünde iki ülke Dışişleri Bakanı'nı New York'ta bir araya getiren Amerika ilişkilerin düzeltilmesine yardımcı olmuş ve yapılacak tren yolunun masraflarını üstlenmiştir (Ömer, 2011: 18).

2001'den sonra Afganistan ABD'nin gündeminde tekrar ehemmiyet arz etmeye başlamıştır. El Kaide örgütü ABD dış politikasını derinden etkileyen, ekonomik ve siyasi Amerikan sembollerine saldırılar düzenlemiştir. NATO Anlaşmasının 5. maddesi gereği ABD el Kaide'ye karşı küresel ölçüde bir mücadeleye girişmiştir zira bu maddeye göre bir NATO üyesine yapılan saldırı bütün üyelere yapılmış kabul edilmektedir. İlk olarak mücadele Afganistan topraklarında başlamıştır (ORSAM, 2011: 6).

Sovyetlerin Afganistan'da yenilmesi Moskova'nın Soğuk Savaşı kaybetmesinde önemli rol oynamıştır. Soğuk Savaş zamanında Sovyetlerin işgaliyle birlikte Amerika dış siyasetinin öncelikli ilgi alanlarından birisi de Afganistan olmuştur. çatışmanın ve istikrarsızlığın Sovyet işgalinin sona ermesinden sonra da devam ettiği bir ülkedir Afganistan ve soğuk Savaş'ın sıcak yüzünü tatmıştır. Afganistan'daki iç savaşta Taliban'ın ülkenin önemli bir kısmında kontrolü sağlamasına rağmen 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında koalisyon güçlerinin operasyonlarıyla Taliban gerilemeye başlamış ve 12 Kasım 2001'de Taliban'ın Kabil'den çekilmesiyle koalisyon güçleri başkente hâkim olmuşlardır. Afganistan'daki savaş ise 2008 yılına kadar şiddetli şekilde devam etmiştir. ABD'de 2008 yılı kasım ayında iktidar değişikliği yaşanmış ve şahin (sert) dış politika izleyen cumhuriyetlerin yerine daha ılımlı bir dış politika yanlısı olan Demokratlar Barack Obama liderliğinde iktidara gelişmiştir (Haya, 2014: 103).

ABD Başkanı Obama daha seçilmeden önce Irak'tan askerlerin çekilmesi ve Afganistan'daki kuvvetlerin sayısının ise artırılması gerektiğini, ABD için önceliğin Afganistan olduğunu vurgulamıştı. Obama'nın başkanlığından itibaren Afganistan bağlamında yaşanan gelişmeler konunun ABD açısından ne derece önemli olduğunu daha açık bir şekilde göstermektedir. Son Obama ilk başlara Afganistan'da yüz on üç bin civarında yabancı asker bulunurken ABD Başkanı Obama bu sayının otuz bin

asker daha artırılması görüşündedir. Afganistan geçmişten günümüze başat güçlerin hedef ülkesi olmuştur. Afganistan'ı on sekizinci yüzyıldan günümüze kadar uzun dönem kontrol altında tutan bir başat güç ortaya çıkmamıştır (Çınar, 2013). 2010 yılından itibaren belirginleşen stratejiyle birlikte ise güvenlik alanını Afganlılara bırakmayı hedefleyen anlayış, Afgan asker ve polislerinin sayı ve nitelik olarak artırılması ve Afgan anayasasına bağlılık sözü verip silah bırakacak olan Taliban mensuplarının da entegrasyonunu temel almaktaydı. Güvenlik güçlerinin istenilen seviyeye gelmesinin öngörülenden fazla zaman alacağı anlaşılmıştır.

Obama'nın Afganistan'daki duruma ve ABD'nin stratejisine ilişkin açıklamaları Bin Ladin'in öldürülmesinden sonra ABD'nin Afganistan'a ilişkin bakışını ortaya koyması açısından önemlidir. Obama 2012'de tekrar seçildikten sonra; Afganistan'dan 33,000 asker çekileceğini, tüm çekilme sürecinin ise 2014 yılına kadar tamamlanıp Afgan halkının ülkenin güvenliğinde sorumluluğu alacağını belirtmiştir. Obama'nın konuşmasında dikkat çeken bir nokta Afganistan'da ABD'nin hedefinin ülkenin El- Kaide için güvenli bir alan olmamasının ve Afganistan'dan ABD'ye ve müttefiklerine saldırı yapılamamasının sağlanması olduğunu ifade etmesidir. Obama'nın mümkün olan en kısa zamanda Afganistan'dan çekilmeyi istemesinin arkasında ekonomik gerekçeler vardır. Zaten bu duruma konuşmada da değinilmiştir. Obama ABD'nin son on yılda artan borçlar ve zor ekonomik koşullarda savaşa trilyonlarca dolar harcadığını fakat şimdi ABD'nin en büyük gücü olan insanına yatırım yapması zamanının geldiğini ifade etmiştir. ABD'de 2012 yılında yapılacak olan başkanlık seçimlerinden önce Obama Afganistan gibi önemli dış politika ve güvenlik sorunlarında belirgin sonuçlar almayı istemektedir. Obama Bin Ladin'in öldürülmesinden sonra terörle mücadelede istediği düzenlemeleri yapmak konusunda daha rahat bir konuma gelmiştir. Ayrıca ABD ekonomisinde de sorunlara rağmen Avrupa'dakine benzer bir krizin ortaya çıkmamış olması seçime giden süreçte Obama'nın elini güçlendiren unsurlar olmuştur (Haya, 2014: 104).

ABD'de başkanlığı Donald Trump'un kazanması sonrası ABD, Afganistan stratejisini yenilemiştir. Başkan Donald Trump, Arlington'da yaptığı konuşmada El

Kaide ve IŞİD ile mücadelenin artırılacağını ve Afganistan'ın Taliban'ın eline geçmesinin aktif şekilde önleneyeceğini bildirmiştir. ABD'nin yabancı bir ülkenin kendi modeline uydurulması girişimlerinde bundan böyle rol almayacağını söyleyen ABD Başkanı "Geleceğine sahip çıkıp toplumu yönetmek ve süresiz barışa kavuşmak Afganistan halkının elindedir" dedi. Radikal dinci Taliban'ın Afganistan'daki siyasi çözümün parçası olabileceğine inanmadığını belirten Donald Trump, "sonuç alıcı askeri operasyonların ardından Taliban öğelerini de barındıran bir siyasi çözüm bulunmasının mümkün olduğunu ancak bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini kimsenin bilemeyeceğini" ifade etmiştir (Deutsche Welle, 2018). Diğer yandan "ABD, Pakistan'ın topraklarındaki terör örgütleriyle mücadelede başarısız olduğunu" belirterek bu ülkeye yönelik tüm güvenlik yardımlarını dondurdu. ABD Dışişleri Bakanlığı'dan yapılan açıklamada, kararın, İslamabad'ın Hakkani ağı ve Afgan Talibanı'na karşı harekete geçinceye kadar yürürlükte olacağı belirtilmiştir (BBC News, 2018).

2.3.3. Çin

Doğu Türkistan ve Afganistan arasında şu an Çin toprağı olan Pamir-Wakhan geçidi üzerinden ticaret kervanları aracılığıyla ilişkiler kurulmuştur tarihte. 1920'lerin başında ilk Afgan diplomasi hamlesi olarak Doğu Türkistan'da bir konsolosluk açılmasına vesile olan, çoğu zengin tüccarlardan oluşan Afgan topluluğu 19.yy sonlarında bölgeye gelmişlerdi. Bu topluluğunda desteği ile 1933'de kurulan Müslüman Doğu Türkistan Cumhuriyeti ve Afganistan arasında sıkı dostluk ve işbirliği oluştu. 1950 yılında Çin'i ilk tanıyan ülke olan Afganistan Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen sonra Guomindagn Ulusal Hükümeti ile dostluk anlaşması imzalamış ve iki ülke siyasi ilişkileri 1955 te tam anlamıyla start almıştır. İlişkilerin güçlenmesi için iki tarafın çıkarları adına geçerli bir neden yoktur. 1951 yılında diplomatik ilişkilerin başladığı Pakistan'ı birinci müttefik olarak seçen Çin 'in bu tutumu Afganistan ilişkilerini geriletmiştir. Zira bölge politikasını basit bir tarafını oluşturan Afganistan'daki çıkarları Afganları ikinci derece ortak görmelerine neden olmuştur (Encyclopedia Iranica, 2011: 441-443).

Diğer yandan 1955 Bandung Konferansı'ndan itibaren Pakistan, Çin'in dış politikasında özgün bir yer işgal etmiştir. İki ülkeyi yakınlaştıran ortak nokta Hindistan düşmanlığı ya da rekabeti olmuştur. Çin için Pakistan, Hindistan'ı sürekli meşgul edecek bir bölgesel güç niteliği taşıırken, Pakistan içinse Çin, Hindistan'ı bölgesel ve hatta küresel düzeyde dengeleyebilecek yegâne müttefik olarak algılanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD müttefiki hâline gelen Japonya'ya ek olarak, Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte ABD Hindistan ilişkilerinin de gelişmeye başlaması Çin-Pakistan ilişkilerindeki yakınlaşma sürecini etkileyen nedenlerden biri olmuştur. 1962 yılında Çin ve Pakistan tartışmalı Keşmir bölgesinin bir bölümünde Çin kontrolünü kabul eden bir anlaşma imzalamışlardır. İzleyen dönemde Pakistan; Doğu Türkistan, Tayvan ve Tibet gibi önemli sorun alanlarında Çin'i, Çin ise Keşmir konusunda Pakistan'ı sürekli olarak desteklemiştir. Çin, Pakistan'a savaş uçağı, füze, nükleer teknoloji, uydu teknolojileri alanlarında önemli miktarda satış ve teknoloji transferi gerçekleştirmiştir. Öyle ki Pakistan'ın Karaçi'de bir Çin uzay iletişim tesisine ev sahipliği yaptığı ve Pakistan nükleer teknoloji ve silah programının Çin'inkinin bir uzantısı olduğu bile dile getirilmektedir. Ayrıca, Çin'in Gilgit-Baltistan bölgesine asker yerleştirmesi, Gwadar limanı inşası, Karakorum-Gwadar arasında demir yolu inşası sadece iyi komşuluk ve uluslararası ekonomik rekabet çerçevesinde açıklanabilecek kadar basit olaylar değildir (Özev, 2012: 157).

Kral Zahir Şah döneminde Afganistan siyasetinde tarafsız olan Çin, 1950 de Sovyetler ile ilişkilerinin bozulmasıyla Afganistan'a olan ilgisini artırmıştır. Afganistan'ın yeni Başbakanı Muhammad Dawood Han ve Çin Başbakanı Chou En Lai'nin resmi ziyaretleri kapsamında 1957 yılında iki ülke arasında ilk ikili ticaret anlaşması imzalanmış, yakın ilişkilerin yeni dönemi başlamıştır. 1960 yılında Kabil'de on yıllık dostluk ve karşılıklı saldırmazlık anlaşması imzalandı. İki ülke arasında Pamir'e 90 km uzanan ortak sınırın resmi çizimi kararı Üç yıl sonra, 22 Kasım 1963'te imzalana bir anlaşma alındı. Final protokolün imzalanması ise 24 Mart 1965'te Ortak sınır çizimi komitesi tarafından sınırın çizimi ve tespitinden sonra gerçekleşti (Tzou, 1990: 70-71). Tüm bunları takip eden süreçte Afganistan'a ekonomik ve teknik alanda yardımlarını genişleten Çin, 28 milyon değerinde ilk

serbest fonu 24 Mart 1965 tarihinde Afgan hükümetine verdi. 1970’te tamamlanan Kabil’in Bagrami bölgesindeki Pamuk dokuma fabrikası ve Lapiz Lazuli teknik atölyesi, Çin devletinin mali desteği sonucunda, Afganistan’da faaliyete başlamış olan birçok tarımsal ve endüstriyel projenin ilkleri olarak gösterilebilir. Sonrasında ise, 1979’da tamamlanan, hidroelektrik enerji üretim bölgesi olan Parvan sulama projesi, 85 km’lik bir kanalın hafriyatı ve 62 km uzunluğunda bir baraj inşaatı bu projeler kapsamında gösterilebilir (Dupree, 1980: 641).

Afganistan’a yaklaşık 200 Çinli teknik danışman sağlayan ve ayrıca Sovyetler Birliği, ABD ve Almanya’dan sonra yüzde 7,2 ile dış yardım sağlayan dördüncü ülke olan Çin, 1970 yılında, Afganistan’ın gelişiminde aktif rol ve etkiye sahip olan diğer büyük güçler arasında rekabetçi bir ülkeydi. Ancak 1970’den sonra Sovyet etkisi altına giren Afgan siyaseti Çin ile ilişkileri zedeledi ve yardımlar kesintiye uğramıştır. Yandaşları ile gerçekleştirdiği askeri darbeye Kral Zahir Şah’ı deviren ve 17 Temmuz 1973’te monarşi yerine Afganistan İslam Cumhuriyetini kuran Davud Han başkanlığa geldi. Cumhuriyetin İlanı ile Cumhurbaşkanı Davud Han Pakistan hariç bölgesel ve büyük güçler ile uzlaşma sağlamıştır. Kardeşi Muhammed Naim Han’ı özel elçisi olarak Pekin’e gönderen Davud Han Cevap olarak, toplam dış yardımın yüzde 0,7’sini oluşturan, 20,7 milyon dolarlık yardımı aldı. Hızla değişen dış politikasıyla yeni ittifak arayışları içindeki Sardar Davud Han Çin ile ilişkileri 21 Mart 1978 tarihinde geliştirildi. Çin hükümeti yapılan anlaşmayla, çeşitli sanayi ve inşaat projeleri ve küçük hacimli ticaretin artırılması için 100 Milyon Yuan yardım sözü verdi. 27 Nisan 1978 Sawaar devrimi ve Afganistan’ın Sovyetlerin siyasi faaliyet sahası haline gelmesi bu protokolün iptal edilmesine sebep olmuştur (Talash, 2016: 33).

1994’e kadar devam eden iç savaş Sovyet güçlerinin Afganistan’dan çıkılmasından sonra, siyasi partiler arasında iktidarı ele geçirmek adına patlak vermiştir. Batı Kandahar şehrinin bir kasabasında kendilerini ilk defa Taliban olarak adlandıran küçük bir ruhani grup yöre halkını zorbalık ve soygunculuktan korumak için yeni bir askeri hareket olarak ortaya çıktı. Pakistan’ın Batı sınırında kısa zamanda saflarını, Devbandi medreselerinde dini eğitim gören binlerce öğrenciyle

güçlendiren (Council on Foreign Relations, 2018) Taliban, 1980’lerde, gerilla cephesi şeklinde çoğunluğu din âlimleri ve mücahitlerden oluşan “Haraka-i Enqelab-i İslami Partisi ile Ruslara karşı savaştılar (Giustozzi, 2012: 17-18). Afganistan İslami Emirliği adı altında, Kabil’in kontrolünü eline geçiren ve bu kontrolünü Afganistan’ın %95’ine yayan Taliban; 2001’de ABD’nin Afganistan’ı işgaline kadar, yönetimi başarılı bir şekilde elinde tuttu (Shultz & Dew, 2006: 147). Büyük ölçüde, Pakistan tarafından finanse edilen Taliban, İslami şeriat ile yaşamak, siyasi ve dini kuvveti geliştirmek ve yolsuzluk, haksızlık ve özellikle savaşçılığa karşı, mücadele etmek amacıyla ortaya çıktı (Runion, 2007: 120-121). Savaş eğitimi ve silah temini Pakistan istihbarat örgütü tarafından sağlandı. Resmi olarak Taliban rejimi, ilk başta kendilerine mali destekte bulunacaklarını ilan eden Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanındı. Çin, BM güvenlik Konseyi’nin daimi üyesi olarak Taliban rejimini resmen tanımazken Birleşmiş Milletler insan haklarını ihlali sebebiyle, Taliban rejimine yaptırımlar yükledi. Çin’in Doğu Türkistan’ın güvenliği ile ilgili endişeleri Taliban’ın iktidara gelmesiyle, arttı. Çinli yetkililere göre, Sincan bölgede Çinlilere karşı kullanılan silah ve patlayıcılar Afganistan’dan getirilmişti, raporlara göre ise, Uygur özgürlük militanları, 1986 yılından beri Afgan Mücahitler ile beraber Rusya’ya karşı savaşmış ve Afganistan’da askeri eğitim görmüştü. 1990’lı yılların sonlarında, Pekin, Taliban hükümetinin Doğu Türkistan’dan Çin’in zulüm ve baskısından kaçan Uygur militanlar için sığınak sağlayan bir yer olduğu konusunda endişeleniyordu. Bazı kanıtlara göre, Uygur militanları Taliban cephesinde onlar ile beraber Kuzey İttifağa karşı savaşmıştı, bazı kaynaklara göre, Çin, Pakistan aracılığı ile Taliban ile gayri resmi ilişkileri kurmuştur (Seerat, 2015: 1).

Taliban’ın lideri Mohammad Ömer Aralık 2000’de Kandahar’daki görüşmede, kendi rejiminin siyasi olarak tanınması ve BM yaptırımlarından koruması karşılığında Çin’in Pakistan’daki elçisi Lu Shulin’e Çin’e karşı yapılacak herhangi bir operasyonda hiç bir gruba kendi bölgesinin kullanılmasında izin vermeyeceği hususunda teminat vermiştir. Ancak bu görüşmeden herhangi bir anlaşma çıkmadı. Zira Taliban Uygur militanlarını topraklarından çıkarmadı, askeri tesis kurulmasını yasakladı ancak Özbekistan İslam Hareketi gibi gruplarla birlikte

hareket etmelerine izin vermiştir. Bununla birlikte, Pakistan aracılığı ile Taliban'a bir miktar yardım sağlayan Çin, uluslararası imajını iyi göstermek için hemen ticari ilişkiler geliştirdi ve BM Güvenlik Konseyi tarafından Taliban'ı hedef alan yaptırımları yumuşattı. 1990'ların sonunda, İslamabad'da Pakistan'daki Taliban'ın büyükelçisinin, Çinli meslektaşı ile yaptığı bir görüşmede Çin'in Taliban'ın iyi ilişkiler sürdürebileceği bir devlet olduğunu ifade etmesi iki tarafın birbirleri ile iş yapabileceğini fark etmesine sebep oldu. Taliban rejimi ile ekonomik ve politik ilişkiler kurulması konusunda başarılı olan Çin, BM yaptırımlarına karşın Kabil'de Taliban ile ekonomik anlaşmalar imzalamayı düşünüyordu. Ne var ki, 11 Eylül saldırıları nedeniyle, ABD'nin 2001'de Afganistan'a askeri müdahalesini destekleyen Çin, Taliban ile diplomatik ilişkileri askıya alarak Karzai başkanlığında kurulan yeni hükümet ile diplomatik ilişkiler kurdu. Çatışmaların durdurulması için bu sorunun barışçıl diyaloglarla çözülmesini öneren Çin'in Bu tutumuna sebep son yıllarda, Afganistan'daki istikrarsızlık ve güvensizliğin, Çin'i endişelendirmesi olarak gösterilebilir. Bununla beraber Çin Afgan ve Taliban arasındaki görüşmelerde aracı olmaları için uluslararası örgütlerin desteğini de istemiştir (Talash, 2016: 36).

Çin'in Afganistan'ı güvenlik açısından nasıl değerlendirdiğine ilişkin olarak değinilmesi gereken birkaç husus mevcuttur. 20. Yy'ın sonu ve 21. Yy'ın başı itibariyle Çin, enerji ve doğal kaynaklar ihtiyacı arttığı ölçüde yeni arayışlar içerisinde olmuş ve hidrokarbon kaynaklarınca zengin olan Orta Asya'ya yönelmiştir. Orta Asya ülkelerine ve Çin'e komşu olan Afganistan içinde bulunduğu istikrarsızlık ve çatışma ortamı sebebiyle Çin'in enerji ticareti içerisinde bulunacağı devletleri tehdit etmektedir. Dolayısıyla Çin'in enerji güvenliğine yönelik Afganistan kaynaklı bir tehdidin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan Afganistan'daki zayıf devlet yapılanmasının ve istikrarsız durumun bölge devletlerine ve büyük güçlere müdahale olanağı tanıdığını söylemek son otuz yıl dikkate alındığında doğru bir tespit olacaktır. Çin'in askeri stratejik değerlendirmeleri bakımından ABD, Hindistan veya Rusya'nın Afganistan ve hatta Pakistan üzerindeki politikalarının Çin'in güvenliğini tehdit edebilecek boyutları olabileceği kıymetlendirilmektedir (ORSAM, 2011: 10).

Diğer yandan Çin ile Pakistan iki ülke arasındaki ticaret hacmini 2015 yılında 15 milyar dolara yükseltmeyi hedefleyen bir serbest ticaret anlaşması imzalamışlardır (Pant, 2012: 85). Bu noktada şu sorunun sorulması gerekir: Çin gibi büyük bir pazara sahipken bile Pakistan yoksulluk sorununu neden aşamamaktadır? Bu soru Çin pazarının, kalabalık ülke nüfusuna rağmen yeterli derinliğe sahip olmaması ile yanıtlanabilirse de, asıl yanıt Pakistan'ın yaşadığı iç istikrarsızlıktan dolayı bir türlü ekonomik düzleşme çıkamaması ve sahip olduğu pazar imkânlarını yeterince kullanamamasıdır. Öte yandan, ekonomik sıkıntılar demokrasi için gerekli olan orta sınıfların gelişmesini engellemekte ve ülkenin bir kısır döngü içinde kalmasına neden olmaktadır (Özev, 2012: 158).

Pakistan ve Çin arasındaki bu yakın ilişki, bizi Çin'in Pakistan için ABD'ye karşı bir alternatif teşkil ettiği sonucuna götürmemelidir. Nitekim ABD sadece 2010 yılında Pakistan'a 349 milyon dolarlık askerî ve ekonomik yardım sağlamıştır. Özellikle darbe yönetimleri sırasında ABD ile gerçekleştirilen anlaşmalar Pakistan üzerinde ABD'ye önemli bir hareket alanı sağlamaktadır. Üstelik Çin, Pakistan ile daha yakın ilişkiler kurması hâlinde, Hint-Amerikan ilişkilerinin derinleşmesinden ve Kıta üzerinde onulmaz ve baş edilemez bir kutuplaşmanın ortaya çıkmasından çekinmektedir. Çin, Karakorum bölgesinden Basra Körfezi'ni ve Arap Denizi'ni kontrol noktasında bulunan Gwadar limanına kadar uzanan bir otoyolun yapımını üstlenmiştir. Pakistan, limanın bir Çin üssüne dönüştürülmesini önermişse de, Çin burada oluşturacağı resmî bir üs ile ABD ve Hindistan'dan gelebilecek tepkilerden çekindiği için bu öneriyi derhâl reddetmiştir. Ayrıca İslamabad'ın aşırılıkçılığı engelleme konusundaki yetersizliği de Çin-Pakistan ilişkilerinin gelişmesi önünde engel teşkil etmektedir (Pant, 2012: 84).

2.4. Afganistan Pakistan İlişkilerinde Bölgesel Ülkelerin Rolü

Afganistan Pakistan ilişkilerinde küresel kadar bölgesel bazı ülkelerinde önemli rolleri bulunmaktadır. Bu ülkelerden önemli olanları aşağıda ele alınmıştır.

2.4.1. İran

Afganistan ve İran, müşterek tarih, kültür, din ve değerlere sahip olan iki komşu ülkedir ve ilişkileri çok eskiye dayanmaktadır. İran ile Afganistan arasında dostluk anlaşması 1921’de Kaçar Hanedanı döneminde, Birinci Dünya Savaşından sonra yapılmıştır. Afganistan-Pakistan ilişkilerinde Peştunistan ve Durand sorunu ile ilgili Sovyetler Birliği ve ABD’nin, taraflı siyasetine karşın İran iki ülkenin sorunlarının çözülmesi için ciddi adımlar atmaya gayret etmiştir (Andishmand, 2007: 288).

Afganistan ve Pakistan Dışişleri Bakanlarını ilişkilerin normal hale gelmesi için birbirleriyle görüşmeye ikna eden İran Kralı Muhammad Rıza Şah’ın 1962 yılındaki, Kabil’i ziyaretiyle İran’ın ilk arabuluculuk girişimi Davut’un başbakanlık döneminde başlamıştır. Lakin fikir ayrılıkları sebebiyle netice çıkmamıştır. Afganistan ve Pakistan diplomatik ilişkilerini canlandırma konusunda mutabakat sağlanan ve konsoloslukların açılması kararlaştırılan müzakereler ise 1963 yılında Davut’un istifasından sonra Tahran’da yine İran’ın arabuluculuğu ile başlatılmıştır. Pakistan’dan Zülfikar Ali ve Afganistan’dan Sayed Qasim Riştia arasında Tahran’ın başarılı arabuluculuğu sayesinde devam eden görüşmelerin neticesinde 27 Mart 1963 yılında Afganistan ve Pakistan diplomatik ilişkilerinin başlamasını öngören anlaşma imzalanmış, ticari ilişkilerin başlatılması için sınırların açılması kararı alınmış, dostane ilişkiler ve güven ortamı oluşturulması konusunda anlaşma sağlanmıştır. 1963 yılında iki ülke, sorunları uluslararası hukuku göz önünde bulundurarak çözüme kavuşturma konusunda anlaşma sağlamışlardır (Dashti, 2015: 56). Nisan 1978’de Afganistan’da iktidarı Nur Muhammed Taraki liderliğindeki komünistlerin darbeyle ele geçirmesi İran’da olumsuz bir hava estirmiş, kısa bir süre sonra muhaliflerin ittifakı sonucunda komünist darbeden endişe eden Şah, devrilmiştir. Zaten kötü olan Afganistan-İran ilişkileri Afganistan’ın SSCB tarafından işgal edildiği Babrak Karmal döneminde tamamıyla kötüleşmiştir (Armaoğlu, 1999: 650).

ABD, 11 Eylül saldırılarının faili olarak beyan ettiği el-Kaide terör örgütü liderlerinin Afganistan’da saklandığı ve teslim edilmedikleri gerekçesi ile bu ülkeye karşı Ekim 2001’den itibaren kapsamlı bir harekât başlatmış, bu saldırılar

Afganistan-İran ilişkileri ve Afganistan için dönüm tarihi niteliği kazanmıştır. Yenilikçi Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, Taliban'ın ortadan kaldırılması hususunda Batı ile işbirliği yapmayı tercih etmiştir zira Afganistan'a müdahalede Taliban rejiminin ABD'nin hedefinde olması, İran için tarihi bir fırsat yaratmıştır. Taliban'a karşı Batılı devletlerle birlikte Kuzey İttifakı'nı destekleyen Tahran, 2001 yılında Taliban sonrası dönemde Afganistan'ın geleceğinin planlandığı Bonn Konferansı'na katılmıştır. Tokyo'da 2002'de gerçekleştirilen konferansa katılan İran, Afganistan'a maddi destek sağlamış ve ülkenin yeniden inşa edilme sürecinde 560 milyon dolarlık bir yardımda bulunacağı sözünü vermiştir. Buna ilaveten Tahran yönetimi, 2006 yılında Londra Konferansı'nda Afganistan'a 100 milyon dolar ilave yardım yapmıştır (Milani, 2006: 251).

Her ne kadar Ahmedinejad döneminde ikili ilişkiler olumsuz yönde seyretmiş olsa da; İran'daki rejim Afganistan'daki ABD varlığını tehdit olarak görse de Afganistan, ABD ve İran'ın ortak menfaatlere sahip olduğu bir ülke konumundadır; bu ülkede istikrar sağlanması hem Washington'ın hem de Tahran'ın menfaatlerine fayda sağlayacaktır. Gelecekte iki ülkenin Afganistan'da işbirliği yapma olasılığının yüksek olduğuna işaret olarak ABD'nin İran'ın tartışmalı nükleer programıyla ilgili müzakerelerde yaptırımları gevşetme tercihi ve Obama yönetiminin Tahran'a yönelik tutumunu yumuşatması gösterilebilir. 2014 sonrası dönemde İran'ın bu ülke üzerindeki nüfuzunu sağlayan önemli bir unsur, Afganistan'da yaşayan Şii nüfustur. İki tarafın da sahip olduğu 12 imam Şiiliği (İmamiye) inancı ise İran'ın Hazaralar üzerine nüfuz edebilmesini kolaylaştıran bir diğer önemli etmendir. Bunun yanında İran Hazaralar ile tarihsel ve kültürel bağlara sahiptir. İran'daki Şii imamların türbelerini ziyaret eden Hazaralar tarih içinde İran ordusunda yer almışlardır. Tahran yönetimi ile Kabil arasındaki etkileşimi ve kültürel bağı mümkün kılan unsurlar arasında ise Afganistan'ın resmi dillerinden biri olan Dari'nin Afganistan Farsçası olması gösterilebilir. Ülkedeki Afgan Şii mültecileri/Hazaraları Suriye'de Esed rejimi yanında muhalefete karşı savaşmaya göndermesi, Tahran'ın Şii nüfusu kullanmasına örnek olarak gösterilebilir (Sasaoğlu, 2015: 4).

2.4.2. Hindistan

Sovyet işgalinden önce, bölgedeki iki Müslüman ülke olan Afganistan ve Pakistan'ın yakınlaşmalarının engellenmesi Hindistan'ın öncelikli hedeflerindendi. Bu doğrultuda, 1947 yılının Eylül ayında Afganistan'ın Pakistan'ın BM üyeliğinde olumsuz oy kullanması Hindistan'ın teşvikiyle olmuştur. Sonrasında, Hindistan, Sovyetler Birliği ile beraber "Peştunistan Meselesi"nin gündemde tutulması için çaba sarf etmiştir. Bunun sonucunda, Peştunistan meselesi yüzünden, Afganistan ve Pakistan'ın ilişkilerini normalleştirebilmeleri mümkün olmamıştır (Matunıddın, 1999: 178).

Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi ise, Hindistan'ın Afganistan politikasında, önemli bir çelişkiye neden olmuştur. Her ne kadar, bölgeye yönelik dış müdahalelere şiddetle karşı olduğunu ilan etmiş olsa da, Hindistan, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali konusunda sessizliğini korumayı tercih etmiştir. Bu dönemde, Hindistan'dan, Sovyet birliklerinin Afganistan'da uyguladığı şiddeti ve neden olduğu yıkımı resmi olarak eleştiren hiç bir açıklama gelmemiştir. Hindistan'ın bu tutumu pek çok üçüncü dünya ülkesinin Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgaline yönelik kızgınlığıyla çelişse de, genel politikasıyla uyumludur. Çünkü kendi güvenliğini doğrudan tehdit etmeyen bir neden yüzünden Moskova'yı gücendirmek istememiştir. Ayrıca, Mücahitlerin Sovyet destekli yönetimi yıkması sonucunda Afganistan'da kendisine düşman ve Pakistan'a dost bir yönetimin iktidara gelecek olmasından endişe duymuştur. Diğer taraftan, Afgan ihtilafına bulaşan ve Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelen Pakistan'ın zayıflayacağını ve bölgesel güç dengesinin kendi lehinde değişeceğini ummuştur (Rais, 1992: 89-90). ABD'nin Pakistan'la askeri işbirliği içinde oluşu da Hindistan'ı Sovyetler Birliği'ne daha da yakınlaştırmıştır (Borer, 1992: 242-256).

Hindistan yönetiminden bağımsızlık isteyen Keşmirli Müslüman direnişçilerin desteklenmesinin engellenmesi konusu da, Hindistan dış politikasının en önemli belirleyicilerinden biridir. Bu etmen, Hindistan'ın Keşmirli direnişçilere sempatiyle bakan İslamcı mücahit gruplara karşı Komünist yönetimi desteklemesinin diğer bir nedenidir. Ancak, 1992 yılında Necibullah yönetiminin çöküşü ve Kabil'in

mücahitler tarafından ele geçirilişi, Kabil'i ele geçirmelerinin çok öncesinde mücahit liderleri Keşmir'in bağımsızlığı fikrini desteklediklerini açıklamalarından dolayı Keşmir meselesindeki psikolojik ve politik dengeleri de etkilemiştir. Bu öncelikler doğrultusunda Hindistan, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi konusunda, Sovyetler Birliği'nin yaklaşımıyla uyumlu bir tavır sergilemiştir. Pakistan'ı mücahitlere yönelik desteğinden dolayı Afganistan'ı istikrarsızlaştırmakla suçlamıştır. Bunun sonucunda, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalini stratejik olarak bir saldırıdan ziyade savunma olarak yorumlamıştır. Böylelikle, ABD'nin Pakistan'a sağlamakta olduğu askeri yardımın meşruiyetini de çürütmeye çalışmıştır (Rais, 1992: 90-92). Hatta, mücahit direnişini Afganistan'ın meşru hükümetine isyan olarak da nitelendirmiştir (Rais, 1993: 914).

Bunun yanı sıra, Pakistan'ın Afganistan'ın yanı sıra Orta Asya devletleriyle de iyi ilişkiler kurarak bir Müslüman bloğu oluşturması olasılığı, Hindistan'ın oldukça tedirginlik duyduğu bir diğer ihtimaldir. Böylelikle, Pakistan yalnızca ticari ilişkilerini ve ekonomisini geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda Hindistan'la gireceği bir sıcak çatışmada gereksinim duyduğu stratejik derinliğe de sahip olacaktır. Hindistan'ın tanınan gazetecilerinden K.P. Nayar, Orta Asya devletlerinin başta İslam Konferansı Örgütünde olmak üzere hiç bir uluslararası örgütte Pakistan'la yakınlaşmamaları gerektiğini belirtmiştir (Maass, 1999: 74). Ancak Yeni Delhi, iki konuda önemli hesap hataları yapmıştır. Bunlar: Sovyet işgalinin büyüklüğü ve önemi ile Pakistan'ın Sovyet tehdidine karşı alacağı riskin boyutudur. Sovyet işgalini hafife alan Hindistan, yanı başındaki bu ihtilaftan tecrit edilmiş, diğer taraftan Pakistan, etkili bir bölgesel oyuncu olarak öne çıkarak, önemli miktarda uluslararası desteğe sahip olmuştur (Rais, 1992: 90-91). Dünya kamuoyunun aksine, Kabil'deki Sovyet destekli yönetimin meşruiyetini sorgulama gereği duymayan Hindistan, bu yönetimle ticari ilişkilerini geliştirme ve yönetime teknik ve ekonomik destek verme politikasını sürdürmüştür. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekileceğinin kesinleşmesi üzerine Necibullah yönetiminin geleceğiyle daha da yakından ilgilenmeye başlamıştır. Öncelikle Afgan ihtilafının çözümünde rol almaya çalışmışsa da, Pakistan tarafından engellenmiş ve bunun sonucunda Necibullah yönetimine yönelik desteğini arttırmıştır (Çınarlı, 2016: 13).

Afganistan ve Hindistan arasında, askeri işbirliğini öngören bir stratejik ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai'nin, Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'ye gerçekleştirdiği iki günlük resmi ziyaret çerçevesinde yapılmıştır. Anlaşma metni, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini, aynı zamanda Afgan güvenlik güçlerinin Hindistan tarafından eğitilmesini öngörmektedir. Afganistan Devlet Başkanı Karzai ve Hindistan Başbakanı Manmohan Singh, imza töreni sonrasında ortak basın toplantısı düzenlemişlerdir. Karzai yaptığı açıklamada, terörizm ve köktendinciliğe karşı bölgede daha geniş çaplı bir bölgesel işbirliğinin gerekli olduğunu kaydetmiştir. Ülkesinin Hindistan'ın deneyimlerinden faydalanmak istediğini vurgulayan Karzai, muhatabına uzun yıllardır sağladığı karşılıksız mali destek için de teşekkür etmiştir (Aljazeera Turk, 2011).

Hindistan'ın İslam coğrafyası ile ilişkileri –Pakistan hariç- temelde ekonomik çıkarlar ve enerji ihtiyacı faktörleri tarafından şekillenmiştir. “Herkes ile dost ol”, “bölgesel çatışmalarda taraf tutma” ve “iç işlere karışma” ilkeleri doğrultusunda dış politika uygulayan ve etkili bir yumuşak güç olmaya çalışan Hindistan'ın Afganistan ile ilişkileri de ekonomik ve sosyo-kültürel sütunlar üzerinde inşa edilmiştir. Uluslararası politikada yumuşak güç olma adına sosyo-kültürel ilişkilerin öneminin farkındalığı ile Hindistan hükümeti binlerce Afgan öğrenciye burs imkânı sağlamaktadır; her yıl yaklaşık 1.500 Afgan öğrencisi Hindistan'a eğitim amaçlı gitmektedir. Hindistan her ne kadar komşusunda ciddi güvenlik sorunları olsa da, Afganistan'da yatırımlarını artırma gayreti içindedir. Hindistan ile Afganistan arasındaki ticaret hacmi 2014-2015 yıllarında 684 milyon Dolara ulaşmıştır (Ministry of External Affairs, 2016). Taraflar önümüzdeki beş yıl içinde yatırım ve ticaret hacmini 10 milyar Dolara çıkarmayı hedeflemektedir. Ayrıca 2011 yılında taraflar arasında imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması ile Hindistan Afganistan'a alt-yapı, eğitim ve kalkınma konularında yardım sağlamak ve teknik destek vermektedir.

Hindistan, Taliban'a karşı İran'ı da kendi yanına çekmek amacıyla Taliban'ın Pakistan tarafından ABD'nin desteğiyle yaratıldığını öne sürmüştür. İranlı yetkilileri buna inandırmaya çalışan Hindistan, ABD'nin olduğu gibi Pakistan'ın da

Afganistan’da İran’ın etkinliğinin artmasına karşı olduğunu belirtmekteydi. Bu sıralarda, bazı CIA yetkililerinin İran’ın istikrarsızlaştırılması için bütçeden 20 milyon dolarlık bir pay ayrıldığı yönünde yaptığı açıklamalar, İran’ın Hindistan’ın bu iddialarına inanmasını kolaylaştırmıştır (Matinuddin, 1999: 180).

Hindistan ve Afganistan aralarındaki ticaret hacmini artırabilmek amacıyla hava koridoru oluşturma konusunda anlaşmışlardır. Ancak tarafları aralarında hava koridoru oluşturma girişimine iten asıl neden komşuları Pakistan’dır. Pakistan Afganistan-Pakistan Transit Ticaret Anlaşması’na Hindistan’ın dahil olmasını da istememiş, Hindistan ve Afganistan’ın Pakistan ülkesi üzerinden ticaret yapmalarını engellemek amacıyla ülkesinde karayolu ve demiryollarının kullanımına izin vermemiştir (Asia News Network, 2017). Zira Pakistan Af-Pak bölgesinde Hindistan mevcudiyetini istememektedir. Diğer taraftan Pakistan, transit ülke konumunu da karaya-kilitli Afganistan üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla Hindistan ve Afganistan aralarındaki ticarete engel olma eğilimi gösteren Pakistan’ı hava koridoru marifetiyle devre dışı bırakmaya çalışmaktadır. Bugün, 15 Haziran 2017 tarihi itibarıyla, Afganistan-Hindistan hava koridorunda ilk kargo uçağının uçuşu gerçekleşmiş olacaktır. Kısaca Hindistan ve Afganistan arasındaki hava koridoru Hindistan’ın Pakistan’a karşı bir hamlesidir ve Pakistan’ın “çevrelenme korkusunu” tetikleyecektir (Yiğit, 2017).

2.4.3. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, 1996 yılından itibaren Taliban’a ciddi yardımlarda bulunmaya başladı. Suudi Arabistan istihbarat teşkilatı başkanı Prens Taraki Faysal Suud, 1996 yılının Haziran ayında Pakistan’ı ziyaret etti. Prens’in Pakistan’ı ziyaret etmesinden sonra Taliban’ın en büyük destekçilerinden biride Suudi Arabistan oldu. Bir iddiaya göre ise Mevlevi Fazıl Rahman sayesinde Taliban hareketi ile Arap prenslerinin ilk teması 1995 yılının Haziran ve Temmuz aylarında gerçekleşti. 1995 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Fazıl Rahman Kandahar’ı Arap Prenslerine avcılık yapmaları için kullandı. Arap prensler kargo uçaklarıyla Kandahar’a av araç gereçleriyle geldiler ve dönüşlerinde birçok Toyota marka otomobili Taliban’a bıraktılar. Taliban bu otomobilleri daha sonraları savaş cephelerinde kullanmıştır.

Taliban hareketinin kadrosu Pakistan’da bulunan Cemaat-ı Ulemayı İslam Medreselerinden mezun olması, Taliban ve cemaat-ı ulemayı İslam grubunun ilişkilerine ışık tutmak adına önemli bir unsurdur. Pakistan’da dini eğitim veren medreselerin Afgan cihadında ve Taliban döneminde büyük rol oynamıştır. Bu medreselerde Taliban militanları Taliban zihniyetiyle yetiştirilip savaş meydanlarına gönderilmiştir (Ömer, 2011: 95-96).

Afganistan - Suudi Arabistan arasında yakın ilişkiler Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal ettiği yıllarda başlamıştır. Zira Sovyetler Birliği Afganistan’ı işgal edince, Suudi Arabistan doğrudan ve dolaylı yollardan, Sovyet güçlerine karşı savaşan Afganistanlı mücahitleri destekledi. Örneğin daha sonra El Kaide’yi kuracak olan kadro Suudi Arabistan’dan gelen yüklü miktardaki yardımları Afgan mücahitlerine ulaştırmada bir tür aracı konumundaydılar. Çünkü Sovyet işgalinden kurtarılacak Afganistan’da Suudi Arabistan’ın desteklediği mücahitler iktidara geçecekti. Suudi Arabistan ve Afganistan ilişkilerinin seyrine yakın dönemden örnek vermek gerekirse, Taliban rejiminin Pakistan’dan sonra ikinci sırada Suudi Arabistan tarafından tanınmasını örnek vermek konumuzun daha iyi anlaşılması açısından da önemlidir. Çünkü Suudi Arabistan Sovyetler Birliği işgalinden bu yana ilişkide olduğu ”mücahit grupların” (Daha sonra Taliban adıyla ortaya çıkan ”mücahitler”) iktidarda olmasını İran için bir baskı unsuru olarak düşünüyordu. Esasen Afganistan’ın Taliban’ın eline geçmesiyle beraber Afganistan’daki İranlı diplomatların öldürülmesinin de Suudi Arabistan’ın isteği ile gerçekleştiği düşüncesi Afgan yorumcular arasında hâkim görüştür. Kısaca Suudi Arabistan ‘devlet aklı’nın Afganistan’a bakış açısını: Yemen’i İran için hangi sebepler önemli kıldıysa, Afganistan’ı da aynı sebepler Suudi Arabistan için önemli kılmaktadır, şeklinde özetleyebiliriz. Başka bir deyişle söylersek tıpkı İran’ın Yemen’i ve Yemen’deki kargaşayı Suudi Arabistan’ın aleyhine kullanmak istediği gibi Suudi Arabistan’da Afganistan’ı İran’ın aleyhine kullanmak istiyor. Kısaca söylersek Suudi Arabistan Sovyetlere karşı savaşmış mücahit gruplar, Taliban ve Pakistan medreselerinde okumuş kesim üzerinde yani Sünni gruplar üzerinde etkili olmuştur. Ama Suudi Arabistan’ın son yıllardaki bazı girişimlerinden anlaşılıyor ki Suudi Arabistan da daha fazla nüfuz elde etmenin peşindedir. Çünkü Suudi Arabistan da tıpkı İran gibi

Afganistan’da özel üniversiteler açmayı düşünmekte ve bu yönde ilk adımların atıldığını söylemek mümkündür (Qasemoghli, 2016).

2.4.4. Türkiye

Afganistan-Türkiye ilişkileri uzun geçmişe dayanmaktadır. İki ülke arasındaki resmi, siyasi, askeri, ticari, ekonomik ve kültürel ilişkiler ise Kral Emanullah Han ve büyük önder Mustafa Kemal Atatürk döneminden başlamıştır. Türkiye Cumhuriyetin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk Türkiye’nin dış politikasında her zaman Müslüman ülkelere ve bunların başında da Afganistan’a özel yer vermiştir (Köçer, 2009: 180).

Ankara yönetimi, Sovyetler Birliği ile diplomatik münasebetleri kurmak için Hariciye Vekili Bekir Sami başkanlığında bir Türk heyetini Moskova’ya göndermişti. Bolşeviklerle yapılan bu görüşmeler sırasında Moskova’da bulunan Türk heyeti orada Afgan temsilcileriyle tanışmışlar ve Türk Afgan Antlaşmasına temel teşkil edecek ilk temas, böylece kurulmuştur. Afganlılar, Türk Heyeti üyelerine son derece dostluk ve yakınlık göstermişler ve Türk Milli Mücadelesine duydukları ilgiyi açıkça ve samimi bir şekilde belirtmişlerdir. Mart 1921 tarihinde Türk ve Afgan heyetleri arasında Moskova’da İlk Türk-Afgan ittifakı imzalanmıştır (Köçer, 2009: 180). Bu antlaşmayı Afganistan adına Rusya’da Afganistan olağanüstü elçisi General Mehmet Veli Han ile T.B.M.M. Hükümeti adına İktisat Vekili Yusuf Kemal ve Maarif Vekili Rıza Nur imzalamıştı; On maddeden ibaret olan Türk Afgan antlaşması ile Türkiye, Afganistan devletinin bağımsızlığını tanımıştır. Türkiye’nin bağımsızlığını da milletlerarası düzeyde ilk tanıyan devlet ve Müslüman ülke Afganistan olmuştur. Türkiye, Rusya’dan sonra Afganistan bağımsızlığını tanıyan ikinci ülke olmuştur (Akkurt, 2005: 137). İki Müslüman ve kardeş ülke arasında imzalanmış olan antlaşma hem Türk halkı hem de Afgan halkı tarafından memnuniyet ve sevgiyle karşılanmıştır. Türk-Afgan Antlaşması ilk bakışta önemsiz gibi görülebilir. Ortak sınırı ve birbirine yardım edecek güçleri bulunmayan iki ülkeye böyle bir antlaşmanın ne gibi faydalar sağlayacağı da düşündürücüdür. Ancak, yeni kurulan Afganistan’ın halifenin memleketi Türkiye tarafından tanınması son derecede önemliydi. Türk-Afgan Antlaşması Türkiye için de önemliydi. Bu

antlaşma Ankara Hükümeti'nin hukukî olarak yapmış olduğu ilk uluslararası siyasi antlaşmadır (Köçer, 2009: 184).

Türkiye, Afgan halkını her zaman ve her türlü yardımdan faydalandırmıştır. Ancak, ilişkini ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyetinin yeni kurulmuş olmasında dolayı Afganistan'a yaptığı sınırlı sayılarda ekonomik yardımlar yapılmıştır (Akkurt, 2005: 136). Türkiye'nin, askeri ve diğer yardımlar dünyada her ülkeden daha fazla olmuştur. Antlaşmanın imzalamasından 10 Haziran 1921'de Sultan Ahmet Han ilk Afgan elçisi olarak Türkiye'ye gelmiştir. Aynı tarihte Afganistan'ın resmi büyükelçiliği Mustafa Kemal Atatürk'ün katılımıyla Ankara'da açılmıştır (Köçer, 2009: 189-190). Mustafa Kemal Atatürk kendi elleriyle Afganistan bayrağını Ankara'daki Afgan büyükelçiliğine çekmiştir. Türkiye, 1922 yılında büyükelçiliğini kurulmuştur. Türkiye'nin Afganistan'a ilk tayin ettiği elçi ise Fahreddin Paşa olmuştur Bundan sonra, 1 Mart günü her yıl, Afgan-Türkiye dostluk yıldönümü olarak Kabil'de kutlanmaktadır. Türk-Afgan Antlaşması İngiltere'de kaygı yaratmıştı. Afganistan Hindistan'a komşu olması nedeniyle İngiltere'nin etki alanında sayılıyordu. Ankara- Kabil ilişkileri Londra'da dikkatle izleniyordu. Ankara'da Afganistan elçiliğinin açılması, iki tarafın karşılıklı destekleyici sözleri İngilizlerin kaygısını arttırmıştı. 21 Mart 1921 tarihinde imzalanan antlaşma ile Türkiye, Afganistan'a sadece askeri konuda değil aynı zamanda modernleşme, eğitim ve diğer sosyal alanlarda destekler bulunmuştur. Bu şekilde Türk-Afgan ilişkileri kardeşlik ve samimiyete kavuşmuştur (Saray, 1997: 162).

Kral Emanullah Han 1927 yılında bir Avrupa gezisine çıkmıştır. Amacı diğer memleketlerdeki gelişmeleri bizzat yerinde görmektir. Sırasıyla Mısır, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere ve Rusya'yı ziyaret eden Emanullah Han gittiği her ülkede büyük ilgi ve itibar gördü. 1928 yılının Mayıs sonlarında Türkiye'ye gelerek Mustafa Kemal ile görüşme fırsatı buldu. Mustafa Kemal Afgan kralına ve şahsında Afgan Milletine büyük ilgi ve dostluk göstermiştir (Saray, 1997: 190). Emanullah döneminde kültürel, siyasi ve askeri alanlarda önemli başarılar sağlanmıştır. Kral tarafından ilk defa kızlar dâhil olmak üzere birçok öğrenci, eğitim için Türkiye'ye gönderildi. Afganlıların yabancılara karşı olmasına rağmen kendi

ordularını eğitmek için Türk subaylarını ülkeye davet etmişler ve kendilerine Türk subay modelini bir örnek olarak seçmişlerdir. Ziyaret sırasında 20 Mayıs 1928 de Mustafa Kemal Afgan Kralına karşı yaptığı konuşmada ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, tarihî bağları vurgulayarak emperyalizme karşı verilen mücadeledeki benzerlikler üzerinde durmuş ve Afganistan’da yapılan reformları desteklediğini ve başarıya ulaşmasını dilediğini belirtmiştir. Ancak bu konuda dikkatli ve tedbirli olunması konusunda Afgan Kralını uyarmış ve bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında imzalanan dostluk antlaşmasıyla Türk-Afgan ilişkileri daha da gelişmiştir. 25 Mayıs 1928 tarihinde imzalanan ikinci antlaşmada “Türkiye-Afganistan Dostluk ve Teşriki Mesai Muahedenamesi” ile Afganistan’a gönderilen uzman sayısı arttırılmıştır. Türkiye ziyareti Emanullah Han üzerinde büyük etki yapmıştır. Emanullah Han Türkiye’de gördüğü yenilikleri ve Mustafa Kemal’in tavsiyelerini ülkesinde gerçekleştirmek heyecanı ile İran üzerinden 1928 Haziran sonlarında Afganistan’a döndü. Bu ikinci antlaşmada iki ülke arasında dostluğun ebedi olduğu tasdik edilerek, işbirliği öngörülmekte ve iki ülke ilişkilerini daha da üst düzeye getirmeyi hedeflemiştir. Bu iki ülkeye üçüncü ülke saldırısını önlemek için imzalanmıştır (Köçer, 2009: 202-203).

Emanullah Han’ın ülkede çıkartılmasından sonra, kısa bir sürede iki ülke arasında ilişkiler askıya alınmıştır. Emanullah’tan sonra tahta çıkan Habibullah döneminde Türkiye ile ilişkiler pekiyi olmamıştır. Daha sonraki dönemlerde, Nadir Şah ve Zahir Şah zamanlarında da ilişkiler inişler-çıkışlar olmuştur. Davut Han döneminden sonra ve Afganistan’da SSCB işgaline uğradı zaman Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkilerin bir sürü dalgalanmalar yaşadı. Bu zaman diliminde Kabil ile Ankara’nın ilişkileri minimum seviye’ye indirildi. Afganistan komünistlere karşı savaştığı yıllarda Ankara Afganistan Mücahitler hükümetini tanıdı ve hep Afgan Mücahitlerini desteklemiştir (Akkurt, 2005: 148). Bazı diğer Müslüman ülkeler (Pakistan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emareti) tarafından beş yıla süren Taliban hükümeti tanımamasına rağmen Türkiye asla Taliban hükümetini tanımamıştır. Türkiye bir Müslüman ülke olarak Afgan halkıyla dostluğunu dünyaya ispatlamıştır.

11 Eylül 2001 yılında Taliban'ın çökmesi ile Türkiye ile Afganistan ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Taliban rejiminin yıkılmasına damga vuran ilk ülke Türkiye olmuştur. Türkiye bir İslam ülkesi olarak, NATO ve Afgan hükümeti tarafından güvenilir ülkelerden biridir. Afganistan'daki son on iki yıldaki önemli oyuncularından biri olmuştur. 2001 yılından sonra Türkiye'nin Afganistan'daki rolü giderek artmıştır. Türkiye, Afganistan dış politikasında özel bir yer tutmaktadır. Türkiye, Afganistan'da 1,450 Türk personel olmak üzere 30 ülkeden, 8,000 bin personele NATO komutanlık görevi yapmıştır (Akkurt, 2005: 150). Türkiye Haziran 2013 itibarıyla Afganistan'da 1,101 askeri bulunmaktadır. 2001 yılından sonra Türkiye, Afganistan'da askeri faaliyetleri yanında çeşitli kültürel, sosyo-ekonomik, kalkınma gibi alanlarda faaliyette bulunmuştur. Ayrıca, Afganistan'a katkılarını koordine etmek amacıyla, Türkiye 12 Kasım 2006 tarihinde Vardak ilinde İl İmar Ekibi (PRT) kurmuştur (Kaya, 2013: 24-25). Cevizcan ve bazı illerde ikinci Türk PRT 21 Temmuz 2010'da açılmıştır. Vardak İl Valisi Halim Fedai Türkiye programlarıyla ilgili şu görüşleri paylaşmaktadır. "Türkiye programları Afganlılar için çok sempatik ve kabul edebilir sayılır çünkü onlar Afgan kültürü içinde çalışmalarını sürmekte ve Afgan değerlerine duyarlıdır. Biz Türkiye ile çok iyi ve güçlü tarihsel bir ilişkimiz var (YouTube, 2009).".

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansının (TİKA), Eylül 2004'ten itibaren Afganistan'da yürüttüğü kalkınma programı, Türkiye'nin bugüne kadar tek bir ülkede gerçekleştirdiği en büyük dış yardım programıdır. TİKA, ülkenin farklı illerinde Program Koordinasyon Ofisleri kurmuştur. TİKA dış yardım programları kapsamında, Afganistan'da 600 civarında kalkınma projesini başarıyla tamamlamıştır. Yapılan projeler içerisinde farklı şehirlerde ve özellikle kuzey illerde 68 yeni okul, 17 sağlık projesi vardır. Böylece yaklaşık 2 milyon insan Türk yardımlarından sağlık ve eğitim alanlarda yararlanmışlardır. Bunun dışında Türkiye, 168 su kuyusu inşa ederek yaklaşık 520 bin Afgan vatandaşına içme suyu sağlamıştır. TİKA genellikle Afganistan'da sosyal altyapılar ve hizmetler; eğitim, su ve arındırma, idari ve sivil altyapılar, ekonomik altyapılar; tarım ve iletişim alanlarda yardımlarını sunmaktadır (Habıbı, 2015: 179).

Diğer yandan Türkiye-Pakistan güvenlik alanındaki işbirliği ise daha üst seviyededir. Türkiye-Pakistan arasında savunma sanayinde bazı anlaşmalar yapılmıştır. Pakistan ordusuna ait F-16 savaş uçaklarının Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. (TUSAŞ) tarafından modernize edilmesine ilişkin projeye, savunma alanındaki işbirliğinin temeli olarak bakılmaktadır. Diğer yandan, Türkiye-Pakistan uluslararası ortak askeri tatbikatlar düzenlemektedir. Türkiye'nin Batı teknolojisi ile savunma sanayindeki ilerlemesi Pakistan'a teknolojik desteği sağlayacak, Pakistan'ın özellikle savunma sanayi alanında Çin ile olan yakın ilişkileri, Türkiye ile Çin arasındaki ilişki yoğunluğunu da artırabilecektir. Türkiye ve Pakistan savunma sanayindeki uzmanlıklarını ve teknolojik potansiyellerini kullanarak, araştırma ve geliştirme faaliyetleri sonucu yeni savunma ve modernize sistemleri geliştirebilirler (Demir, 2018).

Afganistan-Pakistan ilişkilerinde yeni dönem 1 Nisan 2007 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Başkanlığında toplanan Karzai ve Müşerref'in de katıldığı üçlü zirvede başlatılmış oldu. Bu üçlü zirvenin ardından 2007 Aralık ayında Karzai Pakistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye, Afganistan ve Pakistan için kardeş bir ülkedir. Ayrıca birçok ortak özelliğe sahiptir. Türkiye, Afganistan ve Pakistan ile tarihsel sıcak ilişkilerin yanı sıra 2001 Eylül olaylarının ardından yaşanan süreçte bölgenin istikrarı ve güvenliği için çalışmıştır. Afganistan ve Pakistan, Türkiye'nin çabalarını takdir etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin çabaları halk tarafından takdir edilmektedir. 2001 Eylül olaylarının ardından Afganistan ve Pakistan'ın terör, güvenlik ve uyuşturucu gibi birçok ortak sorunları ortaya çıkmıştır. Bu ortak sorunlar iki ülkeyi işbirliğine itmektir (Ömer, 2011: 133).

Türkiye, ABD'nin Afganistan'a barış getirmesindeki başarısızlığını fark ederek Türkiye-Pakistan-Afganistan Üçlü Zirvesi Konferansı 2007 yılında yapılmıştır. Ülkelerarası diyalog sağlama, ekonomik ve güvenlik alanında işbirliği boyutlarının ele alındığı zirve sürecinde, üç ülke arasındaki diyalogu ve birlikte çalışma alışkanlığını geliştirmek amaçlanmıştır. Bundan sonraki her sene bu konferans Ankara'da Türkiye tarafından düzenlenmektedir. Afganistan ve Pakistan arasındaki işbirliğinin yasal yapısı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)

öncülüğünde kuruldu. Şubat 2014 yılında 14. Üçlü Zirve konferansı Ankara'da son günlerde düzenlenmiştir. Her zirvede konferans konuları farklı olmakla birlikte genellikle ekonomik işbirliği, terörizme karşı mücadelede işbirliği, istihbarat işbirliği, siyasi ve askeri alanların yanı sıra güvenlik ve eğitim genel konuları oluşturmaktadır. Türkiye, bir Müslüman ülke olarak hem Pakistan hem de Afganistan ile tarihi bağları ve ilişkileri bulunduğundan dolayı iki ülkeler arasında terör ile mücadele ve çatışmaları çözmekte en uygun ve en etkili ülkelerden biridir (KAYA, 2005: 25-27).

2.5. Afganistan'ın Siyasi İstikrarsızlığında Pakistan'ın Etkisi

Afganistan ve Pakistan aralarında ciddi sorun ve problemler bulunan iki komşu Asya ülkesidir. Söz konusu sorun ve çekişmenin kökenlerinin neler olduğu ne gibi sorunların bulunduğu bu iki Müslüman ülkenin arasında yaşanmakta ve hala devam etmektedir. Olayların kökenine inildiğinde Pakistan 1947 yılında Hint Yarımadası'ndan ayrılıp bağımsız bir ülke olarak kurulmuştur. Ayrıca Afganistan, Pakistan'a karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine karşı çıkan tek ülke olmuştur (<https://da.azadiradio.com>).Başından itibaren her iki ülke özellikle sınır sorunu ve etnik aşiret sorunlarıyla karşı karşıyaydılar. İki ülke arasında Durand Hattı Büyük Britanya sömürge zamanında çizildi ve şimdiye dek hiçbir Afgan hükümeti ve hatta Pakistan hükümetine en sadık Taliban hükümeti bile Durand Hattı'nı tanımadı. Bu çözülmemiş konular Afganistan'da Pakistan hareketlerinin ana nedenidir.

Afganlar, yeni kurulan Pakistan'ın Afganistan'a ait Beluçistan eyaleti, Hayber Pakhtunkhwa eyaleti ve Peştunistan eyaleti olmak üzere üç eyaletin kendi toprağına katacağına inanıyorlardı. Afganlar bu üç bölgenin Afganistan'a ait olduğuna ve İngiltere'nin işgali sırasında Pakistan'a verildiğine Britanya'nın bu topraklardan çekildikten sonra tekrar Afganistan'a verilmesi gerektiğine inanıyorlardı (Vecdi, 1989: 48).

Afganların bu iddialarının aksine, Pakistan'ın başka iddiası daha vardı o da şu idi: Pakistan özgürlük hareketi liderlerinin ve Hindistan arasındaki bir anlaşmaya göre Müslüman bölgelerinin Pakistan'a Hindu ve başka dinlere mensup olan bölgeler ise

Hindistan'a verilmesi gerekiyordu. Ayrıca Afganistan o dönemde özgür bir ülke de değildi. Bir şekilde Büyük Britanya'nın etkisi altındaydı. Yani ki anlaşmaların bir meşruiyeti Pakistan açısından kalmamıştı (Mayar, 2004: 187). Bu nedenle Pakistan, Durand sınır çizgisini iki ülke arasında bir sınır olarak kabul etmiyordu Pakistan açısından sınır hattı Orta Asya ülkeleri ve eski Sovyet Birliği ile Pakistan sınırının Amuderya olması gerektiğine inanıyordu. İki ülke arasında tarihi süreç içinde ne kadar diplomasi trafiği yaşanmış ise de sorunlar bu tarihi süreç içinde henüz bir çözüme kavuşmuş değildir. Hatta bazı tarihi dönemlerde bu ihtilaflar iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getirmiş durumdadır. Afganlar, adı geçen bölgelerin Afganistan toprağı olduğu inancındadırlar ve bu toprakların tekrar Afganistan'a verilmesi gerektiğini düşünüyorlar. Pakistan'ın Amuderya sınır çizgisine dair bir iddiası olmasa da Pakistan hükümeti yanlısı iç işlerine izin verecek bir devletin Afganistan'da iktidara gelmesini hayal etmektedir (Niyazi, 2000: 336).

Pakistan esas olarak iki temel nedenden dolayı Afganistan'a müdahale ediyor. Birincisi Afganistan'ı kendisi için Hindistan'ın önündeki stratejik derinliği olarak tanımlamaktadır. Afganistan'ın eski cumhurbaşkanı Dr. Nejobullah'ın dediğı gibi Pakistan iki tarafında iki güçlü komşu istemiyor yani bir tarafında nükleer silaha sahip güçlü ve tam donanımlı bir Hindistan diğer tarafında ise Hindistan ve SSCB ile derin ilişkisi olan güçlü bir Afganistan asla istemiyor. İkincisi ise Pakistan, Sovyetler Birliğinden ayrılan ve bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkelerine Afganistan üzerinden erişmek istiyor bu hedefler ancak, Kabil hükümeti Pakistan'la uyumlu ve Pakistan hükümetine kayıtsız şartsız yardımcı olacaksa gerçekleşecektir. Çünkü eğer Pakistan devletine uyumlu bir hükümet Kabile gelirse Orta Asya ülkelerindeki doğal gaz ve petrol yataklarını Afganistan toprakları üzerinden Pakistan limanlarına ulaştıracak ve oradan Avrupa Birliğine satılacak böylelikle Pakistan buradan milyonlarca dolar kazanacak (Karwal, 2006: 171).

Soğuk savaşın son yıllarına gelirken 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgali, uluslararası politikada bir kırılma noktası teşkil etmekle birlikte dünya genelini de ilgilendirmesi açısından endişeleri de beraberinde getirmiştir. Bölgesel çıkarılara sahip zayıf bir devlet olan Pakistan için ise bu işgal, komünizm karşıtı

lkelerden ekonomik ve askeri yardım olarak Hindistan karşısındaki pozisyonunu güçlendirme fırsatı olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ifadeyle; Kabil’de Pakistan’a kukla bir yönetimin kurulması, Pakistan’ın Batı sınırlarına istikrar kazandırarak Hindistan’a karşı stratejik derinlik sağlaması açısından faydalı olabilir. Bu amaçların yanı sıra Pakistan, Afganistan’da Sovyet işgaline karşı direnen mücahitleri desteklediği için yapılacak yardımdan n plandaki ülke olması sebebiyle, büyük miktarda yardım almıştır. Buna binaen 1982 ve 1990 yılları arasında ABD’nin, Pakistan’a yaptığı ekonomik ve askeri yardım toplamının 7.4 milyar dolar olduğu belirtilmektedir (Hrun vd., 2007: 198).

Yaklaşık yarım asırdır bağımsızlığını kazanan Pakistan, bölgedeki ülkelerde ve özellikle de komşu ülkesi olan Afganistan’da ciddi krizlere yol açmakta, terörizm ve kökten dinciliği teşvik ederek siyasi istikrarsızlığı körüklemektedir. Çoğu uzmanların bakış açısına göre Pakistan’ın güvenliği, Pakistan’ın görüşlerine uyumlu Afganistan’da bir hükümetin varlığına dayanıyor (<https://www.google.com.tr>). Tarihi süreç içinde devam eden iki komşu ülkenin siyasi ilişkileri Pakistan’ın kuruluşundan itibaren hep kötü geçmiştir. Bu süreç 11 Eylül olaylarından sonraki dönemde de pek cazip değildir. Taliban hükümetinin ortadan kalkması ve Karzai başkanlığındaki geçici hükümet döneminde müteakiben Karzaiyin seçilmiş cumhurbaşkanlığı dönemlerinde de bu iki ülke arasında siyasi ilişkiler bir krize hatta birkaç kez iki ülkenin sınırlarında sıcak çatışmalara kadar gitmiştir. Bu dönemde iki ülke arasındaki gerilimlerin nedeni Pakistan devletinin radikal grupların kendi bünyesinde Afganistan’a karşı beslemesi ve barındırması iddiası olmuştur (Farzan, 2009: 575). Karzai tarafından yönetilen Afgan hükümetinin ilk tepkisi geçici hükümetin açılış töreninden sonra Kabil Uluslararası Basın merkezinde verilmiştir. 2005 yılına geldiğinde Afganistan Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Cavit Ludin, Taliban terör rgt başlarının Pakistan hükümeti tarafından barındırıldığını ve teröristlere yataklık ettiğini ortaya koyarak tepki göstermiştir. 2011 yılında terörizmle mücadele konusunda Washington ve İslamabad arasında gerginlikler artarak El-Kaide Lideri Bin Ladin’in Pakistan topraklarında yakalanması Pakistan’a uluslararası ve özellikle ABD’nin baskıları artmıştır.

Afganistan'daki koalisyon hükümetinin gelişiyle Durand sınır çizgisi konusunda bu hükümetin kararlı bir duruma sahip olabileceği düşünülüyordu. Ancak hükümet başkanı Ashraf Gani konuşmalarında barışın sağlanması konusunda iki eksen üzerinde söz etti. Birincisi Pakistan ve Afganistan barışmalı dedi bu iki ülke 36 yıl bir süre içinde muğlak ve dayatılmış bu savaşa bir son vermeli ve bu durumdan kurtulmalıdır. İkincisi ise Afganistan'daki Afgan kökenli Taliban ile barış meselesi ki sadece Afganların kendi tarafından bir çözüme kavuşturulmalıdır diye Kabil'deki bir kanlı saldırıdan sonra bir basın toplantısında bunu açıklamıştır (<https://8am.af/category/analysis/>).

Ashraf Ganinin Pakistan konusundaki politikaları Pakistan'ın Afganistan'daki siyasi ve ekonomik çıkarlarını etkilemekte ve bir telaşa düşürmektedir. Pakistan'ın Afganistan'daki dış politikalarından biri ekonomik çıkarlarıdır. Bu ülkedeki müdahale ve rollerini kaos ve istikrarsızlık yaratmakla etkilemektedir. Pakistan'ın en önemli ekonomik ve etkili faktörlerinden biri Orta Asya pazarlarına erişmek ve bu ülkelerden petrol ve doğal transferini yapmak Pakistan'ın dış politikasını oluşturmaktadır. Bu da Pakistan yanlısı bir hükümetin Kabilde gelmesiyle gerçekleşmiştir.

Pakistan ve Hindistan arasındaki düşmanlık, savaşlar ve çatışmalar ile ülke yetkililerinin birbirlerine olan şüpheleri, Hindistan'ın Afganistan'la yakın etkileşimi ve varlığından rahatsız olmaktadır; Pakistan 1971 yılında Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılışı nedeniyle ister istemez batıda Beluçiler ve ülkenin kuzeybatısında Peştunların ayrılışından endişe duymaktadırlar. Bu tartışmalı konulara ek olarak Pakistan Afganistan'da ekonomik çıkarların büyük bir kısmı Afganistan ve Afganistan üzerinden Orta Asya ülkelerinin pazarlarına mallarını ulaştırmak maksadıyla aynı zamanda Orta Asya'nın enerji kaynaklarına ulaşmak istenmektedir. Pakistan'ın en önemli komşularından biri Afganistan'dır. Pakistan doğal olarak Afganistan'daki gelişmelerinden etkilenir ve karşılıklı olarak da etkilenebilir.

Aynı zamanda uluslararası toplumda güvenlik ve istikrar çabaları gittikçe güçleşen bir ortamda devam etmektedir. Pakistan'ın Afganistan politikasında Afganistan'ın istikrarında ve gelişmesinde başlı başına bir sorun olup olmadığı

tartışılıyor. Yılladır BM ve uluslararası aktörler iki ülkenin arasındaki bu sorunlarla uğraşmaktadırlar. 2000’li yıllardan günümüze Özellikle 11 Eylül 2001 NATO müdahalesinden sonra Afganistan çevresinde çok yoğun hareketlilik yaşanmaktadır ve bu durum hala uluslararası gündemin ilk sıralarında yer almaktadır.

Son 10 yılda Afganistan’da yaşanan gelişmeler Pakistan’ın çok etkili bir rolü olduğunu göstermektedir. Pakistan’ın en büyük iç sorunlarından Ordu ve istihbarat teşkilatı ISI ülkenin iç ve dış politikasında karar alan ve karar veren konusunda önemli role sahiptir. Bugüne kadar El-Kaide terör örgütü mücadelesinde çabaları olduğu halde, bazıları uluslararası kamuoyunu bu ülkenin Ordu ve ISI yetkilileri gizlice terörist grupları El- KAİDE ve Taliban ile işbirliği yaptığına inanıyorlar. Pakistan’ın bu işbirliği Afganistan’ın istikrar ve güvenlik üzerinde olumsuz etkiler. Pakistan’ın iç istikrarsızlığı nedeni ise Pakistan’ın siyaseti tek elden veya tek merciden karar almaması ve beraberinde doğurduğu sonuçlardır. Afgan isyancıları kendi toprağında özellikle Veziristan bölgesinde ve Afganistan kuzey bölgeleri Pakistan’ın etki alanı olmamıştı, bu faktörler Afganistan’ın istikrar ve güvenlik sürecini kriz ve başarısızlıkla sonuçlanmasındaki rolü üstlenmiştir.

Pakistan toprak bütünlüğünü devam ettirmek için, Afganistan’da güçlü bir hükümetin oluşumuna engeller çıkartmaktadır. Kendi himayesinde veya var olan hükümetin kurumlarını yıpratmak, zayıflatmak suretiyle, Taliban hükümeti gibi Pakistan’ın dış politikası gerçekleşmesinde önemli olduğunu görüyorlar; eğer ki Afganistan’da güçlü bir hükümet iktidara gelirse; Pakistan’ın toprak bütünlüğü zorluklarla ve tehditlerle karşı karşıya gelebilir. Peştunistan meselesi, Durand Hattı meselesi Pakistan’ın güvenlik ve çıkarlarına ciddi bir risk teşkil eder. Geçmişteki tecrübelerle dayanarak Afganistan’da her daim istikrarsızlık ve zayıf hükümet Pakistan’ın ulusal çıkarlarına daha uygun gelmektedir. Pakistan mozaik etnik toplumlara sahip bir ülkedir, Peştunistan ve Durand Hattı gibi ciddi konularda Afganistan fire verirse buna benzer talepler Pakistan’ın içinde diğer etnik toplumlarda ortaya çıkması muhtemeldir. Bu sebeple Pakistan Afganistan’da aşırılıklardan, etnik çatışmalardan ve dini şiddetten fayda sağlamaktadır.

11 Eylül 2001 vuku bulunmasıyla birlikte Pakistan Afganistan'da kontrol stratejisi ve Afganistan için tanımlanan stratejik derinlik politikaları başarısız oldu. Pakistan, Afganistan ve Keşmir de istediği krizler kendisine doğru hareket etmeye başladı. Pakistan, Afganistan'da izlediği istikrar ve güvenlik politikasını kendi himayesi altında oluşturacak hükümetleri desteklenmiştir. 11 Eylül hadisesinden önce ve sonraki politikası başka bir ifadeyle Taliban hükümetinin zamanında ve Taliban hükümetinin devrilmesinden sonra açık bir şekilde Taliban rejimini ilk tanıyan ülke unvanını aldı ve ikili ilişkilerinden tarihin hiçbir döneminde görülmemiş iyi ilişkilere sahipti. Karzai hükümetinin gelişiyile birlikte ikili ilişkiler ciddi anlamda gerginleşti; Karzai Hükümeti Afganistan içişlerine müdahale etmesi açısından terör örgütü Taliban'ı destekleyen Pakistan'ı suçluyordu. Bu dönemde iki ülke ilişkilerinde Pakistan'ı, Taliban'ın en büyük destekçisi ve hamisi olarak nitelendirebiliriz. 1994-2001 yılları arasında Taliban - Pakistan ilişkisi sonucunda Pakistan-Afganistan ilişkileri olumlu ve sabit gelişti. Ayrıca 1994 -2001 dönemini, Pakistan Afganistan'ın içişlerine en rahat müdahale ettiği dönemdir.

Taliban'ın ele geçirdiği bölgelerde Pakistan uyruklu Taliban üyelerine sıklıkla rastlanıyordu. Pakistanlı Taliban üyeleri cephelerde Afganistan Talibanları ile eski mücahit gruplarına karşı omuz omuza çarpıştılar. Bu dönemde Taliban, ortaya çıkışının ilk yıllarında özellikle Pakistan'ın askeri, siyasi ve maddi desteklerine muhtaçtı. Bu nedenle Taliban, Pakistan'ın bütün direktiflerine ve yönlendirmelerine açık oldu. Ayrıca Taliban'ın kısa sürede başarı sağlamasının altında yatan temel faktör de Pakistan'ın desteği oldu. 1992 ile 1994 yılları arasında Hikmetyar'ı destekleyen Pakistan, Hikmetyar'dan umduğu başarıyı elde edemeyince, Taliban'a maddi ve manevi bütün kapılarını açtı. Pakistan'ın yanı sıra ABD, Suudi Arabistan, Arap ülkeleri ve El Kaide Taliban'a askeri ve mali desteklerde bulundu. Taliban'ın militanlarının içinde Afganistan'da cihat isteklerini tatmin etmek üzere dünyanın birçok ülkesinden El Kaide Örgütü vasıtasıyla Afganistan'da savaşan savaşçılar da bulunuyordu. Taliban askerlerini Afganların yanı sıra İngiliz, Amerikan, Arap ve Pakistanlı militanlar oluşturuyordu. Bu militanların içinde Müslümanlığı sonradan kabul etmiş olan ve cihat sevabını kazanmak için gelen insanlar da bulunuyordu.

11 Eylül 2001 yılında Amerika'nın ikiz kulelerine yapılan saldırılar ise bardağı taşıran son damla oldu. Saldırıları El Kaide'nin gerçekleştirdiği ileri sürüldü. ABD, Usame Bin Ladin'i teslim etmediği ve terör tehdidi nedeniyle Afganistan'a müdahale etti. Taliban'ın insan hakları ihlalleri ve uluslararası hukuku hiçe sayması da bu müdahaleyi meşrulaştırmaktadır.

1994 yılında Pakistan'ın İçişleri Bakanı Nasrullah Babür Kandahar'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Nasrullah Babür'ün ziyaret amacı Orta Asya ülkelerinden Türkmenistan ile ticari ilişkilerin gelişmesi amacıyla transit ülke olarak Afganistan topraklarını kullanmak amacıyla araştırma gezisi yapmak için gelmişti. Ancak savaş lordlarının her bölgede ayrı bir rejim oluşturması ve vergi uygulaması Afganistan topraklarında ticaret olanağını zorlaştırıyordu. Pakistan için Taliban hareketi milli çıkarına uygun bir hareket olmuştur (Matinuddin, 1999: 128). Ayrıca Pakistan, Taliban'a para, yakıt, teknik destek ve silah vererek Taliban hareketinin gelişiminin hızlanmasına neden olmuştur (Habibzada, 2016: 117).

Taliban'ın ortaya çıktığı dönemde Cemiyet Ulemayı İslam, Pakistan'ın iç ve dış politikasında etkili konumdaydı. Ayrıca Cemiyeti ulemayı İslam lideri Mevlevi Fazıl Rahman Benazir Butto hükümetinin İçişleri Bakanı Nasrullah Babür ile iş birliği içindeydi. Cemiyeti Ulemayı İslam lideri Mevlevi Fazıl Rahman Taliban hareketini desteklemekteydi. Çünkü Taliban mensupları Cemiyeti Ulemayı İslam'ın Pakistan'daki medreselerinde eğitim gördükleri için aynı zihniyeti paylaşıyorlardı. Pakistan-Taliban işbirliği içindeydi; çünkü dönemin Pakistan içişleri Bakanı Nasrullah Babür Kasım 1994 tarihindeki bir toplantıda ilk defa Küvete (Pakistan) - Türkmenistan arasında yapılacak karayolu inşasından bahsetti. Nasrullah Babür, bu yol projesini Orta Asya'dan Kandahar, Herat ve Pakistan'ın Keraçi kentini kapsayan bir ticaret yolu olarak nitelendirmiştir. Nasrullah Babür toplantıdan önce Eylül ayında Pakistan ve Afganistan sınırında bulunan Çemen bölgesine ziyarette bulundu. Bu bölge Küvete ve Kandahar'ın birleştiği bölgeydi. Nasrullah Babür araştırmalarını çemen bölgesinden başlatmıştır (Davis, 2001: 49). Eylül ayı sonlarında Nasrullah Babür'ün araştırmaları neticelendi. Babür, İslamabad'a döndüğünde Pakistan'ın bu kara yolunu kullanarak ticaretini geliştirebileceği müjdesini vermiştir.

Başka bir iddiaya göre 1994 Nasrullah Babür, Ekim ayında Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan ekseninden Taliban güçleriyle birlikte Orta Asya'nın doğal gaz hattının Pakistan'ın Kraçi kentine ve buradan Batı piyasasına satılması için araştırmalarda bulunmuştur (Ulah & Khan, 1999: 46). Bu araştırmaların ardından Pakistan, bölgede istikrarın oluşması için Taliban gibi bir rejime ihtiyaç duymuştur.

Pakistan - Taliban ilişkilerine ışık tutacak bir başka gelişme 20 Eylül 1994 tarihinde gerçekleşti. Bu tarihte İslamabad'dan Amerika, İngiltere, Çin, İtalya, Kore'nin büyükelçilerinden oluşan bir heyet Nesrullah Babür'ün başkanlığında Kandahar'a ziyarette bulundular. Ancak bu heyet Kandahar'ın etkili isimlerinden ve savaş lordlarında Mansur Açkizayi, Amir Lalay ve Ustad Rahim tarafınca esir alındılar.

Kandahar'ın etkili mücahit yetkilileri ve eski savaş lordları Pakistan'ın Taliban'ı desteklemesine tepki olarak hareket etti. Yeni ortaya çıkan Taliban Pakistan adına esirler için Taht Pul'da mücahit yetkilerle müzakerelerde bulundu. Müzakereler neticesiz kaldı ve Taliban mücahitlerle esirler konusunda anlaşamadı. Bu gelişmelerin ardından Taliban 3 Kasım tarihinde Pakistan'ın desteği ile esirleri askeri operasyonla kurtardı. Ayrıca 3 Kasım'da Taliban Kandahar'ı da işgal etmiştir (Attai, 2010: 513).

İSİ'nin Afganistan'a yönelik stratejisi 1994 Ekim ayında değişti. Bu tarihte Pakistan, Taliban'ı Pakistan'ın Milli çıkarına uygun tek seçenek olarak gördü (Coll, 2007: 285). İSİ, Ekim 1994 tarihine kadar Hikmetyar'ı, dolayısıyla Afgan Peştunlarından Ghalzayi aşiretini destekledi. Ancak Ekim 1994 tarihinde Taliban Afganistan'da yeni hareketlilik oluşturdu. Dolayısıyla bu tarihten itibaren İSİ'nin yeni Afganistan stratejisi Taliban'ı desteklemek üzere değişmiştir.

Bu dönemde Taliban'ın ortaya çıkması ve kısa sürede başarı elde etmesi Pakistan'ın bundan sonraki Afganistan Politikasını etkilemiş görünüyordu. Dolayısıyla Taliban, bu tarihten sonra İSİ'nin ilgisini çekmişti. Taliban, Afganistan'da Peştunlar arasında birliği sağlayacak tek grup olarak arz endam etti. Bu dönemde Pakistan ordusunda etkili olan Peştun asıllı üst düzey bürokratlar, Pakistan'ı

Afganistan'a yönelik politikasında destek ve yardımların Taliban'a aktarılması konusunda önemli bir etken oldu. Dönemin Pakistan Genel Kurmay Başkanı General Andul Wahid ve dönemin İSİ Başkanı Ali Qali Khan Peştun etniğine aitti (Milly, 1998: 113).

Bu dönemde İSİ'in kullanabileceği yüzlerce Afganistan ordusuna mensup asker Pakistan'a göç etmek zorunda kalmıştı. Bu askerler 1992 yılında Sol Hükümeti devirmek için kullanılmıştı. Taliban hareketinin ortaya çıkmasıyla İSİ bu askerleri Taliban hareketine kattı (Habibzada, 2016: 122). Hikmetyar, bir röportajında İSİ'yi komünist rejime ait 1660 askeri Taliban'a kattığı için suçladı. Açıkçası Taliban ve İSİ ilişkisinden bahsetmek için Taliban'ın yaptığı hiçbir hareket İSİ'in bilgisi ve izni dışında değildi. Pakistan, Sipinboldek ve Kandahar'da bulunan askeri kampları kullanarak, Pakistan'da medreselerde okuyan talebeleri Taliban'a katmak için eğitti. Bu talebeler 1995 yılının Ocak ayında Taliban saflarında savaşmak için gereken eğitimi aldılar. Bu dönemde İSİ, Pakistan'ın çeşitli bölgelerinde Afganistan'dan göç etmek zorunda kalan ve toplu kamplarda yaşayan mültecileri Taliban hareketine militan olarak eğitti. Pakistan'ın Afganistan politikasını son 30 yıldır Pakistan'ın Peştun milliyetçiliği ilgilendirmektedir. Pakistan, Afganistan'da kurulacak olan Hükümetlerin kendi kontrolünde ve Peştunlardan oluşmasını istemektedir (Ali, 1997: 183). Bu bağlamda Pakistan, Kendi kontrolünde olan Peştun Hükümeti sayesinde Pakistan'dan ayrılma istekleri olan diğer Peştun akımların önüne geçmektedir.

Pakistan topraklarında yaşayan 20 milyon Peştun, Afganistan'daki Peştun liderlerden etkilenerken Pakistan'dan ayrılma girişimlerinde bulunuyordu. Bu nedenle Pakistan, Afganistan'da kurulacak olan hükümette Peştunların ağırlıklı olmasını istemektedir. Dolayısıyla Afganistan'da Peştun Hükümetinin kurulması Peştun Milletini tatmin edecekti. Pakistan'ın 20 milyon Peştun nüfusundan, Pakistan bürokrasisinde üst düzey yöneticiler bulunuyordu. Bu kadro Pakistan'ın karar alma mekanizmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla bu kadro Pakistan'ın Afganistan politikasını belirlerken Afgan Peştunlarından yana olmuştur. Bu dönemde Pakistan'ın Taliban'ı desteklemesinin altında yatan unsurlardan en önemlisini

Pakistan merkezi hükümetinin Pakistan'da yaşayan Peştunların ayaklanma korkusunu yatıştırmak oluşturmaktadır.

Dolayısıyla dönemin Pakistan İçişleri Bakanı Nasrullah Babür Peştun ve Butto ailesine yakın olduğu için Pakistan'ın Taliban'ı desteklenmesi, yönlendirilmesi, maddi ve askeri konularda desteklemekle sorumluydu. Babür, bu dönemde Pakistan'ın Orta Asya Ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Aynı zamanda Babür'e göre Afganistan, Orta Asya'nın Petrol ve Doğalgazı, Pakistan'ın Kraçi Limanı'na aktarılması için en uygun güzergâh konumundaydı. Babür, bu ticaret yolunu aktifleştirerek Pakistan'ın ekonomisine katkıda bulunacaktı. Pakistan'ın Taliban örgütünün ortaya çıkmasından önce özellikle Pakistan Peştun Devlet adamları ve Pakistan'ın Peştun Generalleri'nin arasında Orta Asya Ülkeleri ile ticaret yolu ve enerji hattı oluşturması hedefi vardı. Tabi Taliban'ın gelişmesi ve Afganistan'ın topraklarının % 90'ını ele geçirmesi Pakistanlı yetkililerin hedeflerinin gerçekleşmesine ışık tuttu. Bu dönemde Taliban, bölgesel ticaretin gelişmesi adına Afganistan'da yol güvenliğini sağladı. Böylece Orta Asya Pakistan ticaret yolu arasındaki güvenlik sağlanmış oldu. Taliban'dan önceki rejimde ise Afganistan'da bölgelerarası güvenlik yoktu. Para birimleri farklı olduğu gibi tek bir hukuktan bile söz etmek mümkün değildi. Ayrıca savaş lortlarının vergi uygulamaları da farklı ve keyfiydi. Ekim 1994 tarihinde Nasrullah Babür ve altı ülkenin Pakistan büyükelçileri, Taliban'ın ortaya çıktığı tarihlerde Kandahar'a ziyaret gerçekleştirdi. Bu heyetin ziyaret amacı, 1.100.000.000 dolarlık uluslararası yatırım yardımını Orta Asya ve Pakistan arası ticaret yoluna demir yolu yapımı, telefon hattı ve elektrik çekimi için kullanacaktı (Ali, 1997: 189-190).

Pakistan, SSCB'nin devrilmesinden sonra ortaya çıkan bağımsız Orta Asya ülkeleri ile ticari ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Çünkü Bağımsız Orta Asya ülkeleri Pakistan için ticari bir pazar olarak Pakistan'ın iştahını kabartıyordu. Pakistan'ın bu politikasına ulaşabilmesi için Afganistan'ın güvenlik sorununu aşması gerekirdi. Dünya Bankasının tahmini verilerine göre Pakistan ve Orta Asya ticaretinden 2.500.000.000 dolar Pakistan'ın merkez bankasına girecektir.

Pakistan'da hükümet değişmesine rağmen Pakistan ve Afganistan ilişkileri değişmeden devam etti. Pakistan, Taliban'a maddi ve manevi desteklerini eksiltmeden devamını getirdi. Pakistan'ın Taliban'ı her halde desteklemesi Pakistan - Afganistan ilişkilerinde ilişkilerin devamı ve sağlığı için şahısların etkisinden daha çok, Pakistan'ın milli çıkarının ön planda olduğu gözlemlendi. Pakistan için Taliban'ın, Afganistan'ı ele geçirmesi ve tek bir hukuk sistemi ve rejimi oluşturması her halde Pakistan'a farklı bölgelerde, farklı savaş lortlarının, farklı uygulamaları ile karşılaşmasından daha faydalı olmuştur.

11 Eylül 2001 sonrasında ABD Afganistan'da Taliban'ı devirerek Afganistan'ı işgal etti. Afganistan'da uluslararası toplumun desteği ile yeni bir hükümet kuruldu. 11 Eylül hadisesinden sonra ABD ve Müttefik NATO güçlerinin Afganistan'da terörizmine karşı Pakistan zor koşullar altında kaldı. Bu koşullar altında Pakistan uluslararası toplum ile uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Pakistan Taliban hükümetini ilk tanıyan ülke ve çok açık bir şekilde diğer Arap ülkeler ile birlikte bölgesel dengelerinde destek çıktılar. 11 Eylül 2001 sonrasında aniden Pakistan Afganistan politikasında U dönüşü yaptı ve Taliban terör örgütüne karşı savaşta uluslararası toplumun yanında, diğer ülkelerle birlikte aktif bir rol üstleneceğine açıklamıştır.

Pakistan Afganistan politikasında U dönüşü Taliban, El-Kaide bağlantılı diğer terör gruplar üzerinde uluslararası toplumun bu mücadele kararından dolayı ciddi bir şekilde beklentileri oluştu, Afganistan hükümeti ve uluslararası toplumun yeni taleplere yol açtı ve etkin rol iadesini talep ettiler. Ancak, Pakistan on yıldan fazla uluslararası toplumların bölgesel ve uluslararası terörle mücadele için etkin ve pratikte rol üstlenmediği için ve böylece uluslararası toplumda yavaş yavaş eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştiriler her geçen gün büyüdü ve zaman geçtikçe iki ülke arasındaki ilişkilerinde karşılıklı suçlama ve güvensizlik hâkim olmuştur.

SONUÇ

Pakistan, Afganistan'daki son yarım asırlık gelişmelerde en önemli rol oynayan ve aynı zamanda bu gelişmelere en çok etki eden devlettir. Afganistan, sürekli olarak Pakistan'ı Afganistan'ın iç işlerine karışmak ve merkezi hükümete karşı mücadele eden grupları desteklemekle suçlamaktadır. Pakistan ise Afganistan'ı Peştunistan ve Belucistan'da faaliyet gösteren ayrıcılık hareketlerini desteklemekle suçlamaktadır. Peştunistan ve Durand Sınır Çizgisi sorunları önem sırası dönemsel olarak değişmekle birlikte Pakistan ve Afganistan ilişkilerinde günümüze kadar devam eden temel sorun olmuştur. Peştunistan ve Durand Sınır Çizgisi sorunları iki ülke arasında hala c z me kavuşturulmamış konulardır.

Suudi Arabistan, ABD ve Batı 1990 yılından 11 Eylül olaylarının gercekleştėđi 2001 yılına kadar Pakistan'ın Afganistan politikası konusunda Pakistan'dan yana politika izlemiştir. Afganistan, ülkede istikrarın sürdüğü ve merkezi hükümetleri güçlü olduğu dönemde Durand Sınır Çizgisini ve Peştunistan sorunlarına ilişkin Pakistan'a karşı sert bir tutum izlemiştir. Bu bağlamda Pakistan sürekli olarak Afganistan'ın merkezi hükümetlerinin zayıf olmasına caba göstermiştir. Bu c rcevede Pakistan'ın Afganistan'a yönelik temel stratejisini Afganistan'ın merkezi hükümetine karşı mücadele eden grupları desteklemek oluşturmuştur.

Günümüzde mücahit gruplara desteğini ceken Pakistan, Karzai hükümeti ile işbirliği yapmakta ve Afganistan"daki mücahit gruplardan tehdit algılamaktadır. Uluslararası ortam, her dönemde Pakistan ve Afganistan ilişkilerini etkilemiştir. Pakistan doğuşunun ilk gününden itibaren Batı Bloğunda yer almaktaydı. Afganistan ise, genelde Doğu Blokunda yer almakla birlikte zaman zaman Batı Bloğuna kaymıştır. İki  lke ilişkilerinin en gergin dönemini 1979 - 1989 yılları arasındaki SSCB'nin Afganistan'ı işgali dönemi oluşturmuştur. Bu dönemde Afganistan, Pakistan politikasını SSCB'nin yardımlarıyla Peştunistan ve Durand Sınır Çizgisi üzerinden yürütmüştür. Pakistan ise ABD ve Batı'yla birlikte Afganistan merkezi hükümetine karşı mücadele eden Mücahit Gruplarını desteklemiştir. Pakistan, ABD'nin baskısı  zerine Afganistan ile ilişkilerini normalleştirerek Afganistan'ın

Batı Bloğuna yakınlaşmasını istemektedir. SSCB ise Afgan hükümetlerinin Pakistan ile ilişkilerinin normalleşmesini Afganistan'ın Batı Bloğuna yakınlaşması olarak algılamıştır. İki ülke ilişkilerinin normalleşmesini Kabil koridorlarındaki SSCB destekli darbelerin gölgelediği görülmüştür (Habibzada, 2016: 134).

Pakistan Afganistan'dan daha sonra kurulmuş bir devlet olmasına rağmen Afganistan'a göre askeri ve ekonomik açıdan güçlü olmuştur. Pakistan'da yaşayan Peştunların bağımsız bir devlet oluşturma veya Afganistan'a katılmak gibi bir istekleri olmamıştır. Bu durum Afganistan'ı Pakistan'a karşı zayıf konumuna düşürmüştür. Soğuk Savaş döneminde Pakistan'ın Batı'nın güvenlik şemsiyesi altında bulunması Afganistan karşısındaki konumunu güçlendirmiştir.

Afganistan'ın ve Hindistan'ın SSCB'ye yakın politika izlemesi Batı'nın Pakistan'a desteğini kaçınılmaz kılıyordu. 1989 yılına gelindiğinde Pakistan, desteklediği Mücahit Gruplar ile Afganistan hükümetine ve SSCB'ye karşı başarı kazandı ve SSCB Afganistan'dan çekildi. Ancak bu gelişmelerin ardından Afganistan, iç savaşa sarsıldı. Afganistan'ın iç savaşa sürüklenmesinde ve iç savaşın devamında Pakistan'ın etkili olduğu görüldü. 1989 yılından itibaren iç savaşa sarsılmaya devam eden Afganistan 1994 yılında Pakistan'ın kontrolünde olan Taliban hareketi ile tanışmıştır.

Pakistan ve Taliban ilişkilerinin ideolojik alt yapısını Mevlevi Fazıl Rahman'ın Liderliğini yaptığı Cemiyet-i Ulamayı İslam oluşturuyordu. Cemiyet-i Ulamayı İslam Pakistan'da etkin mezhebi ve ideolojik bir grubu temsil ediyordu. Grubun liderliğini yapan Mevlevi Fazıl Rahman Durrani Peştun aşiretine mensup olduğu için Pakistan ve Afganistan sınır bölgesinde yaşayan Durrani Peştunlar arasında birlik kurmak istiyordu. Pakistan'ın Taliban hareketini desteklemesinin altında yatan faktör ise 1992 - 1993 yılları arasında desteklediği Hikmetyar'ın başarısız olmasıydı. Hikmetyar, Dr.Necibullah'ın devrilmesinden sonra Kabil'i işgal etmek bir yana Ghalzayi Peştunlarını bile birleştiremedi. Ayrıca geçici mücahit hükümetine karşı başarısız oldu. Bu dönemde ayrıca Cemiyet-i Ulamayı İslam, Butto'nun partisi ile birlikte Pakistan'da iktidarı ele geçirdi. Cemiyet-i Ulamayı İslamın lideri Mevlevi Fazıl Rahman iktidara geldikten sonra Pakistan'ın Millet

meclisinde dışışleri komitesine başkanlık etti. Dolayısıyla Mevlevi Fazıl Rahman Pakistan'ın dış politikasında etkili olmuştur. Tabi 1993 yılından sonra Pakistan ve Afganistan ilişkisinin şekillenmesinde de etkili olmuştur

İSİ'in Afganistan'a yönelik stratejisi 1994 Ekim ayında değişti. Bu tarihte Pakistan, Taliban'ı Pakistan'ın Milli çıkarına uygun tek seçenek olarak gördü. İSİ, Ekim 1994 tarihine kadar Hikmetyar'ı, destekledi. Ancak Ekim 1994 tarihinde Taliban Afganistan'da yeni hareketlilik oluşturdu. Dolayısıyla bu tarihten itibaren İSİ'in yeni Afganistan stratejisi Taliban'ı desteklemek üzere değişti. Bu dönemde Taliban'ın ortaya çıkması ve kısa sürede başarı elde etmesi Pakistan'ın bundan sonraki Afganistan Politikasını etkilemiş görünüyordu. Dolayısıyla Taliban, bu tarihten sonra İSİ'in ilgisini çekmişti. Taliban, Afganistan'da Peştunlar arasında birliği sağlayacak tek grup olarak arz endam etti. Pakistan ordusunda etkili olan Peştun asıllı üst düzey bürokratlar, Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politikasında destek ve yardımların Taliban'a aktarılması konusunda önemli bir etken oldu. Dönemin Pakistan Genel Kurmay Başkanı General Andul Wahid ve dönemin İSİ Başkanı Ali Qali Khan Peştun etniğine aitti.

İSİ'in kullanabileceği yüzlerce Afganistan ordusuna mensup asker Pakistan'a göç etmek zorunda kalmıştı. Bu askerler 1992 yılında Afganistan hükümetini devirmek için kullanılmıştı. Taliban hareketinin ortaya çıkmasıyla İSİ bu askerileri Taliban hareketine kattı Afganistan, denize çıkışı olmayan bir kara ülkesidir. Ticaret yapabilmesi ve kalkınmasını sağlayabilmesi için Pakistan'a ihtiyaç duymaktadır. Pakistan ise, Orta Asya pazarına ulaşmak ve Orta Asya'nın enerji kaynaklarını uluslararası pazara ulaştırmak için Afganistan'a ihtiyaç duymaktadır. İki ülke ilişkileri Asya'nın güvenliği ve istikrarı açısından son derece önem arz etmektedir. Küresel güvenlik açısından en önemli tehditler olarak sıralanan terör, uyuşturucu, göçmenler v.s. gibi sorunlarda bölgeden beslenmektedir.

İki ülke ilişkileri her ne kadar gerginliklere sahne olsa da diyalog kapıları sürekli açık tutulmuş ve karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Aynı kültürü ve ortak değerleri paylaşan iki taraf iyi komşuluk ve dostane ilişkilerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde mutabık kalmalarına rağmen dış güçlerin sürekli müdahalesi

nedeniyle karşı karşıya getirilmişlerdir. İlişkilerde normalleşme ve istikrarın iki tarafa sağlayacağı fayda göz önünde bulundurulduğunda bütün sorunlara rağmen Afganistan ile Pakistan'ın işbirliğini geliştirmeleri tek çıkar yol olarak görülmektedir

Pakistan'a göre, Afganistan'ın güçlenmesi, Pakistan'da yaşayan Peştun nüfusun özgürlük taleplerinin kuvvetlenmesi anlamına gelmektedir. Pakistan'ın dış politikasına hâkim olan bu düşünce, İslamabad'ın 'güçsüz bir Afganistan politikası gütmesine neden olmuştur. Daha önceki dönemlerde olduğu gibi 2001-2014 yılları Karzai döneminde de Afganistan-Pakistan ilişkileri bu genel çerçeve içerisinde şekillenmiştir. Pakistan sürekli olarak Afganistan'da işbaşında bulunan hükümetlerinin zayıf olmasına çaba göstermiştir. Pakistan'ın Afganistan'a yönelik temel stratejisi ise Kabil'in merkezi hükümetine karşı mücadele eden grupları desteklemek olmuştur (Dashti, 2015: 101).

Pakistan, Afganistan'daki son 68 yıl içindeki gelişmelerde en önemli rol oynayan ve aynı zamanda bu gelişmelere en çok etki eden en önemli ülkedir. Karzai hükümeti, sürekli olarak Pakistan'ı Afganistan'ın iç işlerine karışmak ve merkezi hükümete karşı mücadele eden Taliban'ı desteklemekle suçlamaktadır. Pakistan ise Afganistan'ın bütün iddialarını reddetmektedir. 11 Eylül'den sonra Karzai döneminde iki ülke arasındaki en büyük sorun olan Taliban meselesidir ve bu nedenle iki ülke birbirine karşı sert açıklamalar yapmaktadır.

İki ülke ilişkilerinin gerginleşmesinden bir süre sonra, 2006 yılında Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai ve Pakistan devlet başkanı Perviz Müşerref ABD Başkanı Bush'un girişimiyle Beyaz Saray'da buluşmuştur. Bu arabuluculuk girişimleri 2007 yılında Türkiye'nin liderliğinde düzenlenen Üçlü Zirve ve İstanbul Süreci ile devam etmiştir. Üçlü zirveler ve İstanbul süreci çerçevesinde Afganistan-Pakistan liderleri, bir araya gelip, terörle mücadele ve barışın sağlanması için bölgesel işbirliği içinde hareket etmelerinin önemini vurgulamış iseler de birbirlerine yönelik sert tavırlarında değişim olmamıştır.

2001-2014 yıllar arasında iki ülke ilişkileri gerginliklerle devam etmesine rağmen diyalog kopmamıştır. Hamid Karzai, 14 yıllık hükümet süresi dönemindeki

güvenlik sorunları nedeniyle, özellikle de Taliban'la müzakere konusunda, Pakistan'ın yardımını almak için bu ülkeyi 21 kez ziyaret etmiştir. Fakat tüm bu ziyaretlere rağmen Karzai, umduğu desteğini alamamıştır. Taliban sorunu iki ülke arasında en büyük sorun olarak mevcudiyetini korumaktadır. ABD, Afganistan sorununun çözümünde Pakistan'ın ortaklığına ayrı bir önem vermiştir. ABD'nin Pakistan'dan, Afganistan sınırındaki bütün El-Kaide aktivitelerinin durdurulması, ülke hava sahasında Amerikan uçaklarının uçuş ve inişlerine limitsiz izin verilmesi, Taliban'a katılmak isteyen Pakistanlı gönüllülerin Afganistan'a geçmelerinin engellenmesi, Taliban ile ilişkilerin tamamen kesilmesi ve El-Kaide ağının yok edilmesine yönelik talepleri kabul edilmiştir (Munir, 2007: 630).

Karşılıklı bağımlılık, iki ülke bakımından da bölge güvenliği ve istikrarı açısından da son derece önemlidir. Uluslararası güvenlik açısından en önemli tehdit olarak görülen terör ve uyuşturucu da zaman zaman yakınlaşmaya neden olmaktadır. Afganistan ile Pakistan arasındaki sorunların çözülmesi ve kalıcı barışın sağlanması için iki ülkenin işbirliğinin daha ileri aşamada geliştirilmesi asgari şarttır. Güvene dayanan işbirliğinin gelişimi, hem bölge barışına hem de ekonominin canlanmasına katkı sağlayacaktır. SSCB'den ayrılan Orta Asya Cumhuriyetlerinin denize en kısa ulaşım yolunun Afganistan ve Pakistan güzergâhından geçmek suretiyle mümkün olması çok önemlidir. Bu durum bölgesel işbirliğini teşvik etmektedir. İki ülke coğrafyasında, istikrar ve güvenlik sağlandığında petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçiş yolu olabilecektir. Bu durum, iki ülkeye de güvenli enerji sağlama yanında önemli ekonomik fayda temin edecektir. Hamid Karzai döneminde iki ülke ilişkileri eskisine kıyasla diyalog ve işbirliğinin öne çıktığı bir dönem olmuştur.

Bu araştırmada Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında Pakistan'ın etkisi incelenmiştir. Peştunistan ve Durand Sınır Çizgisi sorunları önem sırası dönemseller olarak değişmekle birlikte Afganistan - Pakistan ilişkilerinde günümüze kadar devam eden temel sorun olmuştur. Peştunistan ve Durand Sınır Çizgisi sorunları iki ülke arasında hala çözüme kavuşturulmamış konulardır. Pakistan'ın kuruluşu 1947 yılından 11 Eylül olaylarının gerçekleştiği 2001 yılına kadar ABD ve Batı, Peştunistan ve Durand Sınır konusunda Pakistan'dan yana politika izlemiştir. 11

Eylül olaylarının ardından oluşturulan Karzai Hükümeti, ABD'nin ve Batının desteğini almasına rağmen Peştunistan ve Durand Sınır Sorunları konusunda Batı, Pakistan'dan yana politika izlemeye devam etmektedir. Uluslararası toplumun Durand Sınır çizgisini iki ülke arasındaki resmi sınır olarak kabul edilmesinden yana olduğu rahatlıkla söylenebilir. Afganistan, ülkede istikrarın sürdüğü ve merkezi hükümetleri güçlü olduğu dönemde Durand Sınır Çizgisini ve Peştunistan sorunlarına ilişkin Pakistan'a karşı sert bir tutum izlemiştir. Bu bağlamda Pakistan sürekli olarak Afganistan'ın merkezi hükümetlerinin zayıf olmasına çaba göstermiştir. Bu çerçevede Pakistan'ın Afganistan'a yönelik temel stratejisini Kabil'in merkezi hükümetine karşı mücadele eden grupları desteklemek oluşturmuştur. 2006 yılından sonra ise farklı bir yaklaşımla Pakistan'ın Karzai yönetimi ile işbirliği yaptığı ve Afganistan'daki merkezi yönetimi güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir.

Afganistan Pakistan ilişkilerinde yeni bir sorun olarak 1973 yılından itibaren Mücahit grupların önem kazanmaya başlamıştır. 1973 yılında Davut Han'ın Afgan Kralı Zahir Şah'ı istifaya zorlayarak Cumhuriyeti sol grupların yardımı ile ilan etmesinin ardından Kabil'in merkezi hükümetine karşı mücadele eden Mücahit gruplar Pakistan'ın desteğini elde ederek güçlendiler. Günümüzde mücahit gruplara desteğini çeken Pakistan, Karzai hükümeti ile işbirliği yapmakta ve Afganistan'daki mücahit gruplardan tehdit algılamaktadır.

Uluslararası ortam, her dönemde Afganistan - Pakistan ilişkilerini etkilemiştir. Pakistan, doğusunun ilk gününden itibaren Batı bloğunda yer almıştır. Afganistan ise, genelde Doğu bloğunda yer almakla birlikte zaman zaman Batı bloğuna kaymıştır. Afganistan'ın dış politikasındaki kaymalar ise ülkedeki istikrarsızlık arasında da doğrudan ilişki olduğu görülmektedir. İki ülke ilişkilerinin en gergin dönemini, 1979 - 1989 yılları arasındaki SSCB'nin Afganistan'ı işgali dönemi oluşturmuştur. Bu dönemde Afganistan, Pakistan politikasını SSCB'nin yardımlarıyla Peştunistan ve Durand Sınır Çizgisi üzerinden yürütmüştür. Pakistan ise ABD ve Batı'yla birlikte Kabil merkezi hükümetine karşı mücadele eden Mücahit Grupları desteklemiştir. Pakistan, ABD'nin baskısı üzerine Afganistan ile

ilişkilerinin normalleştirerek Afganistan'ın Batı bloğuna yakınlaşmasını istemektedir. SSCB ise Kabil hükümetlerinin Pakistan ile ilişkilerinin normalleşmesini Afganistan'ın Batı bloğuna yakınlaşması olarak algılamıştır. İki ülke ilişkilerinin normalleşmesini Kabil koridorlarındaki SSCB destekli darbelerin gölgelediği görülmüştür.

Pakistan, Afganistan'dan daha sonra kurulmuş bir devlet olmasına rağmen Afganistan'a göre askeri ve ekonomik açıdan güçlü olmuştur. Pakistan'da yaşayan Peştuların bağımsız bir devlet oluşturma veya Afganistan'a katılmak gibi bir istekleri olmamıştır. Bu durum Afganistan'ı Pakistan'a karşı zayıf konumuna düşürmüştür. Soğuk Savaş döneminde Pakistan'ın Batı'nın güvenlik şemsiyesi altında bulunması Afganistan karşısındaki konumunu güçlendirmiştir. Afganistan'ın ve Hindistan'ın SSCB'ye yakın politika izlemesi Batı'nın Pakistan'a desteğini kaçınılmaz kılıyordu. 1989 yılına gelindiğinde Pakistan, desteklediği Mücahit Gruplar ile Kabil hükümetine ve SSCB'ye karşı başarı kazandı ve SSCB Afganistan'dan çekildi. Ancak bu gelişmelerin ardından Afganistan, iç savaş tehlikesiyle sarsıldı. Afganistan'ın iç savaşa sürüklenmesinde ve iç savaşın devamında Pakistan'ın etkili olduğu görüldü. 1989 yılından itibaren iç savaşla sarsılmaya devam eden Afganistan 1994 yılında Pakistan'ın kontrolünde olan Taliban hareketi ile tanışmıştır.

11 Eylül olaylarının ardından ABD ve Koalisyon güçlerinin başlattığı operasyon sonunda Taliban rejimi devrildi. 2001 - 2006 yılları arasında iki ülkenin ilişkilerinde gerginlik artarak devam etti. ABD ve Batı devletleri ilk defa Pakistan'ın etkin olmadığı bir ortamda Afganistan konusunda karar alıyorlardı. Gelişmelerden memnun olmayan Pakistan, Karzai hükümetine karşı El Kaide Terör Örgütü ve Taliban'a yardım etti. Bu dönemde iki ülke ilişkileri karşılıklı ziyaretlere rağmen düzelmedi. Özellikle Afganistan'da gerçekleştirilen intihar saldırıları ve bombalı saldırılardan Taliban'ı desteklediği için Pakistan, sorumlu tutuldu. Pakistan ise uluslararası platformda Karzai hükümetini başarısızlıkla suçladı. 2006 yılında Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai ve Pakistan devlet başkanı Perviz Müşerref ABD'nin arabuluculuğuyla Beyaz Saray'da buluştular. Bu arabuluculuk girişimlerini 2007 yılında Türkiye Cumhuriyeti devraldı. Hem Afganistan'ın hem Pakistan'ın

Türkiye ile ilişkilerinin iyi olması Türkiye'nin arabuluculuğunu güçlendirdi. İlki 2007 yılında, 2008 ve 2009 yıllarında ise ikinci ve üçüncülerinin gerçekleştiği Türkiye - Afganistan - Pakistan üçlü zirvelerinin ardından Afganistan - Pakistan ilişkileri normalleşme sürecine girdi. Türkiye'nin ev sahipliğini yaptığı üçlü zirvelerin ardından Afganistan - Pakistan terörle mücadele gibi birçok konuda ortak hareket etme kararı almışlardır.

İki ülke ilişkileri Asya'nın güvenliği ve istikrarı açısından son derece önem arz etmektedir. Küresel güvenlik açısından en önemli tehditler olarak sıralanan terör, uyuşturucu, göçmenler v.s. gibi sorunlarda bölgeden beslenmektedir. İki ülke ilişkileri her ne kadar gerginliklere sahne olsa da diyalog kapıları sürekli açık tutulmuş ve karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Aynı kültürü ve ortak değerleri paylaşan iki taraf iyi komşuluk ve dostane ilişkilerin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde mutabık kalmalarına rağmen dış güçlerin sürekli müdahalesi nedeniyle karşı karşıya getirilmişlerdir. İlişkilerde normalleşme ve istikrarın iki tarafa sağlayacağı fayda göz önünde bulundurulduğunda bütün sorunlara rağmen Afganistan ile Pakistan'ın işbirliğini geliştirmeleri tek çıkar yol olarak görülmektedir.

-Afganistan, Hindistan hükümeti ile her zaman yakın ve iyi ilişkiler kurduğu için Pakistan bu ilişkilerden her dayım tedirgin ve bu ilişkileri zayıflatmak istiyor ve burada Afganistan devletinin politikacılarının yapacakları en önemli şey iki ülke ile ılımlı ve dostluk zeminine oturtulmuş bir politika izlemek ve hiç birinden herhangi bir siyasi konuda taraftarlık etmemek ikisine de her konuda yardım sözü vermektir.

-Akıllı ve verimli bir strateji izlemek ve bu işleri başarabilen işin ehlini bu meselelerin başına getirmek ve dış politika alanında uzman kişileri seçmek iki ülke arasındaki çatışmayı ne aza indirebilir.

-Afganistan ABD ve başka müttefiklerinin ekonomik ve siyasi desteklerini arkasına almalıdır eğer Afganistan Birleşmiş Milletlerin desteğini arkasına alırsa Pakistan, Durand sınır çizgisi konusunda zorbalık düşüncelerinden vazgeçer ve eski

rakibi olan Hindistan ile mücadele gücünü kaybeder kaçınılmaz olarak barışçıl yollara girer.

-Afganistan aktif siyaset izleyerek Pakistan'ı askeri rekabetten bir tür siyasi bir rekabete çekmesi gerekiyor. Pakistan, Taliban terör örgütünün gizli destekçisidir. Afganistan devleti Birleşmiş Milletlerden yardım alarak Pakistan'ın bu örgütü desteklemesinden vazgeçirmesi gerekmektedir.

-Afganistan ticari mallarını ülkeye ulaştırmak için transit konusunda Pakistan'a muhtaç durumdadır. Afganların bu sıkıntıyı çözebilmeleri için diğer komşu ülkeler ile anlaşmaları şarttır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Afşar, Muhammed, *Afgan-nâme II*, Tahran, 1923

Ahmetbeyoğlu Ali, *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 2002

Akkurt, Mehmet, *Afganistan Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005

Akmaral Kemal, *Ben Bush Evan Gelist Bush*, Kültür Sanatta İlk Yayın, İstanbul, 2005

Ali Mehtap, *The Foreign Policy Of Pakistan*, Tavis Publisher, London, 1997

- Andishmand Muhammad İkrām, *Ma ve Pakistan (Biz ve Pakistan)*, Myawand Yayınevi, Kabil, 2007
- Andishmand, Muhammad İkrām, *Amerika Afganistan'da*, Maywand Kitabevi, Kabil, 2005
- Andishmand, Muhammed İkrām, *İşgal ve Direniş Yılları, (Salhay Tacavuz ve Mukavemet)*, Payman Yayınları, Kabil, 2004
- Andishmend, Mohammad Ekram, *Islamic Movement of Afghanistan: Mujahedeen Government, the Taliban Islamic Emirate and Islamic Republic*, Sayeed Publishers, Kabil, 2012
- Andişmen Mohammad Akram, *Afganistan ve ABD, İntişarat*, Mayvand, Kabil, 2005
- Aras Bülent ve Toktaş Şule, *Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan*, SETA Yayınları, Ankara, 2008
- Arjumand, M. Jafar Jawadi, *Taliban Hareketi ve Bunun, Pakistan, Afganistan ve ABD İlişkilerinde'ki Etkisi*, Avrasya Araştırmalar Merkezi, Cilt:3, Sayı:4, 2006
- Armaoğlu Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1993
- Asım Ali, *Negahi ba Shakhsiat Nazariat va Siyasathaye Muhammad Davut Khan (Davut Han'ın Siyasi Düşünceleri ve Kişiliğine Bir Bakış)*, Mizan Yayınevi, Tahran, 2001
- Attai Mohammed İbrahim, *Negah-ı Muhtasar be Tarih-i Muasır-ı Afganistan (Afganistan'ın yakın Tarihine kısa bir bakış)*, Çev: Cemilürrahman Kamgar (Peştunca'dan Farsça'ya), Meyvend Yayını., Kabil, 1389/2010
- Aydınğün İsmail ve Özdemir Ali Murat, *11 Eylül Küresel Felakete Yerel Yorumlar*, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012
- Balcı Ali, *Afganistan Ulus Devlet ve Kabilecik Arasında, Dünya Çatışma Bölgeleri*, Ed., Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, Nobel Yayınları, Ankara, 2004
- Bilbilik Erol, *Amerikan Kuşatması*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003

- Broxup Marie, *Sovyetler Afganistan'da: Bir İşgalin Anatomisi*, Çev. Rasih Malyalı, ODTÜ Yayınları, 1984
- Coll Steve, *Ghost War veya Cangi İşba*, Çer. Muhammed İshak, Meyvend Yayınları, Kabil, 2007
- Davis Anthony, *Fundamentalism Reborn: How The Taliban Became Military Force*, Ed. Willaim Maley, C. Hurt ve Co. Publishers, United Kingdom, 2001
- Davudi, Abdulmecid N., *Tealul-i Din ve Devlet Der Tarih-i Afganistan ve Nizam-ı Siyasî-yi Ayende*, Kabil, 2005
- Davutoğlu Ahmet, *Küresel Bunalım*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006
- Demirel Emin, *Taliban, El – Kaide – Ladin ve Paylaşılamayan Ülke Afganistan*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003
- Dupree Louis, *Afghanistan*, Princeton University, New Jersey, 1980
- Esedullah Veluçi, *Safahat Şemal Afganistan Der Fasla Beyin-i Terh ve Tahakkuk-ı Bername-i Horuc-i Ertişi Sorh az in Keşver (SSCB'nin Afganistan'ın kuzey bölgesini terk etmesi için, hazırlanan proje ve ortamlar)*, Gülistan Yayını, Kabil, 1380/2001
- Farhang Mir Mohammad Sıddiq, *Son Beş Asırda Afganistan*, Dorekhshis Yayınları, Meşhed, 1992
- Farzan Ahmetshah, *Afghanistan Az Zamanı Hükümeti Mücahidin Ta Sukuti Taliban*, Mashhad: Ahangi Kalem Yayınları, 2009
- Fisk, Robert, *Büyük Medeniyet Savaşı: Ortadoğu'nun Fethi*, Çev. Murat Uyurkulak, İthaki Yayını, İstanbul, 2011
- Gözen Ramazan, *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004
- Gubar M. Muhammed, *Tarih Boyunca Afganistan: Kabil'de Cumhuriyetin Devrim ile Birlikte Değişimi*, Yayıncılık Merkezi, Kabil, 1989
- Gubar, Mir Gulam Mehammed, *Afganistan Der Mesir-i Tarih (Afganistan Tarih Seyrinde)*, Devlet Matbaası Yayınları, Kabil, 1967

- Gubar, Mir Gulam Muhammed, Pejend, Ferid, *Coğrafya-ı Tarihi Afganistan*, Meyvend Yayınları, Kabil, 2005
- Ğulamulla, Faiz Muhammed Katip, *Nejad Nam-i Afgan*, İsmayili Yayınevi, Pakistan, 2000
- Hakcu Mir Aka, *Afganistan ve Mudahilat Harici*, *Bangahi İntişarat Meyvend*, Kabil, 1964
- Hrun Muhammed, Davud Khan dar changali KJB, Kabil: Maiwand Yayınları, 2007
- Karacasulu, Z. Nilüfer, *Bölgesel Güvenlik Analizi Afganistan*, Beta Yayınları, İstanbul, 2011
- Karwal Mirsahip, *Darshayi talgh wa İbret Angiz Afghanistan*, Kabil: Maiwand Yayınları, 2006
- Kaya İbrahim, *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, USAK Yayınları, Ankara, 2005
- Kayumi, Hüseyin, *Kanun-ı Ahzab-ı Siyasî ve Nakş-ı An Der Sistem-i Çend Hizbi-yi Kişver*, Kabil, 1998
- Kepel Gilles, *Fitne: İslam'ın Merkezinde Savaş*, Çev. Mahmut Özışık, Doğan Kitap, İstanbul, 2006
- Köçer, Mehmet, *Emanullah Dönemi Afghanistan (1919-1929)*, Manas Yayıncılık, İstanbul, 2009
- Kundî Mansoor Akbar, *Afganistan: Sona Ermeyen Savaş*, *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Der: Ali Ahmet Beyoğlu, Tatav Yayını, İstanbul 2002
- Kux, Dennis, *The United States and Pakistan, 1947-2000 Disenchanted Allies*, Oxford University Press, Karachi, 2000
- Matunıddın, Kamal, *The Taliban Phenomenon: Afghanistan 1994-1997*, Oxford University Press, New York, 1999
- Mayar İhsan, *Nigahi Bar Afghanistan Dar Masiri Tarikh*, Pishavir: El-Kalem Yayınları, 2004

- Melik Zad Abdul Kayyum, Ahirin Neberd (Son Savaş), İkinci Baskı Bahşi Ferhengi Faryab Yayını, Peşaver, 1988
- Milly Welliam, *Afganistan, Taliban ve Siyasethayi Cihani*, Çev. Abdul Ghaffar Mihakkik, İran, 1998
- Musavi, Sayed Ali, *Tarikh Tahlili Afganistan az Zahir Sha ta Karzai*, Meywand Kitabevi, Kabil, 2009
- Muzhda, Vahid, *Afghanistan and five years of Taliban Rule*, Nai Publisher, Tahran, 2004
- Müjde Vehid, *Afganistan ve Penç Sal Sulta-i Taliban*, Kabil, 2001
- Newell Richard S., *M. Musa Şefik Hükümeti Afgan Demokrasisinde Son Perde*, Çev. Yuluğ Tekin Kurat, ODTÜ Yayını, Ankara, 1984
- Nilpey, Muhammad Sana, *Afganistan'ın Önemli Siyasi Vakaları*, Aryana Yayını, Kabil, 2005
- Niyazi Munib, *Jiryapati Tarikhi Afghanistan*, Kabil: Hurasan Yayınları, 2000
- Oğuz Asadullah, *Hedef Ülke Afghanistan*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001
- Pohanyar, Seyyed M., *Zuhur-i Meshrutiyat ve Qurbaniyani Estibdad (Meşruiyet Ortaya Çıkışı ve İstibdat Kurbanları)*, Maiwand Yayınları, Peshawer, 2001
- Raşid Ahmed, *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Çev: Osman Akıntay, Babil Yayınları, İstanbul, 2001
- Roy Olivier, *Afganistan'da Direniş ve İslam*, Çev: Mustafa Kadri Orağlı, Yöneliş Yayınları, İstanbul Şubat 1990
- Runion Meredith L., *The History Of Afghanistan*, Greenwood, London 2007
- Safi, R. Oyo *Afganistan Yak Nomi Jal-i Ast, (Afganistan Sahte bir İsim midir?)*, Daniş kitabevi, Pişavur 2009
- Sajjadi, Sayed Abdul Qaioom, *Political Sociology of Afghanistan*, Published by khatam-ul- Nabiyeen Institute of Higher Education and Culture publication, Kabil, 2013

- Sander Oral, *Siyasi Tarih , 1918-1994*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995
- Saray Mehmet, *Düinden Bugüne Afganistan*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981
- Saray, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, 1997
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşımız' da Türk -Afgan İlişkileri*, Analiz Basın Yayını, İstanbul, 2002
- Shultz Richard H. Jr. & DEW Andrea J., *İnsurgents Terrorists, and Militias*, Columbia University Press, New York, 2006
- Skandarof, Qasimshah, *Afganistan, Taliban ve Teröristler Merkezlerinin Kuruluşu*, (Çev: Abdullwahid. Kkorum), Peşaver, 2006
- Tabibi Abdullah, *Gandomak ve Durand Anlaşmaları Hukuk Dışı Sınırlardır*, Genel Matbaası, Kabil, 1952
- Tanin Zahir, *Afganistan der Karn-ı Bistum (1900-1996)*, (*Yirminci Yüzyılda Afganistan*), İran Milli Kütüphanesi Yayını, Tahran, 2005
- Tzou Byron N., *China and International Law The Boundary Disputes*, Praeger, New York 1990
- Vecdi Abdulcelil, *Afghanistan Sıtiği Bazıyı Buzurk(Afganistan Büyük Oyunun Meydanı)*, çev. SamiullahTazh, Pişavir: Danış Yayınları, 1989
- Vedan Fakir Muhammed, *Musaleha-i Milli: Endişe-i Siyasi Guzar az Ferhang-ı Cenk be Ferhang-ı Sulh (Ulusal uzlaşma: Savaş Kültüründen Barış Kültürüne Siyasal Geçiş Fikri)*, Bamyay Yayınları, Fransa 2012

Tezler

- Ahmadi Akbarshah, *Dini Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010
- Akbaş İsmail, *Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye Gezisi ve Türk Afgan İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008

- Ataie, Mohammad Khalid, *Pakistan ve Köktenci Akımlar: Pakistan'ın Afganistan Politikasında Köktencilerin Yeri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014
- Aydın Abdulghani, *Afganistan'da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010
- Begzad, Ruhullah, *11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014
- Burhani, Jamshid, *Din ve Siyaset İlişkileri Bağlamında Afganistan'da Rejim Değişikleri (1973 – 2001)*, Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana: 2015
- Çınarlı, Özgür, *Afganistan'daki İç Savaş ve Dış Müdahale(1980-2001)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2009
- Dashti Zabihullah, *Karzai Döneminde Afganistan-Pakistan İlişkileri (2001-2014)*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2015
- Ersoy Ömer, *Afganistan Kaynaklı Uyuşturucunun Uluslararası Bir Güvenlik Sorununa Dönüşmesi: İç ve Dış Dinamikler, Mücadele Politikaları*, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi Ankara, 2013
- Habıbi Nisar Ahmad, *Afganistan'ın Sosyo-Ekonomik Gelişimi ve Türkiye ile İlişkileri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2015
- Habibzada Yama, *1990-2001 Yılları Arasında Pakistan'ın Afganistan Politikası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016
- Hajıyaralı Farhad, *Afganistan'ın Etnik Yapısı ve Kimlik Sorunu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2011

- Haya Babor, *Uluslararası Alanda 11 Eylül Sonrası Afganistan*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2014
- Kamalluddin Sahaila, *Afganistan'da Ortaokul ve Liselerde Din Eğitimi ve Öğretimi (Öğretim Programları ve Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005
- Kuyucu Mehmet, *Şiddetin İslamleştirilmesi ve Taliban Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007
- Muhtat M. Qassem, *S.S.C.B.'nin 1979 Yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 ABD Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011
- Ömer, Atilla, *Pakistan'ın Doğuşundan Günümüze Afganistan-Pakistan İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011
- Rauf, Muhammet Zahir, *2001 Sonrası ABD'nin Afganistan'da Sosyal ve Siyasi Hayata Etkileri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016
- Talash Faridullah, *Afganistan Çin İlişkileri*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2016
- Ülfet Abdullah, *Afganistan'da Sovyet İşgali ve Ulema*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016
- Wasıl Muhammad Reza, *Afganistan Ekonomisi ve Ekonomik Entegrasyonlar (ECO) Örneği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015
- Yılmaz Aliye, *Afganistan'da Kadının Sosyal Statüsü ve Din Eğitimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005

Yusofi, Sayed Hanan, *Afganistan'da Siyasi Partiler (1990-2010)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2013

Makale ve Raporlar

Anbarlı-Bozatay Deniz ve Meriç İsmail, Afganistan'da Şiddet ve Terörün Toplumsal Arka Planı, *Akademik Orta Doğu*, Cilt:7, Sayı:14, 2013, s.166

Anonim, Story, Afganistan Kısa Tarihi, *Afganistan Dış İşleri Bakanlığının Dergisi*, Sayı:5, s.44, 1957, s.193

BIJAN, Umrani, The Durand Line: History and Problems Of The Afghan-Pakistan Border, *The Royal Society For Asian Affairs*, 2009, s.190

Borer, Douglas A., The Genesis of a Forgotten War: Containment in Afghanistan 1947-1956, *Comparative Strategy*, Vol:11, No:3, 1992, s.242-256

Burget Fazıl Ahmed, "Durand Hattı": Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavganın Diğer Adı, *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:56, 2013, s.62

Çınarlı Özgün, Afganistan İhtilafı ve Hindistan, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 2016, s.13

Çolakoğlu, Selçuk, Dış Politika Yapım Sürecinde Din Faktörünün Etkisi: Pakistan Örneği, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, 2007, s.65

Çolakoğlu, Selçuk, Türkiye'nin Pakistan Politikası: İkili İlişkilerdeki Temel Dinamikler, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 9, Sayı: 34, s.30, 2013, s.30

Erman, Kubilayhan, Sömürgecilik Kıskaçında Afganistan, *İnternatonal Journal of History*, Cilt : 4 Sayı : 3, 2012, s.70

Giustozzi Antonio, *CIWAG Case Study on Irregular Warfare and Armed Groups: Taliban Networks in Afghanistan*, US Naval War College, Newport, RI, 2011-2012, s.17-18

Gundu Raja Karthikeya ve SCHAFFER Teresita C., India and Pakistan in Afghanistan: Hostile Sports, *CSIS South Asia Monitor*, No. 117, 2008, s.1

- Güngörmüş-Kona, Gamze, ABD-Rusya Stratejik Yakınlaşmasının Türkiye'ye Etkileri, *M5 Avrasya Savunma ve Stratejik*, Temmuz-Ağustos, 2002, sayı 110, ss.89-94
- Halatçı Ülkü, 11 Eylül Terörist Saldırıları ve Afganistan Operasyonu'nun Bir Değerlendirmesi, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 7, 2006, ss.80-98
- Han Ahmet K., Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2011, s.80
- Kalaycı İrfan, Piyasa Ekonomisinin İki Zayıf Rotası: Afganistan ve Kırgızistan, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 2015, s.104
- Karaca Kutay R., Afganistan'daki Problemlere Tarihsel Bakış ve Gelecek Öngörülerini, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:4, Sayı:8, 2011, s.39
- Khan Adnan Sarwar, Pakistan's Foreign Policy in the Changing International Scenario, *Muslim World*, Cilt: 96, Sayı: 2, 2006, s.248
- Maass, Citha D., The Afghanistan Conflict: External Involvement, *Central Asian Survey*, Vol:18, No:1, 1999, s.74
- Milani Mohsen M., Iran's Policy Towards Afghanistan, *Middle East Journal*, Cilt:60, Sayı:2, 2006, s.251
- Orsam, *Büyük Güçlerin Afganistan Politikaları: Rapor*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2011, s.15-16
- Özev Muharrem Hilmi, Küresel ve Bölgesel Güçlükler Karşısında Pakistan'ın Demokratikleşme Çabaları, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl: 8 Sayı: 16, 2012, s.157
- Pant Harsh V., The Pakistan Thorn in China-India-U.S. Relations, *Washington Quarterly*, Winter 2012, s.85
- Rais, Rasul B., Afghanistan and Regional Security after the Cold War, *Problems of Communism*, Vol:41, No:3, 1992, s:89-90

Rais, Rasul B., Afghanistan and the Regional Powers, *Asian Survey*, Vol:33, No:9, 1993, s.914

Sasaoğlu Dicle, NATO Sonrası Afganistan ve İran, *Bilgesam Analiz: Orta Doğu*, No:1198, 2015, s.4

Seerat Rustam Ali, China's Role in Afghan- Taliban Peace Talks: Afghan Perspectives, *Institute of Chinese Studies*, cilt, 33 Delhi India, 2015, s.1

Ulah Durrani, Mohib & KHAN Ashraf, Pakistan-Afghan Relations: Historic Mirror, *The Dialogue*, Vol. 4, No.1, 1999, s.46

İnternet Kaynakları

Afghan Pedia (2018). افغانستان و اژة تاریخی پیشینه, <http://www.afghanpedia.com/projects/libraries/articles/getarticle.jsp?article=79> Erişim Tarihi: 15.02.2018

Aljazeera Turk (2011). Afganistan-Hindistan işbirliği, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/afganistan-hindistan-isbirligi> Erişim Tarihi: 15.02.2018

Andishmand, Muhammad İkrım "Nisan Devriminin Birinci Hakimi Nur Muhammad Taraki", 2009, <http://archive.goftaman.com/daten/en/index.htm> Erişim Tarihi: 15.02.2018

Ariaye (2018). ایالات متحده و افغانستان, <http://www.ariaye.com> Erişim Tarihi: 20.08.2018

Asia News Network (2017). India, Afghanistan push for early implementation of air corridor Project, <http://annx.asianews.network/content/india-afghanistan-push-early-implementation-air-corridor-project-41466> Erişim Tarihi: 15.02.2018

BBC News (2018). ABD Pakistan'a Güvenlik Yardımlarını Kesti, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42574986> Erişim Tarihi: 15.02.2018

- Berkan İsmet, Siber Terörizm, Radikal Gazetesi, 2001,
<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ismet-berkan/siber-terorizm-610381/>
 Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Council on Foreign Relations, The Taliban, The Rise of the Islamic Emirate, last retrieved,
https://www.cfr.org/interactives/taliban?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115#!/p35985?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115 Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Çınar Yusuf, Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeni Afganistan Stratejisinde Türkiye Rolü, Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü(USBED), 2013;
<http://www.usbed.org/asya--pasifik/news-amerika-birlesik-devletlerinin-yeni-afganistan-stratejisinde-turkiyenin-rolu.html> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Demir Cemal, Türkiye-Afganistan-Pakistan Üçlü Zirvesi, <http://gasam.org.tr/turkiye-afganistan-pakistan-uclu-zirvesi/> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Deutsche Welle (2018). ABD'nin Yeni Afganistan Stratejisi, <http://www.dw.com/tr/abdnin-yeni-afganistan-stratejisi/a-40186358> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Encyclopedia Iranica, Chinese-Iranian Relations VI, Relations with Afghanistan in the Modern Period, Cilt, 4, No , 4, 2011, s.441-443;
<http://www.iranicaonline.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Fars News, Saraghaz-e-Tajavuz Ba Afghanistan (Afganistan işgalinin başlangıcı), <http://af.farsnews.com/location/afghanistanmedia> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Kaya Karen, Turkey's Role İn Afghanistan And Afghan Stabilization, The Professional Journal Of The U.S. Army, 2013, s.24-25;
<https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/200400>
 Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Looney, Robert E., The Afghan Economy I: History and Key Issues, 2008;
<https://www.slideserve.com/nova/the-afghan-economy-i-history-and-key-issues> Erişim Tarihi: 15.02.2018

- Azadiradio.com (2018).Farazi Nishib Rawabiti Pakistan Ba Afghanistan Pas Az Suquti Taliban, <https://da.azadiradio.com/>. Erişim Tarihi: 18.08.2018
- Ministry of External Affairs (2016). India -Afghanistan Relations, https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Afghanistan_Dec_2016.pdf Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Özel Cansın, Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Sorunlar ve Bu Sorunların Uluslararası Güvenliğe Etkileri, 2014, s.134-135; http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-269-2014062519asya_bol5.pdf Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Qasemoghli S. Selahuddin, İran –Suudi Arabistan Vekâlet Savaşında Afganistan, 2016; <http://soyledik.com/tr/makale/2547/iran-%E2%80%93suudi-arabistan-vekalet-savasinda-afganistan--seyyid-selahuddin-qasemoghli.html> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Serdar Turgut, Amerika'da yaşananlar, Hürriyet Gazetesi, 2001, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/amerikada-yasananlar-38266189> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Yenidendoğuş Net (2007). 11 Eylül Saldırıları 7'nci Yılında, <http://www.yenidogus.net/forum/duenya-guendemi/20776-11-eyluel-saldyrylary-7-nci-yylynda.html> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Yiğit Dilek, Hindistan'ın Afganistan Politikası ve Trump Yönetimi, 2017; <http://soyledik.com/tr/analiz/6124/hindistanin-afganistan-politikasi-ve-trump-yonetimi--doc-dr-dilek-yigit.html> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- YouTube (2009). NATO in Afghanistan - A Turkish Civilian Solution, <http://www.youtube.com/watch?v=kYdVH0qT5po> Erişim Tarihi: 15.02.2018
- 8am.af(2018).Pakistan Hamgam Baruvayati Cihani, <https://8am.af/category/analysis/> Erişim Tarihi: 20.08.2018